

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

MÜDELLES HADİS VE TEDLİS YAPAN RAVİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa TANRIVERDİ

IĞDIR- 2013

I

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

MÜDELLES HADİS VE TEDLİS YAPAN RAVİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mustafa TANRIVERDİ

Danışman
Yard. Doç. Dr. Necmettin ŞEKER

IĞDIR- 2013

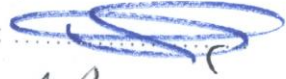

T.C.
IĞDIR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd.Doç.Dr.N.ŞEKER danışmanlığında, M.-TANRIVERDİ... tarafından hazırlanan bu çalışma 06 / 03 / 2013.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri-Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof.Dr.Ş.EREN İmza:
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.N.ŞEKER İmza:
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Y.MACİT İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 06 / 03 / 2013..

Yrd.Doç.Dr.Neomettin ŞEKER
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VI
1. GİRİŞ:	1
1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU.....	1
1.2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI.....	1
1.3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	2
1.4. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
1.5. ZAYIF HADİS VE ÇEŞİTLERİ.....	3
1.5.1. SENETTEN KAYNAKLANAN ZAYIF HADİS ÇEŞİTLERİ.....	6
1.5.2. RÂVİDEN KAYNAKLANAN ZAYIF HADİS ÇEŞİTLERİ.....	11
1.6. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ LİTERATÜR.....	15
2. BİRİNCİ BÖLÜM: TEDLİSİN MAHİYETİ VE ÇEŞİTLERİ	20
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	20
2.1.1. TEDLİSİN SÖZLÜK ANLAMI.....	20
2.1.2. TEDLİSİN TERİM ANLAMI.....	22
2.2. TEDLİSİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	25
2.3. TEDLİSİN KAPSAMI.....	26
2.4. TEDLİSLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	27
2.4.1. MÜDELLES HADİS.....	27
2.4.2. MÜDELLİS.....	29
2.4.3. İRSÂL.....	30
2.4.4. İNKİTA'.....	31
2.4.5. SEMÂ- 'ARZ.....	31
2.4.6. LİKÂ/ GÖRÜŞME.....	33
2.4.7. MU'ÂSARAT/ ÇAĞDAŞ OLMA.....	34
2.4.8. EDÂ ŞİĞALARI.....	36
2.4.9. TA'LİK.....	38
2.5. TEDLİSİN SEBEPLERİ.....	40
2.5.1. İTİKÂDÎ NEDENLER.....	40
2.5.2. KABUL GÖRME EĞİLİMİ.....	42
2.5.3. ALIŞKANLIK.....	42
2.5.4. YAŞ FAKTÖRÜ.....	43
2.5.5. ÂLİ İSNÂT İSTEĞİ.....	44
2.5.6. İLMÎ REKABET.....	45
2.5.7. TEZYİN/ SÜSLEME.....	45
2.5.8. METNİN İSNÂDA TERCİH EDİLMESİ.....	46
2.6. TEDLİSİN ÇEŞİTLERİ.....	47
2.6.1. TEDLİSÜ'L-İSNÂT.....	49
2.6.1.1. Tanımı ve Şartları.....	49
2.6.1.2. Tedlîsü'l-İsnâdın Türleri.....	51
2.6.1.2.1. Tedlîsü'l-İskât.....	52

2.6.1.2.2. Tedlîsü'l-Kat'	53
2.6.1.2.3. Tedlîsü'l-Atf	54
2.6.1.2.4. Tedlîsü'l-Hazf	55
2.6.1.2.5. Tedlîsü's-Sıyâğ	56
2.6.1.4.1. Tedlîsü'l-İcâze	57
2.6.1.4.2. Tedlîsü'l-Vicâde	57
2.6.1.4.3. Tedlîsü'l-Munâvele	59
2.6.2. TEDLÎSÜ'T-TESVİYE	59
2.6.3. TEDLÎSÜ'Ş-ŞÜYÛH	63
2.6.3.1. Tedlîsü'l-Bilâd	65
3. İKİNCİ BÖLÜM: TEDLÎSİN HÜKMÜ VE MÜDELLİS RÂVİLER	66
3.1. TEDLÎSİN HÜKMÜ	66
3.1.1. TEDLÎSÜ'L-İSNÂT	67
3.1.1.1. Kabul Edenler	68
3.1.1.2. Reddedenler	69
3.1.1.3. Koşullu Kabul Edenler	71
3.1.1.3.1. Râvîye Göre	72
3.1.1.3.2. Rivâyete Göre	74
3.1.2. TEDLÎSÜ'T-TESVİYE	76
3.1.3. TEDLÎSÜ'Ş-ŞÜYÛH	78
3.1.3.1. Tedlîsü'l-Bilâd	79
3.2. TEDLÎS YAPAN RÂVÎLER	80
3.2.1. ALFABETİK SİSTEM	81
3.2.1.1. Esmâü'l-Müdeellisîn	81
3.2.1.2. Kitâbu'l-Müdeellisîn	84
3.2.2. TABAKAT SİSTEMİ	88
3.2.2.1. Tabakâtu'l-Müdeellisîn	89
3.2.2.1.1. 1. Tabaka	90
3.2.2.1.2. 2. Tabaka	92
3.2.2.1.3. 3. Tabaka	94
3.2.2.1.4. 4. Tabaka	96
3.2.2.1.5. 5. Tabaka	97
3.2.3. SAHÎHAYN MÜDELLİSLERİ	98
3.2.3.1. Nâdiren Tedlîs Yapan Râviler	101
3.2.3.2. Sadece Sika'dan Tedlîs Yapan Râviler	102
3.2.3.3. Sıklıkla Tedlîs Yapan Râviler	103
SONUÇ	105
BİBLİYOGRAFYA	106
ÖZET	111
ABSTRACT	112
ÖZGEÇMİŞ	113

ÖNSÖZ

İslam dininde, Hz. Peygamber'in(s.a.v) söz, fiil ve onaylarını kapsayan sünnet, Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynak konumundadır. Buna bağlı olarak sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması son derece önemlidir. Hz. Peygamber'in(s.a.v) hadisleri, sünnetin yazılı kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu sebeple, Müslüman bilginler, ilk dönemlerden itibaren hadislerin sıhhatini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Çünkü hadislerin sahîhini elde etmek, daha sonraki nesilleri doğru yönlendirebilmek için kaçınılmazdır. Bu çalışmalar sonucunda ise rivayet ve dirayet yöntemini işleyen usûl ilmi meydana gelmiştir.

Hadis Usûlü adına rivayet ve dirayet ilminin temellerini atan muhaddisler, Hz. Peygamber'e(s.a.v) ait söz, fiil ve uygulamaların gelecek nesillere daha doğru aktarılabilmesi amacıyla titiz çalışmalar ortaya koymuşlardır. Hadis bilginleri, bu tetkikler neticesinde, hem râviye hem de rivâyete yönelik bazı kriterler belirlemişlerdir. Hadis bilginleri, usûl ilminin verileriyle isnât ve metin üzerinde inceleme yaparak, hadisleri belli kategorilere ayırmışlardır. Hadis ilminin kavramsallaşma sürecini tamamladığı H. III. asrın sonu ve H. IV. asrın başı itibarıyla hadisler, sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere tasnif edilmiştir.

Biz bu çalışmamızda, zayıf hadis çeşitlerinden biri olan müdelles hadis konusunu incelemeye çalıştık. “*Müdelles Hadis ve Tedlîs Yapan Raviler*” isimindeki bu çalışma, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Mahiyeti ve çeşitleri bakımından tedlîs üzerinde durulan ilk bölümden sonra, tedlîsin hükmü ve müdelles ravilerle ilgili bölüme yer verilmiştir.

Araştırmamızın şekillenmesinde, tecrübesinden istifade ettiğim danışman hocam Yard. Doç. Dr. Necmettin ŞEKER'e ve hocalarım Yard. Doç Dr. Veysel ÖZDEMİR ile Yard. Doç Dr. Fahri HOŞAB'a teşekkür ederim. Değerli tavsiyeleriyle çalışmanın son şeklini almasında katkı sağlayan Prof. Dr. Şadi EREN ve Yard. Doç Dr. Yusuf MACİT hocalarıma şükranlarımı sunarım. Kaynak noktasında yardımlarını esirgemeyen kıymetli büyüğüm Sayın İbrahim KAYA'ya da hassaten teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, her zaman sıcak ve nezih bir çalışma ortamı temin eden, ilgi ve teşvikleriyle tezin nihayete ermesine vesile olan çok değerli eşim Zinnire Hanımefendiye de şükraniyetimi ifade ederim.

Son olarak İbn Hacer'in et-Ta'rîf adlı eserine başlarken kullandığı ifadeleri zikretmek istiyoruz. “Hamd her türlü noksanlıktan uzak, tesbîh ve takdîse layık olan Allah'a aittir. Salât ve selam da açıklamak ve gizlemekten ötürü doğabilecek her türlü ayıptan uzak olan Allah'ın kulu ve Rasulüne, nuru kendilerini kuşatmış ve tedlîse ihtiyacı olmayan âl ve ashabına olsun.”

Başarı Allah'tandır.

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
A.Ü.İ.F	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	Bin- İbn
b.y.y	Basım yeri yok
bşk.	Başka yazarlar
a.y.	Aynı yer
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev./ Terc	Türkçe'ye çeviren
D.İ.A.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
dn.	Dipnot
EÜİFD	Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜİFV	Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı
Haz.	Hazırlayan
H.	Hicrî
H.z.	Hazreti
Krş.	Karşılaştırma
ö.	Ölümü
s.a.v	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss.	Sayfa sayıları
thk.	Tahkik Eden
trsz	Tarihsiz
vd.	Ve diğerleri
yay.	Yayınları

1. GİRİŞ

1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU

Hz. Muhammed'in(s.a.v) Kur'ânı açıklayan ve insanlara tebliğ edip yol gösteren sözleri, Müslümanlar için büyük bir öneme sahiptir. İşaret edilen önem, İslam Peygamberi henüz hayattayken onun söz, fiil ve uygulamalarını konu alan hadis sahifelerinin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Hadis edebiyatının ilk ürünleri olarak kabul edilen ve az miktarda hadis içeren bu sahifeler, daha H. I. asırda Müslümanlar tarafından sonraki nesillere aktarılmaya çalışılmış ve tarihi süreç içerisinde geniş bir literatür meydana gelmiştir. Hadis imamlarının ortaya koymuş oldukları ravi ve rivayetlerle ilgili ölçütler ise İslam dünyası için bu önemli literatürün, sonraki nesillere sağlıklı şekilde intikaline yönelik yapılan çalışmalardır.

Ne var ki, Kur'an'dan sonra en önemli kaynak konumuna sahip sahîh hadislerin, ilk kaynaktan alındığı şekliyle herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaştığını söylemek mümkün değildir. Tarihsel süreç içerisinde birtakım sebeplerden ötürü râviler, kimi zaman hadisin metnine kimi zaman da senedine müdahalede bulunmuşlar ve bunu gizlemeye çalışmışlardır. Hadis imamlarının koymuş olduğu sıhhat şartlarına uymayan ravi ve rivayetler siyasi, itikadi, çevresel ve toplumsal birtakım sebeplerle günümüze kadar ulaşmıştır. Söz konusu raviler ve naklettikleri hadisler üzerinde bazı münekkitler zamanla çeşitli çalışmalar yaparak bu rivayetleri analiz etmişlerdir.

Kuşkusuz Hz. Peygamber'in(s.a.v) söz, fiil ve uygulamalarının, toplumu yönlendirme görevinin olduğu bir gerçektir. Tabiatıyla, topluma doğru şekilde rehberlik etmek, sünnet ve hadisin, sağlam temeller üzerine inşa edilmesine bağlıdır. Bu bakımdan, hadis edebiyatının yeniden incelenmesi ve sahîh sünnetin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu çalışma, hadis rivayetinde tedlîs faaliyetini etraflıca incelemeye yönelik mütevazı bir girişimdir. Söz konusu araştırma, hadis ilminde tedlîs faaliyetinin yanlışlarına dikkat çekmeyi ve aktüel bir hadis edebiyatı tetkikine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu tez, usûl ilminde müdelles hadisi çeşitleri, örnekleri ve uygulayıcılarıyla beraber ele almaktadır. Öte yandan çalışmamız, müdellislerin hadisin senedindeki râvîlere ve rivâyet lafızlarına yönelik müdahaleleri ve bu müdahalelerin hadislerin sıhhati üzerindeki etkilerini sistematik bir biçimde incelemektedir.

1.2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Hadis rivayetinde tedlîs araştırmamızın temasını teşkil etmektedir. Konu alanı ise oluşumunda tedlîs bulunan müdelles hadis ve müdellis râviler ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmamızın temasını tanıtmak amacıyla, giriş bölümünde zayıf hadis kategorisi içerisinde müdelles hadisin konumuna değindik. Daha sonra tedlîsin kavramsal çerçevesi üzerinde durduk. Konuyla ilgili klasik kaynaklarda yer alan görüşleri serdettik. Yapılan analizleri daha anlaşılır kılmak için bazı tedlîs örneklerine yer verdik. Hadis kaynaklarında rastlanan tedlîs ürünü rivayetlerin, günümüze kadar geliş serüveninin hangi sebeplere dayandığını açıkladık.

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, tezimiz, zayıf hadis grubunda yer alan müdelles hadisle ilgili teknik bir konuyu ihtiva etmektedir. Ortaya çıkışı, çeşitleri, örnekleri, hükümleri, uygulayıcıları ve başvurma sebepleri ile müdelles hadis üzerinde durulmaktadır.

1.3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamıza kaynaklık eden Türkçe ve Arapça eserler betimsel bir metotla taranmıştır. Konuya dair elde edilen veriler, bilimsel yazım kurallarına göre kayıt altına alınmıştır. Özellikle, hadis usûlüne dair erken ve geç dönem kaynakları incelenerek, tedlîsle alakalı tartışmalar ele alınmıştır. Bu bigiler ışığında, müdelles hadis konusu irdelenmiş, hadis rivayetinde tedlîs eylemine başvuran râviler, alfabetik ve tabakat sistemleriyle sıralanmıştır.

1.4. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kur'an'dan sonra ikinci temel kaynak olan hadislerin, günümüze aktarılmasında geçirdiği evrelerden müspet ya da menfi etkilendiği bir gerçektir. Buna bağlı olarak, hadisin tartışmasız kabul edilebilirliğinin ciddi yara aldığı açıktır. Zira kaynaklarda yer alan hadislerin tamamının za'f alametlerinden arındırıldığını, mevcut hadislerin bir kısmının sahîh olduğunu söylemek oldukça zordur. Ayrıca temel kaynaklardaki sahîh hadislerin, sahîh olmayanlarından ayrılması, yazılı sünnetin dindeki yeri açısından büyük bir öneme sahiptir. Topluma yön veren bu kaynakların, zayıf rivayetlerden arındırılması, hadis literatürünün güvenilirliği ve kullanılabilirliği için son derece önemlidir.

Tedlîs yöntemiyle oluşturulan müdelles hadisin ele alınması, hangi şartlarda kabul edilip ne tür şartlarda reddedilmesi gerektiğinin belirlenmesi zaruridir. Zira bu konu, kullanılabilir hadisleri gün yüzüne çıkarması açısından titizlikle üzerinde durulması gereken bir meseledir.

Biz de bu amaca katkı sunmak üzere çalışmamızda, hadis rivayetinde başvurulmuş bir yöntem olan tedlîsi, çeşitleri, örnekleri, uygulayıcıları ve hükümleri ile birlikte incelemeye çalıştık.

1.5. ZAYIF HADİS VE ÇEŞİTLERİ

Çalışmamıza başlamadan önce, tedlîs konusunun daha net anlaşılabilmesi için zayıf hadislerle ilgili bazı usûl bilgileri vermek istiyoruz. Çünkü tedlîs de derc, kalb, ta'lik, irsâl gibi bir zaaf alameti olarak karşımıza çıkmaktadır. Müdelles hadis ve çeşitlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla zayıf hadis kategorisi üzerinde durmak istiyoruz. Bu sayede müdelles hadisin, ne tür bir zayıf hadis çeşidi olduğunu ve klasik hadis taksimatında hangi konumda yer aldığını göstermek istiyoruz.

Bilindiği gibi Hadis Usûlü ilmi; “rivayetin özünün, şart, çeşit ve hükümlerinin; ravi hal ve şartlarıyla hadislerin tasnifatı ve bununla ilgili diğer meselelerin kendisinden öğrenildiği bir ilim”¹ şeklinde tarif edilir. Başka bir ifadeyle; kabul ve red açısından ravi ve merviyyatın durumunu bildiren bir ilim dalı olarak da tanımlanabilir. Usûl ilminde haber türleri farklı kategorilerde ele alınmış ve değişik tasniflere tabi tutulmuştur. Bilindiği gibi haberler, kaynaktan mütevatir ya da âhâd bir kanalla aktarılarak alıcısına ulaşır. Tabiatıyla tevatüren aktarılan haberlerde sıhhat bakımından herhangi bir problem olmamasına karşın, âhâd kanalla gelen rivayet veya haberlerde sıhhat önemli bir problem alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, âhâd yolla gelen haberler de aralarında hem sahîh hem de zayıf olanlarını buldurması nedeniyle, makbûl ve merdûd olmak üzere iki kısma ayrılır. İbn Hacer (852/1448) haberlerin mütevatir ve âhâd olarak ayrılma sebebine şu şekilde açıklık getirmiştir:

“Âhâdın makbul ve merdud olmak üzere ikiye ayrılması, onunla istidlâlin, ravilerinin adalet ve zabt yönlerinden ahvallerinin araştırılmasına mütevakıf olması dolayısıyladır. Mütevatir haberler bunun aksinedir; çünkü ravilerinin doğruluğu hususunda kesinlik ifade etmesinden dolayı mutevâtir haberlerin hepsi makbuldür. Âhâd haberler böyle değildir ve onlardan yalnız makbul olanlar amelî gerektirir. Çünkü bunlarda, ya kabul sıfatının esasını teşkil eden râvinin doğruluğu sübut bulmuştur; ya ret sıfatının esasını teşkil eden râvinin yalancılığı sübut bulmuştur. Yahut da ne kabulünü ne de reddini gerektiren herhangi bir husus mevcuttur. Bu takdirde birincisinde, râvisinin doğruluğu sübût bulduğu için haberin de doğruluğu zan üzerinde galip gelir ve haber kabul edilir. İkincisinde, râvisinin yalancılığı sübût bulduğu için haberin de yalan olduğu zan üzerinde galip gelir ve haber atılır. Üçüncüsünde ise eğer haberin bu iki kısımdan birine ilhakını mümkün kılacak bir karine mevcutsa, haber o kısma iltihak eder; böyle bir karine mevcut değilse, haber üzerinde tevakkuf olunur; yani onunla amel edilmez. Amel olunmayan haber ise, merdûd haber gibidir; ancak onun merdûd olması, haberde red sıfatının sübûtu dolayısıyla değil, kabulü gerektiren sıfatın bulunmaması dolayısıyladır.”²

H. III. asra kadar rivayetleri derecelendirmek amacıyla sadece sahîh ve gayr-i sahîh tabirleri kullanılıyordu. Belli karinelerle Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait olan rivayetler için *sahîh* tabiri kullanılırken, Hz. Peygamber'e (s.a.v) ait olmayan haberler *gayr-i sahîh* olarak değerlendiriliyordu. Hadis literatüründe çok önemli bir

¹ Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekri's-Suyûfî, *Tedribu'r-Râvî fi Şerh-i Takrîbi'n-Nevevî*, Dâr-u Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, 1. bs., c. I, ss. 8-9

² İbn Hacer, *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, (trc: Talat Koçyiğit), A.Ü.İ.F yay., Ankara, trsz, ss. 28-29

konuma sahip olan sahîh hadis; sened, rical ve metin bakımından kusursuz olan bir rivayet şeklidir. Usûl âlimlerine göre, bir rivayetin sahîh olabilmesi için râvînin adalet ve zabt bakımından mükemmel olması, rivayetinin de şâz ve illetten uzak, muttasıl bir senetle aktarılması gerekmektedir.³ Bu durumda sahîh hadis, adalet ve zabt sıfatlarını haiz olan ravilerin, muttasıl senedle rivayet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadislerdir.⁴

“Görüldüğü gibi sahîh hadiste beş şart aranmaktadır. Râvînin adaleti, zabtı, senedin ittisâli, hadisin şâz ve muallel olmaması. Bu beş şartı, en üstün derecede taşıyan hadislere *sahîh lizâtihi* denir. Hadis bazı kusurlar nedeniyle bu beş şartı en üstün düzeyde taşımaz; fakat isnâdının çokluğu gibi bazı sebeplerle bu kusur zail olursa, böyle hadislere de *sahîh liğayrihi* denir.”⁵

Delil olma ve kendisiyle amel etmenin gerekliliği yönünden, sahîh hadise yakın kabul edilen hasen hadisin de sahîhte aranan şartlara sahip olması beklenir. Fakat sahîh ile zayıf hadis arasında yer alan bu terimin tanımı ve özellikleri hususunda, hadis bilginleri arasında herhangi bir mutabakat söz konusu değildir.⁶ Ne var ki, ekseriyete göre bir rivayetin sahîh olabilmesi için ravisinde mükemmel bir zabt vasfı aranırken, hasen olabilmesi için ravisinin zabtın ana esaslarını taşıması yeterli görülmüştür.

Zayıf hadis ise hasen ve sahîh hadisin şartlarını taşımayan hadistir.⁷ Başka bir ifadeyle, hadisin sıhhatini gerektiren kriterlerden birden fazlasının eksik olması halinde ise zafiyet daha da şiddetli bir hale gelmektedir. Suyûtî (911/1505) de benzer bir yaklaşımla “zayıf hadis, kendisinde sahîh ve hasen hadislerin sıfatları bulunmayan hadistir”⁸ diyerek makbul hadis şartlarından herhangi birini taşımayan bir rivayetin zayıf olacağına işaret etmiştir. Bununla beraber Çakan’ın, hadisleri tasnif etme konusunda Tirmîzî’nin (279/892) bir bakıma milat olarak kabul edildiğini ve ondan önce hasen teriminin de teknik olarak zayıf kategorisi içinde değerlendirildiğini belirten yaklaşımı oldukça önemlidir:

“Tirmizi’ye (279/892) gelinceye kadar hadisler genelde sahîh ve sakim (zayıf) diye iki gruba ayrılırdı. Zayıf hadisler de “*terk edilmiş*” (metruk) “*terk edilmemiş*” (gayr-i metruk) olmak üzere iki kısımda değerlendirilirdi. Tirmizi’den sonra sahîh ile zayıf arasında bir de hasen terimi girdi. Terk edilmeyen zayıf hadisler hasen terimiyle zayıflar arasından ayrılmış oldu. O halde Tirmizi’den önce yaşamış

³ Muhammed b. İsmâil el-Emîr es-San’ânî, *Tavzihu’l-Efkâr li Me’ânî Tenkihu’l-Enzâr*, (thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), el-Mektebetu’s-Selefiyye, Medine, trsz, c. I, s. 248

⁴ Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, T.D.V yay., 7. bs., Ankara, 2008, s. 32; Salahattin Polat ve bşk., *Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu*, MÜİFV yay., 1. bs., İstanbul, 2008, s.136; Mahmûd Tahhân, *Teysir-u Mustalahı’l-Hadîs*, ed-Dirâsât, İskenderiye, 1415, s. 30; Hadiste sahîhlik üzerine tartışmaları için bkz: G.H.A Juynboll, *Modern Mısır’da Hadis Tartışmaları*, (çev: Salih Özer), Ankara Okulu yay., Ankara, 2000, ss.19-56

⁵ Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, c.I, s. 61

⁶ Tahhân, *Teysir*, s. 39

⁷ Bkz: Muhammed Cemâleddîn Kâsimî, *Kavâidu’t-Tahdîs min Funûni Mustalahı’l-Hadîs*, (thk: Şuayb el-Arnâvûd), 1. bs., Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2004, s. 153; İbnü’s-Salâh Ebû ‘Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrazûrî, *‘Ulümü’l-Hadîs*, (thk: Nûruddîn ‘İtr), Dâr Fikr, Dîmeşk, 1986, s. 41; San’ânî, *Tavzihu’l-Efkâr*, c. I, s. 246

⁸ Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, c. I, s. 195

bir hadisçinin dilindeki zayıf hadis teriminin, hasen hadisleri de içine aldığı dikkatten uzak tutulmamalıdır.”⁹

Hasen hadis tabirini ilk defa hadis literatürüne sokan ve tarif eden kişi İmam Tirmîzî (279/892)dir.¹⁰ Tirmîzî’ye göre hasen: İsnâdında kizb ile müttehem râvi bulunmayan, şâz olmayan ve birden çok vecihten rivayet edilen hadistir.¹¹ Hattabî(388/988) ise bu sâhâda, bir sınıflandırma yaparak, ilk kez sahîh, hasen ve zayıf terimlerini hususî anlamlarıyla kullanıp hadis terminolojisine dahil etmiştir.¹² O, haseni, mahreci bilinen, ricâli şöret kazanan, ulemanın büyük bir kısmı tarafından kabul edilen ve fukahânın kullandığı hadis şeklinde tarif etmiştir.¹³ Tirmîzî ve Hatâbî’den sonra İbnü’s-Salâh (643/1245), İbn Hacer (852/1448) ve Suyûtî (911/1505) de hasen terimi üzerinde çeşitli görüşleri sürmüşlerdir. Özetle birbirinden farklı tasnif şekilleri olmakla beraber, sahîh ve hasen hadisler makbul haberler kategorisinde yer almaktadır.

Zayıf hadisler, senet ve metin bakımından sahîh veya hasen derecesine ulaşmayan rivayetlerdir. Bir rivayetin zayıf olmasının iki önemli sebebi vardır. Hadisin za’fı, ya râvisinin mecrûh olmasından veya senedindeki kopukluktan ileri gelir.¹⁴ Bu sebeple, senet ve metnin problemlili olması, mevcut hadisin zayıf olduğu anlamına gelir. Oysa makbul bir hadisin, kaynağından alıcısına kadar güvenilir ravilerden oluşan kopuksuz bir senede sahip olması gerekmektedir. Muhakkak ki, isnadı muttasıl olmayan hadis, kendisiyle ihticac edilmesini gerektiren sıhhat kriterine aykırı olduğu için merdûd konumuna düşer.

Diğer taraftan senedinde, metân-u aşere’den herhangi bir kusurla müttehem bir veya birkaç râvi bulunduran hadis de reddedilir. İsnadından herhangi bir ravinin düşmesinden maksat, kasıtlı veya kasıtsız olarak, senedin başından, ortasından veya sonundan bir veya birden çok ravinin düşmesiyle isnâdın kopuk hale gelmesidir.¹⁵ Senetteki kopukluğun açık ve gizli oluşuna göre de zafiyetin derecesi artmakta veya azalmaktadır.

⁹ Çakan, İ.Lütfî, *Hadis Usûlü*, M.Ü.İ.F.V. yay., 23. bs., İstanbul, 2010, s. 126

¹⁰ Polat, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan yay., 2. bs., İstanbul, 2003, s. 120; Muhammed Avvâme, hasen teriminin ilk defa Tirmîzî tarafından kullanıldığı görüşüne karşı çıkarak hasen tabirinin ıstılâhî anlamıyla Tirmîzî’den önce İmam Mâlik (179/795), Şâfî (204/819), Ebu’l-Velîd Hişâm b. Abdillâh el-Bâhilî et-Tayâlisî (227/841), Ahmed b. Hanbel (241/855), Buhârî (256/869), Yakûb b. Şeybe es-Sedûsî (262/875), Ebû Zür’a er-Râzî (264/877), Ebû Hatim er-Râzî (277/890), İbn Sa’d (330/844) gibi müellifler tarafından kullanıldığını ileri sürmektedir. İbn Recep (795/1392) de hadislerin sahîh, hasen ve zayıf şeklindeki taksiminin ilk kez Buhârî’nin hocası Ali el-Medîni tarafından gerçekleştirildiğini söyler. İbn Hacer (852/1448) de Ali el-Medîni’nin (234/848) bu terimleri sık sık kullandığını belirtmiştir. Netice itibarıyla “hasen hadis” tabirinin H. II. asır ortalarından itibaren, yani Tirmîzî’den çok önce kullanıldığını ve o devirlerde hadislerin sahîh, hasen ve zayıf diye üçlü taksimata tabi tutulduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bkz: Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 125-126.

¹¹ İbn Kesîr, *el-Bâ’isü’l-Hasis Şerh-i İhtisâr-i ‘Ulûmi’l-Hadis*, (şerh: Ahmed Muhammed Şâkir, thk: Nâsuriddîn el-Elbânî), Mektebetü’l-Me’ârif, Riyad, 1996, c. II, s. 130

¹² Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 37, dn. 12, 13

¹³ Suyûtî, *Tedribü’r-Râvi*, c. I, s. 166-167

¹⁴ Polat, *Hadis Araştırmaları*, s.131; Tahhân, *Teysîr*, s. 50

¹⁵ Tahhân, *Teysîr*, s. 54

Hadis bilginleri, açık inkıta'yı senetteki durumuna ve düşen râvi sayısına göre dörde ayırmışlardır.¹⁶ Ayrıca, za'fiyetin şiddetini de göz önünde bulundurarak, bir derecelendirme yoluna gitmişler ve her bir rivayete farklı bir isim vermişlerdir. Bu anlamda, açık inkıta' özelliği taşıyan hadisleri, senedin başından, ortasından veya sonundan bir ya da birkaç ravi düşüşüne göre muallak, mürsel, mudal ve munkatı' şeklinde isimlendiren hadis imamları, isnâta yer alan müphem bir inkıttadan dolayı za'fiyete uğrayan rivayet için de mürsel-i hafî ve müdelles terimlerini kullanmışlardır.

1.5.1. SENETTEN KAYNAKLANAN ZAYIF HADİS ÇEŞİTLERİ

1-Sarih/ Açık İnkıta'ya Göre Zayıf Hadis Çeşitleri

Senesinde inkıta barındıran bütün rivayetler, aynı derecede zayıf değildir. Bu durum, senetteki kopukluğun yerine ve düşen râvi sayısına göre değişiklik göstermektedir. Yani kopukluğun başta, ortada veya sonda oluşuna göre zayıflık artar veya azalır. Aynı şekilde, düşen ravi sayısının az veya çok oluşuna göre de hadisteki za'fiyet şiddetlenir ya da hafifler. Bu konuda Polat şu bilgileri serdeder:

“Bütün zayıf hadisler za'f bakımından eşit değildir. Bir kısmının za'fi şiddetli iken bir kısmınınki hafiftir. (...) Hadisin za'fi ya râvisinin mecrûh olmasından veya senedindeki kopukluktan ileri gelir. (...) Muhaddisler zayıf hadisleri za'f derecelerine göre sıralamaya tabi tutmuşlardır. Zayıflığı senedin muttasıl olmamasından ileri gelen zayıf hadisler en zayıftan daha az zayıfa doğru mudal, munkatı', mudelles, mürseldir. İnkıta' dışındaki sebeplerle zayıf olan hadisler ise en zayıftan daha az zayıfa doğru mevzu', metruk, münker, muallel, müdrec, maklub, muzdarib şeklinde sıralanmaktadır. Bu sıralama Suyûtî ve İbn Hacer'e (852/1448) aittir.”¹⁷

a.Mudal Hadis

Arapça عَضَلَ kök harfleri, sıkıntı, içinden çıkılmaz durum, güçlük gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸ Hadisçiler mudal kelimesi için أَعْضَلَهُ fiil kökünü kullanırlar. Bu durumda mudal; anlaşılması güç, kapalı, müphem gibi manalara gelmektedir.

¹⁶ Bazıları zayıf hadisi, sahîh ve hasen hadisin şartlarını haiz olmayışı bakımından muhtelif aklı taksimlere tabi tutmuşlar ve netice itibariyle 381 kısma ayırmışlardır. Bunların çoğu hayalidir. Üstelik hadisle uğraşanların zayıf hadis hakkında ortaya koydukları çeşitli istilahlar arasında bunların belirli birer adı da yoktur. İbnü's-Salâh (643/1245) zayıf hadis hakkında yapılacak taksimlerin 42'yi geçemeyeceği kanaatindedir. O bunları açıklamış ve nasıl taksim ettiğini de göstermiştir. Hâfiz 'Irâkî(826/1423) de bu taksimi kabul etmiştir. Açıklama için bkz: Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, (çev: M. Yaşar Kandemir), 9. bs., MÜİF Vakfı yay., İstanbul, 2010, s. 132

¹⁷ Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 131-132

¹⁸ Cemâleddîn Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâr Sâdr, Beyrut, trsz., c. XI, s.451

İsnâdında birbirini takip eden iki ve daha fazla râvisi düşmüş hadislerle mudal denilmiştir.¹⁹ Senedin muttasıl olmamasından dolayı teknik olarak munkatı' hadis olarak da nitelendirilebilen mudal hadis; her ne kadar inkıtâ' kaynaklı bir kullanıma sahip olsa da ıstılah olarak munkatı' hadisten farklı bir yapıya sahiptir. Munkatı hadis ile mudal hadis, 'umûm- husûs açısından birbirinden ayrılır. Senedteki herhangi bir kopukluk, hadisi munkatı' yapmaya yeter sebep iken, bir rivayetin mudal olması için iki ve daha fazla ravinin, senedin aynı yerinden düşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla İbnü's-Salâh (643/1245); bu terimin munkatı' hadis şubesinde, özel bir kullanım olduğunu belirtmiştir. O, "Her mudal munkatı iken, her munkatı mudal değildir" diyerek aralarındaki farka işaret etmiştir. Zira senedin muttasıl olmaması sebebiyle zayıf olan tüm hadis çeşitleri bir bakıma munkatı' hadis türüdür. Şu kadarı var ki, oluşumu açısından mudal, munkatı'dan daha zayıftır.

Muallak hadis ile mudal hadis de sadece senedin başında iki ve daha fazla ravinin düşmesi halinde, ortak bir kullanım oluştururlar. Fakat senedin ortasında ya da sonunda, iki ve daha fazla ravisi düşen hadis, sadece mudal olur, muallak olamaz. İbn Hacer (852/1448) sadece senedin başında, iki ve daha fazla ravisi düşmüş olan her muallak hadisin, aynı zamanda mudal olabileceğini; fakat her mudalın daima muallak olmak durumunda olmadığını söyler. Ona göre mudal ile muallak, isnâdın başında en az iki ve daha fazla ravi düştüğü zaman birleşirler. Fakat isnâdın ortasında veya sonunda, en az iki veya daha fazla ravisi düşmüş olan mudal çeşidi muallaktan ayrılır; o sadece mudaldır; fakat muallak değildir.²⁰

Tâbiu't-tâbiîn'in doğrudan "kâle Rasûlullah (s.a.v)" şeklinde rivayet ettikleri hadisler mudal olduğu gibi musannıflardan herhangi birinin isnâttaki râvileri başından sonuna kadar düşürerek "kâle Rasûlullah (s.a.v)" diyerek aktardığı hadisler de mudaldır.²¹

b.Munkatı' Hadîs

Munkatı' hadîs, sözlük anlamı bakımından, senedinde kopukluk bulunan tüm rivayetler için kullanılmaktadır.²² Bu açıdan munkatı' hadis için inkıtâ'nın senedin başında, ortasında veya sonunda olmasında ve peşpeşe olmamak şartıyla bir ya da birkaç ravi düşmesi açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Şu halde teknik olarak isnâdı muttasıl olmayan bütün hadisler munkatı' hadis grubuna girer. Terim olarak ise senedinin herhangi bir yerinden bir ya da daha çok râvi düşen hadistir.²³ Senedin herhangi bir yerinden bir râvinin düşürülmesi veya senedin farklı yerlerinden peşpeşe olmamak şartıyla birden fazla ravinin düşürülmesi halinde de hadis munkatı' adını alır.²⁴ Zayıf oluşunun sebebi de senedinin muttasıl bulunmayışıdır.²⁵

¹⁹ Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, c. I., ss. 240-241; İbnü's-Salâh, *'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 59; Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 74; Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 116

²⁰ Bkz: İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 56

²¹ Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 59-60

²² Koçyiğit, Talat, *Hadîs İstılahları*, AÜİF yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980, s.167

²³ Ebî Abdillâh Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Neysabûrî, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs ve Kemiyyetu Ecnâsîh*, (thk: Ahmed b. Fâris es-Selûm), 1. bs., Dâr İbn Hazm, Beyrut, 2003, s. 173

²⁴ Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 116

²⁵ Subhi es-Salih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, s. 134

Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) konuyla ilgili şunları belirtmiştir:

“Munkatî’ hadis mürsel gibidir. Yalnız munkatî’ tabiri, genellikle tâbiîn neslinden sonraki birinin sahâbeden rivayet ettiği hadis hakkında kullanılmaktadır. Mesela Mâlik b. Enes’in (179/795) Abdullah b. Ömer’den (73/692), Süfyân es-Sevrî’nin (161/778) Câbir b. Abdillâh’tan (77/694), ya da Şu’be b. el-Haccac’ın (160/777) Enes b. Mâlik’ten(93/712) aktardığı rivayetler böyledir.²⁶

Ne var ki, husûsî kullanımda Hâkim’in (405/1014) de işaret ettiği üzere, ıstılahta munkatî hadis, maktu’ ve mürselden farklı bir türdür. Yani senette tâbiî’den önceki bir kimsenin, semâi olmayan bir râviden rivayet ettiği hadistir.²⁷ Tabiatıyla bu durum, söz konusu râvinin, hadisi bir başka şahıs vasıtasıyla almış olduğuna delalet etmektedir. Fakat bu vasıtanın isnâta zikredilmemiş olması, senedin munkatî’, yani kopuk olmasını gerektirir.²⁸

Hâkim (405/1014), munkatî hadisi üçe taksim etmiştir. İbn Hacer (852/1448) ise, senetten düşen râvilerin açık veya gizli oluşuna göre munkatî’ hadisi ikiye ayırmıştır. Hâkim’in (405/1014) tasnifine göre, tâbiî’ye varmadan önceki râvinin, kendisinden hadis naklettiği şahıstan, işitmeksizin rivayette bulunması, senette inkıtâ’ya yol açar. Bununla beraber, isnâdında müphem şahısların bulunması da hadisin munkatî’ olmasına sebep olur. İbn Hacer’e (852/1448) göre, senedinde açıkça râvi düşüşü olan hadisler munkatî’, isnâdında müphem râvi bulunan hadisler ise müdelles olarak isimlendirilir. İbn Hacer (852/1448) konuyu izah sadedinde şunları kaydeder:

“Eğer bu düşme, birbirini takip eden iki ve daha fazla râvi ile olursa, bu tür hadislere mudâl denir. Ancak düşme, birbirini takip etmeksizin, iki ayrı yerde olursa bu da munkatî’dır. Keza, yalnız bir yahut birbirlerini takip etmemek şartıyla, ikiden fazla ravi düşerse, bu hadislere de munkatî denir. Bazen râvinin, hadis rivayet ettiği şeyhe muâsır olmaması dolayısıyla, isnâttan bir râvinin düşmüş olduğu açık bir şekilde bilinir. Bazen de bu düşme gizli olur ve bunu, hadisin isnâtlarına ve bu isnâtlardaki illetlere vakıf mütehasıs imamlardan başkası anlamaz.”²⁹

Özetle, senedin muttasıl olmamasından doğan inkıtâ’ teknik anlamda mudal, muallak, munkatî’, mürsel ve müdelles şeklinde isimlendirilen tüm hadis çeşitlerinin zayıf kabul edilmesinin temel sebebidir.

c. Muallak Hadîs

Arapça علق kök harflerinden türeyen ta’lîk kelimesi, bir şeyi yüksek bir şeye bağlamak, asmak, desteksiz bırakmak gibi anlamlara gelmektedir.³⁰ Ta’lîk

²⁶ Ebî Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Ma’rûf el-Hatîb el-Bağdâdî, *Kitâbu’l-Kifâye fi ‘İlmi’r-Rivâye*, b.y.y., trsz, s. 21

²⁷ Bkz: Hâkim, *Ma’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadis*, s. 173

²⁸ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 76

²⁹ Bkz: İbn Hacer, *Nuhbetü’l-Fiker Şerhi*, s. 55

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, c. X, s. 261-2

mastarından müştâk bir ism-i mef'ûl olan muallak kelimesi ise, askıda duran, destek ve mesnetten yoksun olan demektir.

İbnü's-Salâh'a (643/1245) göre, bir hadis terimi olarak ta'lîk, senedin baş tarafından bir veya birkaç râvînin, hatta râvîlerin tamamının ismini hafzederek rivayette bulunmaktır.³¹ “Senedinin baş tarafından bir veya peşpeşe birkaç ravinin düştüğü ya da müntehâsına kadar senedin bütünüyle hazfolunduğu hadistir. Senedin tamamı hazfolunarak, merfu' hadisi “kâle Rasûlullâh (s.a.v)” diyerek, mevkuf hadisi “kâle İbn Abbâs” diyerek, maktû' hadisi de mesela “kâle 'Atâ” diye rivayet etmek de ta'lîktir. Böyle kesinlik ifade eden, cezm sîgasıyla rivayet edilen hadisler muallaktır.”³²

d.Mürsel Hadis

Terim olarak, erken dönemde sadece tabiûn'un, sahâbe tabakasını atlayarak Hz. Peygamber'e (s.a.v) isnât ettikleri hadis şeklinde yorumlanmıştır. Fakat zamanla, munkatı ve mudal hadislerle beraber ele alınmıştır. Mürsel hadisin anlamındaki bu genişleme, muhaddisler ve bazı fâkihler arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuş ve mürsel hadisin birbirinden farklı muhtevaya sahip tanımları ortaya çıkmıştır.

Genel kabule göre mürsel hadis, “Rasûlullah (s.a.v) şöyle dedi veya bunun gibi yaptı”³³ şeklindeki ifadelerle, doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v) isnât edilen hadistir. Şayet tabiûn'dan önce, bir veya daha çok tabakada kopukluk varsa, bu konuda Hâkim, “Bu mürsel olarak isimlendirilmez; bilakis mürsel, tabiûn'un doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v) naklettiklerine münhasırdır” demiştir. Eğer tabiûn'dan önce³⁴ bir kopukluk varsa bu munkatı'dır.³⁵

2-Müphem/ Kapalı İnkıta'ya Göre Zayıf Hadis Çeşitleri

a.Mürsel-i Hafî

Mürsel-i zahir, genellikle mürsel hadis şeklinde kullanılır ve tâbiûn'dan bir ravinin, “قَالَ رَسُولُ اللَّهِ” ibaresiyle naklettiği hadistir.³⁶ Yani mürsel; tâbiûn'un, sahabeyle senetten düşürerek rivayetini Hz. Peygamber'e (s.a.v) dayandırmasıdır.³⁷

Mürsel-i hafî terimi ise tanımı verilen mürselden farklı bir içeriğe sahiptir. İbn Hacer'e (852/1448) göre mürsel-i hafî, bir kimsenin, çağdaşı olduğu halde görüşmediği başka bir râviden yaptığı nakildir. Burada, râvinin şeyhiyle aynı zaman

³¹ İbnü's-Salâh, 'Ulümü'l-Hadis, s. 69; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c. I., s. 251

³² Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 117-118; Bkz: Nûruddîn 'Itr, *Menhecu'n-Nakd fî 'Ulümü'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, 2. bs., Dimeşk, 1779, ss. 374-5

³³ Krş: İbn Hacer el-Askalânî, *Nuhbetü'l-Fiker fî Mustalah-ı Ehli'l-Eser*, (thk. Abdulhamid b. Sâlih b. Kasım), Dâr İbn Hazm, 1. bs., Beyrût, 2006, s. 257

³⁴ Krş: Tâhân, *Teyisîr*, s. 56

³⁵ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c. I., s. 219

³⁶ Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 298

³⁷ Bkz: Hâkim, *Ma'rifetü Ulümü'l-Hadis*, s. 167

diliminde yaşamış olmasına rağmen birbirleriyle görüşmemiş olmaları önemlidir. Çünkü râviler arasında görüşme olmaması demek, hadis semâının gerçekleşmemesi anlamına gelmektedir. Nevevî (676/1277) ve İbnü's-Salâh'ın (643/1245) tariflerinde ise mürsel-i hafî, bir kimsenin, hadis işitmediği veya görüşmediği bir râviden yaptığı nakildir.

İbn Hacer (852/1448); Nevevî (676/1277) ve İbnü's-Salâh'ın (643/1245) *müdelles* için verdiği tanımın aslında *mürsel-i hafî* için geçerli olduğunu söylemiştir. O, müdellesin, mürsel-i hafîden farklı bir kullanım şekli olduğunu ifade eder. İbn Hacer'e göre tedlîs ile irsâl-i hafî arasındaki temel fark, râvi ile şeyhi arasındaki mülâkat veya mu'âsarattır. Ona göre, mu'âsır olup, birbirleriyle görüşmeyen iki kişi arasında, işitme olmaksızın yapılan rivayet, müdelles değil mürsel-i hafî olarak isimlendirilir.³⁸ İbn Hacer (852/1448); Ebû Osman en-Nehdî (95/713), Kays b. Ebî Hâzım (97/715) gibi muhadramların Hz. Peygamber(s.a.v) ile mu'âsır olduklarını; fakat mülâki olmadıklarını hatırlatarak bu tür rivayetlerin tedlîs değil, irsâl-i hafî cinsinden olduklarını belirtmiştir.³⁹ Kısaca İbn Hacer (852/1448) tedlîsi mülâkatla, irsâl-i hafîyi de muâsaratla ilişkilendirir.

Hatîb el-Bağdâdî (463/1071)'ye göre ise müdellesi, mürselden ayıran özellik, râvinin hadis duymadığı bir kimseden, duymuş gibi bir izlenimle nakilde bulunmasıdır. Tedlîste, kendisinden hadis alınan şeyhin gizlenmesi söz konusu iken irsâlde senetten ihraç edilen râvilerde, herhangi bir gizleme söz konusu değildir. Bu anlamda müdelles her rivayet irsâl manasını içerirken, her irsâl tedlîs manasını içermemektedir.⁴⁰

Netice itibariyle mürsel-i hafî, senedin neresinde olursa olsun birbirleriyle aynı dönemde yaşayıp görüşmeyen iki râviden birinin diğerinden rivayette bulunmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu iki ravi arasında semâ olmadığını yahut mülâkat bulunmadığının bilinmesidir.⁴¹

b.Müdelles Hadis

Senesinde, gizli bir inkıtâ taşıyan zayıf hadis türlerinden ikincisi de tedlîs yöntemiyle oluşturulan müdelles hadistir. Sözlükte, bir şeyin kusurunu gizlemek anlamındaki tedlîs'in aslı دلس kelimesidir. Bu kelime karanlık, alaca karanlık, nur ve zulmetin karışması gibi anlamlara gelmektedir.⁴²

Hadis ıstılahında ise, bu manâya uygun olarak, râvinin, şeyhinden işittiği ve işitmediği hadisleri, birbirinden ayırt etmeksizin rivayet etmesidir ki, işitmediği hadisleri de işitmiş olduğu vehmini uyandırdığı için, ayıbını ve kusurunu gizlemiş olur.⁴³

³⁸ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 79

³⁹ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 56

⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss. 357-8

⁴¹ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 83

⁴² Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VI, s. 86

⁴³ Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 432

Tedlîsin terim olarak kullanılması konusunda en eski tarih, H. II. yüzyıldır. Kaynaklar İmam Şâfiî'nin (204/820), er-Risâle adlı eserinde yer verdiği müdellis tanımından hareketle, tedlîs kavramının H. II. asrın başlarında kullanılmaya başlandığını belirtmektedirler.⁴⁴ Kuşkusuz, tedlîs ile ilgili kullanılan terminolojinin tamamını H. II. yüzyıla kadar geriye götürmek mümkün değildir. Nitekim H. III. asırda “bir râvinin kendi şeyhini, herkesçe bilinmeyen isim, künye veya lakabla anması” durumu, şüyûh tedlîsi adıyla daha sonraki dönemlerde terimleşmiştir.

Hadis ıstılahında tedlîs, genellikle “râvinin, görüşmediği ya da görüştüğü halde, kendisinden hadis işitmediği hocasından, işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayette bulunması”⁴⁵ şeklinde tarif edilmiştir. Verilen tarifte, tedlîs için iki husus göze çarpmaktadır: Birincisi, râvinin görüşmediği şeyhinden, semâ izlenimi uyandırarak nakilde bulunmasıdır. İkincisi de şeyhiyle görüşmüş olsa bile, râvinin şeyhinden duymadığı bir hadîsi, ondan işittiği izlenimini vererek rivayet etmesidir. Fakat kaynaklarda geçen tedlîs tanımları arasında küçük bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, tanımın sınırlarını belirlemek üzere kullanılan muâsarat/ çağdaşlık, likâ/ görüşme ve semâ/ hadîs işitme kavramlarından kaynaklanmaktadır.

Hadis rivayetinde her bir râvinin, أخبرني (bana haber verdi), حدثني (bana söyledi) ve سمعت (işittim) gibi kesinlik ifade eden edâ lafızları kullanması gerekir. Çünkü bu kalıplar, râvinin, şeyhiyle görüştüğüne ve naklettiği hadisi ondan işittiğine delil olur. Müdellis râviler ise, çoğunlukla قال فلان (falan dedi), عن فلان (falandan), أن فلاناً قال (falan şöyle dedi) gibi edâ sîgalarını tercih ederler. Çünkü bu kalıplar, râvinin, şeyhiyle görüşüp ondan hadis işittiğine kanıt olabileceği gibi adem-i semâyâ da işaret eden kalıplardır. Bu sebeple müdellis râvi, yalancı konumuna düşmemek için, tedlîs yaparak gizlediği rivayetin başında, ittisâle açık bu tür rivayet lafızlarını kullanır. Böylece, o hadisi şeyhten işitmediği halde, işitmiş vehmini uyandırır.

Tedlîs, genellikle, tedlîsü'l-ismân, tedlîsü's-şüyûh ve tedlîsü't-tesviye olmak üzere üç grupta incelenir. Bu kavramlar da kendi içerisinde çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Hükmü hakkında farklı görüşler bulunsa da, ortak kanaat, tedlîsin muhatabı aldatmaya yönelik bir niyet taşımamasından dolayı, muhaddisler arasında hoş karşılanmamasıdır. Tezimizin ana temasını teşkil eden bu konuya ileride ayrıntılı olarak dönülecektir.

1.5.2. RÂVİDEN KAYNAKLANAN ZAYIF HADİS ÇEŞİTLERİ

Râvinin adalet ve zapt yönünden kusurunun tespit edilmesiyle ortaya çıkan zayıf hadîs çeşitlerini oluşturan bu grupta daha çok “Metâin-i Aşera” olarak sistemleşen tenkit noktaları rol oynamaktadır.

⁴⁴ İmâm Şâfiî, *er-Risâle*, (thk: Muhammed Nebîl, Abdussabûr Şahin), Kahire, 1988, s. 243

⁴⁵ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A.*, XL, 262

Arapça'da mastar olarak طَعَنٌ kelimesi, vurmak, zemmetmek,⁴⁶ kargı ile saldırmak, sözün kötüsüyle kötölemek⁴⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Kaynaklarda ta'n ile birlikte benzer manada, kadh ve cerh terimleri de yer almaktadır.

Hadis ıstılahında bu kavram, ravilerin, neklettikleri hadislerdeki kötü hallerinden ötürü cerh edilmeleri demektir. Bir rivayetin zayıf olmasının bir başka sebebi de râvisinin kusurlu olmasıdır. Öyle ki, bir râvînin, “metâin-i aşera” adıyla ıstılahlaşan râvî kriterlerine muhalefet etmesi, onun cerhini gerektirir. Metâ'in-u aşera, beşi adalet beşi de zabt kusurlarıyla ilgili olup⁴⁸, râvînin rivayetini kabul etmeyi engelleyen sebeplerdir. Şimdi râvî kusurlarından kaynaklanan zayıf hadis çeşitlerini kısaca tanıtmak istiyoruz.

a.Mevzû'

“Arapça'da وضع kök harfleri, iskat etmek, terketmek, iftira ve ihtilâk etmek manalarına gelir. Terim olarak ise Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü, yalan ve iftira ile ona nispet etmektir. Bu bağlamda mevzu', 'yalan ve iftirayla Hz. Peygamber'e nispet dilmiş söz'⁴⁹ demektir. Dolayısıyla yalancılıkla mevsuf bir râvînin naklettiği söze mevzû' adı verilir.

İbnü's-Salâh (643/1245), bu terimle ilgili “zayıf hadislerin en çirkini, yalan olarak ortaya atılmış ve uydurulmuş söz”⁵⁰ ifadelerini kullanırken İbn Kesîr (774/1372), “Hz. Peygamber (s.a.v) adına icad edilip uydurulmuş yapay söz”⁵¹ ifadelerini kullanır.

İbn Hacer (852/1448) mevzû' için “râvisi kizble nitelendirilen ve Hz. Peygamber'in(s.a.v) sözü olarak rivayet edilen hadis” tarifini yaparken Koçyiğit (ö:2011); “Başta İslam dinine kasdedenler olmak üzere, mensup oldukları siyasi fırka ve hizipleri, fikhî mezheplerini, kabilelerini, cinsiyetlerini, dillerini, peşinden gittikleri imam ve hükümdarları medhetmek, halife ve emirlerin nezdinde yüksek mertebeler kazanmak, câmi ve mescitlerde va'z ettikleri; cemaatın teveccühüne nail olmak, halkın dini emir ve nehiylere karşı rağbetini artırmak maksadıyla din düşmanlarının, yalancıların ve cahillerin uydurdukları, sonra da bu uydurulan şeylere, derecelerini yükseltmek için tanınmış hadis ravilerinden düzdükleri isnâtları ekleyerek hadismiş gibi Hz. Peygamber'e (s.a.v) iftira ile isnât ettikleri sözlere mevzû' hadis adı verilmiştir” diyerek uydurma sebeplerini de özetlemiştir.⁵²

⁴⁶ Mecdiddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzabâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, (thk: Muhammed Naîm,) 8. bs., b.y.y., 2000, s. 1213

⁴⁷ Tarsus-u Bustanî, *Muhîtu'l-Muhît*, Mektebet-u Lübnan, Beyrut, 1977, s. 551

⁴⁸ İbnü'l-Emin Mahmud Esad, *Muhtasar Hadis Usûlü Tarihi ve Seydişehrî'nin Usûlü-i Hadîsi*, (çev: Emre Yazıcı), Yasin yay., İstanbul, 2009, s. 92

⁴⁹ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 225; Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz: Abdulfettah Ebû Gudde, *Mevzû Hadisler*, 2. bs., İnsan yay., (trc: Enbiya Yıldırım), İstanbul, 1997.

⁵⁰ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-Hadîs*, s. 98

⁵¹ İbn Kesîr, *Bâ'isü'l-Hasîs*, c. II, s. 237

⁵² Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 97

b. Metrûk

Kizb ile müttehem râvilerin, rivayetleriyle teferrüt ettikleri hadislere metrûk adı verilir.⁵³ Metrûk, hiçbir sikanın rivayetine muhalif olmaksızın kizb, kesret-i ğalât, fisk ve gaflet gibi cerh noktalarından biri ile itham edilen ravinin, yalnız başına rivayet ettiği hadis diye de tarif edilmektedir.⁵⁴

c. Münker-Şâz

Münker ve şâz terimlerinin ayrımı tartışmalı bir konudur. Bu durum, her iki terimi tarif etmek üzere kullanılan, *infirâd* ve *muhalefet* kavramlarından kaynaklanmaktadır.

İbn Hacer'e (852/1448) göre, hem şâz hem de münker hadis için muhalefet şarttır. Ayırt edici nokta ise, güvenilir râvilere muhalefet eden râvinin durumudur. Yani muhalif râvi zayıf ise, hadis munkerdir. Muhalif râvi sika ise, kendisinden daha sika olan ravilerin rivayetlerine muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadis şâz olmaktadır.

Buna göre, zayıf bir ravinin, güvenilir ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetinde tek kaldığı hadise münker denilir.⁵⁵ Güvenilir bir ravinin, sayıca daha çok güvenilir ravinin rivayetine, muhalif olarak naklettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadise de şâz adı verilir.⁵⁶

d. Mu'allel

İç yüzünde gizli ve sıhhatine zarar veren bir illet taşımaya rağmen sahîh görünüşlü olan hadislere denir.⁵⁷ "Mürsel veya munkatı' hadisi, mevsûl olarak rivayet etmek yahut bir hadisi, bir başka hadisin içine katmak, mevsûl olanı mürsel, merfuyu mevkuf olarak rivayet, sika yerine zayıf ravi zikretmek gibi cerhe sebep olan hatalara vehim denilmektedir. Bu tür hatalarla rivayet edilmiş olan hadise de muallel denir."⁵⁸

e. Müdrec

Râvinin, naklettiği hadisin senet veya metnine yaptığı bir ziyade sonucunda ortaya çıkan hadise müdrec adı verilir. Söz konusu eylemden ötürü, hadisi duyan kimseler eklenenleri hadisin aslından zanneder.⁵⁹ Metne yapılan idrâc, sahabî ve tabîî sözlerinin, merfu hadislerle karıştırılma tehlikesine zemin hazırlaması bakımından, senede yapılan idrâctan daha çirkindir.⁶⁰

⁵³ Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 120

⁵⁴ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 120; Nüreddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 299

⁵⁵ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 43-44

⁵⁶ Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 120

⁵⁷ Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, c. II, ss. 294-5

⁵⁸ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 121

⁵⁹ İbn Kesîr, *Bâ'isü'l-Hasîs*, c. II, s. 224; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-Hadîs*, s. 95

⁶⁰ Bkz: Hâkim, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 195

f.Maklûb

Maklûb, sözlük anlamına uygun olarak, bir rivayetin senet veya metninde yer alan isim, kelime ya da ibarelerin yerlerinin değiştirilerek rivayet edilmesidir. Örneğin, “İbn Ümm-i Mektûm (15/636) ezan okuduğu zaman yiyip için, Bilâl (20/641) okuduğu zaman yiyip içmeyin” şeklindeki hadis maklûb bir rivayettir.⁶¹ Çünkü İbn Ömer (73/692) ve Hz. Aişe (57/676) bu rivayeti “Bilâl (20/641) geceleyin ezan okur, O okuduğu zaman yiyip için, ta ki İbn Ümm-i Mektûm (15/636) ezan okuyuncaya kadar” şeklinde nakletmişlerdir.

Aynı şekilde sadakanın gizli verilmesiyle ilgili rivayet de maklûbtur. Zira bu durum bazı hadislerde, “sağ elinin verdiğiinden sol eli haberdar olmayacak kadar gizli” şeklindeyken, Müslîm’in (261/875) râvilerinden biri, bunu “sol elinin verdiğiinden sağ eli haberdar olmayacak kadar” şeklinde rivayet etmiştir.⁶²

Ayrıca herhangi bir metnin isnâdını alıp başka bir metnin başına koymak şeklinde, hem bir tür çalıntı hem de yer değiştirme(kalb) niteliğindeki kusurlar söz konusudur ki, buna bazıları “*kalb-i mürekkeb*” adını vermişlerdir.⁶³

g.Muzdarib

Sözlükte “uyuşmazlık ve çelişki” anlamlarında kullanılan, ضَرْب kök harflerinin ifti’âl babından ism-i fâ’ili olan muzdarib kelimesi terim olarak; bir veya birden fazla ravinin rivayet ettiği; fakat çeşitli yönlerden, denk oldukları için aralarında tercih yapılamayan hadisler için kullanılır.⁶⁴ Yani muztarib, birbirine muhalif rivayetleri arasında sıhhat yönünden eşitlik bulunan ve bu sebeple biri diğerine tercih edilemeyen hadistir.⁶⁵

Izdırab, isnâta yer alabileceği gibi metinde de yer alabilir. Bu durum zabt bakımından ravilerin zayıflığından ötürü, hadisın za’fiyete uğramasına sebep olur. Fakat usûl kitaplarında, ızdırabla ilgili anlam ve kapsam bakımından büyük bir belirsizliğin varlığı, bu terimin çok geniş bir alana yayılmış ve birbirinden farklı türleri bulunan tutarsızlıklar bütünü olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla “ızdırab” terimini, zabt yönünden ravi(ler)de görülen tereddüt, çelişki ve tutarsızlıkların tamamını kapsayacak esneklikte kullanmak daha yerinde olacaktır.⁶⁶

ı.Musahhaf - Muharref

Muharref ise *tahrîf*ten ism-i mef’ûl olup, harf ve yazı değişikliğine uğramış kelime ve ibarelere verilen isimdir.⁶⁷ Kelimeyi yanlış okumak manasında, *tashîf*ten

⁶¹ Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, c. II., s. 343

⁶² Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Isulahları*, s. 153; İbn Hacer, *Nuhbetü’l-Fiker Şerhi*, s. 64

⁶³ Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu yay., 4. bs., Ankara 2010, s. 199

⁶⁴ Nûreddîn ‘Itr, *Menhecü’n-Nakd*, s. 433

⁶⁵ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 139

⁶⁶ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 202

⁶⁷ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 143-6

ism-i mef'ûl olan musahhaf, hadis ıstılahında metin veya isnâdında bir kelimeyi veya ravilerden birinin ismini hatalı olarak söylenmiş ve bu hata ile rivayet edilmiş hadise verilen isimdir.

İbnü's-Salâh (643/1245) ve Nevevî (676/1277) gibi muhaddisler musahhaf ve muharref terimleri arasında herhangi bir ayırım yapmamışlardır. Sonradan oluşturulan usûl kitaplarında ise her iki kavram da hususi anlamlarıyla kullanılmış ve birbirinden ayrılmıştır.

1.6. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ LİTERATÜR

Bir hadis terimi olan tedlîsin, anlam, mahiyet ve kapsamının, çeşitleri ve hükümleriyle birlikte ele alındığı bilgiler, çoğunlukla usûl kitaplarında yer almaktadır. Bu eserlerle birlikte, müdellis râviler hakkında teferruatlı bilgi içeren ricâl ve tabakât kitapları da konuyla ilgili kaynak konumundadır.

Hadis rivayetinde tedlîse başvuran râvilerle ilgili, içerisinde çeşitli sınıflandırmaların yer aldığı, çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu eserlerden bir kısmı, tamamen müdellis râvileri işleyen, bir kısmı da birer usûl eseri olup tedlîs bahsinde söz konusu müdellislere kısmen değinen eserlerdir. Burada araştırmada faydalandığımız eserleri kısaca tanıtmak istiyoruz.

1-Konuyla ilgili en muteber kaynak olarak, Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) *el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye* adlı eseri gösterilmektedir. Hatîb eserinde tedlîsi, çeşitleri örnekleri ve hükümleriyle birlikte ele almış, oldukça kapsamlı açıklamalarda bulunmuştur.

2-Nevevî'nin (676/1277) *et-Takrîb*'ine şerh yazan Suyûtî'nin (911/1505), *Tedribu'r-Râvî* adlı eseri, tedlîs başlığı altında kendinden önceki muhaddislerin konuya dair açıklamalarına yer vererek derleme mahiyeti taşıyan bir üründür. Aynı zamanda söz konusu eser, usûl konularında kaynak gösterilen en donanımlı eserlerden birisi konumundadır.

3-Müteahhirin dönemi, klasik usûl kaynaklarından İbnü's-Salâh'ın (643/1245) *'Ulûmi'l-Hadîs* adlı eseri, tedlîs ve çeşitlerini örnekleriyle ele alan geniş bir eserdir.

4-İbn Hacer'in (852/1448) *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnü's-Salâh* adlı eseri de müdelles hadis hakkında tafsilatlı bilgiler ihtiva etmektedir. Bu eser, konumuz açısından hem bir usûl hem de bir tabakât kitabı niteliğine sahiptir. Kitapta hadis rivayeti açısından tedlîs, örnekleri, çeşitleri ve hükümleriyle beraber ele alınmış, muteber hadis kitapları konu açısından yorumlanmıştır. Akabinde Sahîhaynda rivayeti bulunan 67, rivayeti bulunmayan 45 râvi olmak üzere, toplam 112 müdellis ismi sıralanarak nispeten farklı bir muhteva oluşturulmuştur.

5-İbn Hacer (852/1448), *Ta'rifü Ehli't-Takdîs bi Merâtibi'l-Mevsûfine bi't-Tedlîs* adlı eserinde de müdellis ravileri yaptıkları tedlîsin boyutuna göre derecelendirerek beş tabakada ele almıştır.

6-İbnü's-Salâh (643/1245) merkezli bir başka çalışma da ez-Zerkeşî'ye aittir. Zerkeşî (794/1392), *en-Nüket 'alâ Mukaddimetü İbnü's-Salâh* adlı kitabında, bir rivayet biçimi olarak tedlîsi ele almıştır.

7-Tahir el-Cezâirî (1388/1919) de *Tevcihu'n-Nazar* isimli eserinde konuyu bir hadis usûlü yaklaşımıyla ele almıştır.

8-Fuat Sezgin ise *Buhârî'nin Ta'likleri* adlı çalışmasında, Buhârî'nin (256/869) el-Câmiu's-Sahîh'inde geniş yer tuan muallak hadislerin tedlîsle ilişkisini açıklamıştır.

9-Konuya ilişkin geniş çaplı bir araştırma yapan Misfir Gurmullah ed-Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-Hadîs* çalışmasında, konuyu önce usûl açısından akabinde de müdellis râvilere dair açıklamaları serdetmek suretiyle bir tabakat türü olarak irdelenmiştir.

Dümeynî, altı bölümden oluşan *et-Tedlîs fi'l-Hadîs* adında bir çalışma yapmış ve tedlîs kavramını hem bir hadis terimi olarak hem de bir rivayet biçimi olarak ele almıştır. İlk beş bölümde tanımları, çeşitleri, özellikleri, örnek ve hükümleriyle beraber irdedeği tedlîs kavramına dair Dümeynî son bölümde ikiyüz otuz bir müdellis râvi ve kritiğini ekleyerek oldukça orijinal ve faydalı bir muhteva ortaya çıkarmıştır.

10-Râvilerin hal tercemeleriyle ilgili bilgiler içeren ve bu anlamda bir tabakat niteliği taşıyan Zehebî'ye (661/1262) ait *Mizânü'l-İtidâl*, nakillerinde tedlîse başvuran ravilere ilişkin detaylı malumat içeren faydalı bir kaynak konumundadır. Mu'cem sistemine sahip söz konusu eserde, isimler üzerinden arama yapılarak müdellislerin isim, künye ve lakaplarına ulaşılması isnât ricalinin daha detaylı irdelenmesine katkı sunması bakımından kayda değer bir niteliğe sahiptir.

11-İbn Kesîr'in (774/1372) eserini şerheden Ahmed Muhammed Şâkir de *el-Bâ'isü'l-Hasîs Şerh-i İhtisâr-i 'Ulûmi'l-Hadîs* isimli eserinde tedlîs ve çeşitlerini inceleyerek hükümleriyle ilgili bilgiler vermiştir.

12-İbnü'l-Vezîr'in (840/1436) eserini şerheden Muhammed b. İsmâ'il (1182/1768), *Tavzîhu'l-Efkâr li Me'ânî Tenkîhu'l-Enzâr* adlı eserinde bir rivayet biçimi olarak müdelles hadisten ve tedlîsin irsâl ile olan bağından bahis açmış ve kayda değer ma'lumat sunmuştur.

13-Sehâvî'nin (902/1497) *Fethu'l-Muğîs bi Şerh-i Elfiyeti'l-Hadîs* eseri de tedlîs ve çeşitlerini; örnekleri, hükümleri ve muhaddislerin konuya dair birbirinden farklı görüş ve tahlilleriyle birlikte oldukça tafsilatlı bilgi içeren bir yapıdadır.

14-Mahmûd Tahhân'ın *Teysiru Mustalahı 'l-Hadîs* 'i ile Abdullah b. Yusuf el-Cudey'in *Tahrîr-u 'Ulûmi'l-Hadîs* 'i de müdelles hadis ve çeşitlerini hüküm ve örnekleriyle birlikte belli bir sistem içerisinde ele alan eserlerdir.

15-Hâkim en-Neysabûrî'nin (405/1014) *Ma'rîfetu 'Ulûmi'l-Hadîs* 'i ve İbnü's-Salâh'ın (643/1245) eserini şerh eden muasır hadis alimlerinden Nûreddîn 'Itr'ın *Menhecu'n-Nakd fi 'Ulûmi'l-Hadîs* adlı eseri de konuyu son derece sistematik bir şekilde ele alarak bir rivayet biçimi olan müdelles hadis ve çeşitlerini örnekleriyle birlikte ele almışlardır.

16-Kaynakların bildirdiğine göre⁶⁸ Hicri III. asır itibariyle müdellis râvileri toplamak amacıyla küçük çapta özel bir tabakât çalışması yapan ilk müellif Hüseyin b. Ali el-Kerâbîsîdir. el-Kerâbîsî (ö.245) bu eserinde o döneme ilişkin az sayıda müdellis ismini toplamış ve rivayetlerinde “tedlîs” unsuruna rastladığı söz konusu râvilerle ilgili birtakım bilgiler vermiştir. Ne var ki bu eser günümüze kadar ulaşamamıştır.

17-Sünen sahibi Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî (303/915) *Zikru'l-Müdellesîn* isminde müdellis râvilerle ilgili nispeten daha çok müdellis ismi içeren küçük çapta bir eser kaleme almıştır.

18-Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî (385/995) de müdellis isimlerini bir araya getiren bir eser telif etmiş; fakat bu nüsha günümüze kadar ulaşamamıştır.

19-Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) de tedlîsle alakalı “*et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellesîn*” adlı bir eser telif etmiş ve kitabında çok sayıda müdelles rivayeti râvisiyle birlikte sıralamıştır. Ne var ki bu eser günümüze kadar ulaşamamıştır.

20-Halîl b. Keykaldî el-Âlâî (761/1360) *Câmiu't-Tahsîl fi Ahkâmi'l-Merâsîl* adlı eserinde, mürsel hadislerle beraber tedlîsin tarifi, çeşitleri, hükümleri, tedlîs yapmakla nitelenen râviler ve dereceleri hakkında önemli bilgiler vermiştir. Alâî'nin verdiği bilgiler daha sonradan Makdîsî, Zehebî, el-Halebî ve İbn Hacer gibi birçok muhaddise rehber olmuş ve Alâî merkezli eserler meydana getirilmiştir. Bu dönemden sonra yazılan eserlerde Alâî'nin konuya ilişkin görüşleri sistemleştirilmiş ve büyük ölçüde ondan yararlanılmıştır. Alâî, mürsel hadislere dair verdiği bilgilerde, tedlîs yapmakla bilinen altmış sekiz râviyi sıralamış ve beraberinde müdellislerle ilgili oldukça önemli bilgileri kaydetmiştir.

21-Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî (ö.765) müdellislerle ilgili yirmi üç beyitten oluşan manzum bir eser yazmış ve elli yedi ravi hakkında bilgi vermiştir.

22-Muhammed b. Ahmed b. Osman b. ez-Zehebî (748/1348) on iki beyitten oluşan manzum eserinde otuz müdellisten söz etmiştir. Abdulaziz Muhammed b.

⁶⁸ Şihâbüddîn Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Kenânî el-Askalânî, *Ta'rîfu Ehli't-Takdîs bi Merâtib el-Mevsûfîne bi't-Tedlîs*, (thk: Abdulğaffâr Süleymân, Muhammed Ahmed Abdülazîz), 2. bs., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, s. 24

Sıddık el-Ğumârî bu manzum eseri şerh amacıyla *et-Te'nîs bi şerhü Manzûmeti'z-Zehabî fî Ehli't-Tedlîs* adındaki kitabı yazmıştır.

23-Ebu'l-Fazl Abdurrahîm b. el-Huseyn el-'Irâkî (806/1403) müdellis ravilere ilişkin kimi isimler zikretmiş, Alâî de eserinin haşiyesinde bunlara yer vermiştir.

24-Ahmed b. Abdurrahîm Veliyuddîn Ebû Zür'a el-'Irâkî (826/1423) Alâî'nin müdellis râvilerle ilgili verdği bilgileri sistemleştirmiş ve yeniden sınıflandırmıştır. Üstelik 'Irâkî, Alâî'nin müdellislerine on üç müdellis daha ekleyerek seksen râvi hakkında bilgi veren *el-Müdellisîn* adında müstakil bir eser yazmıştır.⁶⁹

25-Burhâneddîn el-Halebî Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Muhammed Sebt İbn 'Acemî (841/1437), Alâî ve Makdîsî'den yararlanarak bazı ilavelerle yazmış olduğu *et-Tebyînü li-Esmâi'l-Müdellisîn* adlı eserinin giriş bölümünü konuyla ilgili usûl bakımından değerlendirmeye ayırmıştır. Sebt İbn 'Acemî, bu bölümde tedlîs ve çeşitlerinden bahis açmış, bir rivayet biçimi olarak tedlîsi ele almıştır. Daha sonra alfabetik sistem takip edilerek doksan üç müdellis hakkında bilgi verilmiştir.⁷⁰

26-İbn Hacer el-Askalânî (852/1448) Hocası Salahuddîn el-Alâî'yi merkeze alan bir çalışma yapmış ve *Ta'rîfu Ehli't-Takdîs bi Merâtibi Mevsûfûne bi't-Tedlîs* isminde son derece donanımlı ve etraflı bir eser vücuda getirmiştir.

İbn Hacer, (852/1448) kitabının mukaddimesinde lügat ve ıstılah anlamı itibariyle tedlîsi ele almış ve usul açısından tedlîse ilişkin muhaddislerin görüşlerine ve tariflerine yer vermiştir. Hemen akabinde örnek ve hükümleriyle tedlîsi işleyen İbn Hacer (852/1448) oldukça sistemli bir eser meydana getirmiştir. *Tabâkatü'l-Müdellisîn* adıyla ünlenen bu eserinde İbn Hacer (852/1448), yüz elli üç müdellisi yapmış oldukları tedlîsin özellikleri bakımından beş tabakaya ayırmış ve her biri hakkında önemli bilgiler vermiştir.⁷¹

27-Suyûtî (911/1505) Esmâü'l-Müdellisîn adında bir eser yazmıştır. Suyûtî bu eserinde müdellis ravilerin isimlerini alfabetik bir sıra takip etmek suretiyle ortaya koymuştur. Müellif yetmiş bir müdellis isminden bahsetmiş⁷² ve her bir müdellisle ilgili özetleyici birtakım terimler kullanmıştır.

28-Hammâd b. Muhammed el-Ensârî de müdellis ravi tanıtımına ilişkin *et-Tedlîsü ve'l-müdellisûn* adıyla meşhur olan *İthâfu zevi'r-Rüsûh bi men rumiye bi't-Tedlîs mine's-Şuyûh* adlı bir eser yazmıştır. Dümeynî'nin bildirdiğine göre Ensârî, eserinin mukaddime kısmında İbn Hacer (852/1448), İbn Acemî ve Suyûtî'ye işaret eden belli semboller kullanarak onların eserlerinde müdellis olarak tanıtılan ravileri

⁶⁹ Ahmed b. Abdurrahîm b. Huseyn Ebû Zür'a Veliyü'd-Dîn İbn 'Irâkî, *el-Müdellisîn*, (thk: Re'fet Fevzî Abdulmuttalîb, Nâfiz Huseyn Hammâd), Dâru'l-Vefâ, b.y.y., 1995, s. 34 vd. ;İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 24

⁷⁰ Burhânuddîn el-Halebî Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Tırablusî eş-Şâfî Sebt İbn 'Acemî, *et-Tebyînü li-Esmâi'l-Müdellisîn*, (thk: Yahya Şefîk Hasan), Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 14 vd.

⁷¹ İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, ss. 7-13

⁷² Celâluddîn es-Suyûtî, *Esmâü'l-Müdellisîn*, (thk: Mahmud Muhammed Mahmud Hasen Ensârî), 1. bs., Dâr Ceyl, Beyrut, trsz., ss. 25- 111

bir araya getirmiş sonrasında da Zehebî'ye ait müstakil manzum esere yer vermiştir.⁷³

29- Konuyla ilgili İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Cüneyt COŞKUN tarafından hazırlanmış “*Hadis Rivayetinde Tedlis ve Çeşitleri*” isimli basılmamış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. 2006 yılında 119 sayfa olarak hazırlanan bu tez tedlis konusunda akademik anlamda ilk Türkçe çalışma olma niteliği taşımaktadır. Söz konusu tezde tedlîs eylemi, erken dönem muhaddislerinin görüşleri ekseninde ele alınmıştır. Bu anlamda klasik hadis usulü verilerinin bir derlemesi hüviyetine sahiptir.

30- Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Ömer Mehmet ULUSOY tarafından hazırlanmış “*Hadis Rivayetinde Tedlis Uygulaması ve İbn Hacer'in Tabakatü'l-Müde'llisin Adlı Eseri*” isimli basılmamış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. 2008 yılında 59 sayfa olarak hazırlanan tez, İbn Hacer merkezli bir çalışmadır. Bu çalışmada İbn Hacer'in *Tabakatü'l-Müde'llisin* adlı eserinde yer alan râvilerin hâl durumları özetlenmiş ve Türkçeye kazandırılmıştır.

31- Bununla beraber Doç. Dr. Ali TOKSARI'nın “*Müde'lles Hadis ve Sahabeye Tedlis İsnâdı*” adıyla Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinde yayınlanmış olan bir makalesi bulunmaktadır. Yazar söz konusu makalede, tedlîsin kavramsal çerçevesine işaret ettikten sonra, bu eylemin ilk olarak tâbî'n döneminde görüldüğünü ve sahabe döneminde tedlîsin teknik olarak mümkün olmadığını örneklerle savunmaktadır.

---

⁷³ Misfir bin Ğurmullah Dümeynî, *et-Tedlîsü fi'l-Hadis hakikatuhû ve aksâmuhû ve ahkâmuhû ve merâtibuhû ve'l-mevsûfûne bih*, b.y.y, Riyad, 1992, s. 123

2. BİRİNCİ BÖLÜM

2.1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.1. TEDLİSİN SÖZLÜK ANLAMI

Arapça دَلَسَ kök harfleri; karanlık⁷⁴, karanlığın yoğunlaşması,⁷⁵ nûr ve zulmetin birbirine karışması,⁷⁶ alacakaranlık,⁷⁷ gizlemek,⁷⁸ ayıbı örtmek,⁷⁹ hile ile aldatmak, yaz sonunda tohumun filizlenmesi⁸⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime, tef'îl babına nakledildiğinde ise, alışverişte ayıp ve kusuru kapatmak,⁸¹ ayıplı malı müşteriye güzel göstermek,⁸² satıcının sattığı malın ayıbını müşteriden gizlemesi⁸³ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Tef'îl babından mastar olan tedlîs kelimesinin “دَلَسَ”ten iştikak eden fıkıh menşe’li bir kavram olduğu konusunda bir mutabakat söz konusudur. Türkçe’de ise tedlîs; sahtekârlık ve dolandırıcılık şeklinde ifade edilmektedir. Bir fıkıh terimi olarak ise, alışveriş sırasında, satıcının sattığı malın ayıbını gizleyerek müşterisini aldatma durumunu ifade eder.⁸⁴

Tedlîs kelimesi, müstakil haliyle Kur’an’da yer almamaktadır. Fakat sözlük anlamı itibariyle, tedlîs manasını içeren birçok kavram Kur’an’da geçmektedir. Bunlar, hîle,⁸⁵ tağrîr,⁸⁶ hud’a,⁸⁷ gâşş,⁸⁸ keyd,⁸⁹ mihâl⁹⁰ ve mekr⁹¹ kelimeleridir. Hile,

⁷⁴ İsmâ’îl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-Lügati ve Sihâhi'l-Arabiyyeti*, (thk: Ahmed Abdulgafûr Attâr), 4. bs., Dâr ‘İlm-i Li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990, c. II., s. 930; Recep Abdulcevâd İbrahim, *Mu'cemi'l-Mustalahâti'l-İslâmiyyeti fi'l-Misbâhi'l-Munîr*, Dâru'l-Âfâkı'l-Arabiyye, Kahire, 1. bs., 2002, s. 93; San'ânî, *Tavzihu'l-Efkâr*, c. I, s. 346; et-Tahhân, *et-Teysîr*, s. 61

⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VI, s. 86

⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket*, s. 113; Abdulaziz b. Muhammed b. es-Siddîk el-Ğumârî, *et-Te'nîs bişerhi Manzûmeti'z-Zehabi fi ehlit-Tedlîs*, Muessesetu'r-Risâle, b.y.y., trsz., s. 7

⁷⁷ Nûreddîn 'İtr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 380

⁷⁸ Şeyh Ahmed Rıza, *Mu'cem-u Metni'l-Lügat Mevsûatü Lügaviyyetü Hadisiyye*, Dâr-u Mektebetü'l-Hayat, Beyrut, 1958, s. 439; Bustanî, *Muhîtu'l-Muhît*, s. 288; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 118

⁷⁹ Meccüddîn Ebi's-Sa'âdât b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi Ğaribi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, (thk: Mahmûd Muhammed Tannahî- Tahir Ahmed ez-Zâvî), el-Mektebetü'l-'Asliyye, b.y.y., 1. bs., 1963, c. II, ss. 129- 130; San'ânî, *Tavzihu'l-Efkâr*, s. 347; Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Mukri'l-Feyyûmî, *Misbâhi'l-Munîr fi Ğaribi's-Şerhu'l-Kebîr er-Râf'i*, thk: Abdulaziz eş-Şenâvî, 2. bs., Dâr el-Me'ârif, b.y.y., trsz, s 198

⁸⁰ Fîrûzabâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 546

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VI, s. 86

⁸² Muhammed Hasan Abdülğaffâr, *Şerhu Kitabi't-Tedlîs fi'l-Hadîs li'd-Dümeynî*, Şebeketu'l-İslâmiyye, byy., trsz., c. IV, s. 2

⁸³ Cevherî, *es-Sihâh*, c. II., s. 930; San'ânî, *Tavzihu'l-Efkâr*, c. I, s. 347

⁸⁴ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A*, XL, 262

⁸⁵ Nisâ, 4/98

⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/24, 185; Nisâ, 4/120; En'âm, 6/70, 112, 130, 196; A'râf, 7/22, 51; Enfâl, 8/49; İsrâ, 17/64; Lokmân, 31/33, Ahzâb, 33/12; Fâtır, 35/5; Mü'min, 40/4; Câsiye, 45/35, Hadîd, 57/14, 20; Mülk, 67/20; İnfitâr, 82/6

⁸⁷ Bakara, 2/9; Nisâ, 4/142; Enfâl, 8/62

bir kimsenin aleyhinde olan bir durumu söz, fiil ve davranışlarla lehinde göstererek aldatmaktır. Yol açtığı toplumsal zarardan ötürü bu eylem, ayet ve hadislerde kesin bir biçimde yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim, ölçü ve tartılarıyla toplumu aldatmaları yüzünden Medyen halkının helak edildiğini haber vermektedir:

“Emrimiz gelince Şuayb’ı ve onunla beraber inananları tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da kendi yurtlarında diz üstü çökekaldılar.”⁹²

Tağrîr, akit esnasında taraflardan birinin, diğerini satılan malın vasfı ve fiyatı üzerinden kasıtlı olarak aldatmasıdır. Bu durum günümüzde reklam yoluyla bireysellikten çıkıp sosyal bir boyut kazanmıştır. Kur'an'da, ahireti unutturan ve insanı azaba sürükleyen dünyanın, aldatıcı yönüne vurgu yapılmıştır:

“Onlara şöyle denilir: ‘Bugüne kavuşmayı unuttuğunuz gibi bugün de biz sizi unutuyoruz. Yeriniz ateştir, yardımcılarınız da yoktur.’ İşte bu, Allah’ın ayetlerini alaya almanız ve dünyanın sizi aldatması sebebiyledir.’ Artık onlar bugün ne ateşten çıkarılırlar, ne de özürleri kabul edilir.”⁹³

Hud'a, Kur'an'da tedlîs anlamında kullanılan bir başka terimdir. Hud'a, hile yaparak aldatmak demektir. Bu kelime hem ayetlerde hem de hadislerde kullanılmaktadır. Kur'an'da ***“Münafıklar Allah’ı aldatmaya çalışıyorlar, oysa Allah onların aldatmalarını kendi başlarına çevirir”***⁹⁴ ayetinde aldatma eylemi hud'a kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Peygamber(s.a.v) de savaşın hile ve aldatmadan ibaret olduğunu ***أَلْحَزْبُ حُدَّةٌ***⁹⁵ ***“Harp hiledir”*** şeklinde ifade etmiştir.

Ğaşş, aldatarak hıyanet etmektir ki, bu durum sosyal açıdan geniş ölçekli zararlara yol açan bir eylemdir ve bu sebeple yasaklanmıştır. Tirmizi *Sunen*'inde, alışverişteki aldatmanın çirkinliği babında, şu rivayete yer verir:

Ebû Hureyre'nin (r.a) bildirdiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) bir defasında pazar yerinden geçerken, elini bir hububat çuvalının içine sokmuş ve çuvalın dibinin ıslak olduğunu fark edince satıcıya “Bu ne iştir?” diye sormuştur. Satıcı, yağmurun ıslattığını söyleyince Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle cevap vermiştir: “Bu ıslaklığı,

⁸⁸ Âl-i İmrân, 3/154; A'râf, 7/41, 54, 189; Enfâl, 8/11, Yûnus, 8/27; Hûd, 11/5; Yûsuf, 12/107; Râ'd, 13/3; İbrâhim, 14/50; Tâhâ, 20/78; Nûr, 24/40; Ankebût, 29/55; Lokmân, 31/32; Ahzâb, 32/19; Yâsin, 36/9; Duhân, 44/11; Câsiye, 45/23; Muhammed, 47/20; Necm, 53/16, 54; Nûh, 71/7, Ğâşiye, 88/1, Şems, 91/4; Leyl, 92/1

⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/120; Nisâ, 4/76; A'râf, 183, 195; Enfâl, 8/18; Tâhâ, 20/60, 64, 69; Enbiyâ, 21/57, 70; Hacc, 22/15; Sâffât, 37/98; Mü'min, 40/25, 37; Hûd, 11/55; Yusuf, 12/5, 28, 33, 34, 50, 52, 76; Tûr, 52/42, 46

⁹⁰ Râ'd, 13/13

⁹¹ Âl-i İmrân, 3/54; En'âm, 6/123, 124; A'râf, 7/99, 123; Enfâl, 8/30; Yûnus, 10/21; Yûsuf, 12/31, 102; Ra'd, 13/33, 42; İbrâhim, 14/46; Nahl, 16/26, 45, 127; Neml, 27/50, 51, 70; Sebe', 34/33; Fâtır, 35/10, 43; Mü'min, 40/25; Nûh, 71/22

⁹² Hûd, 11/94

⁹³ Câsiye, 45/35

⁹⁴ Nisâ, 4/142

⁹⁵ Tirmîzî, Cihâd, 5

insanların görmesi için çuvalın üzerine çıkarman gerekmez miydi?” diyerek uyarıda bulunmuş, akabinde de ⁹⁶ *“Hile yapan, aldatan bizden değildir.”* *مَنْ عَشَّ فَلَيْسَ مِنَّا* buyurmuştur.

Keyd kelimesi de tedlîs manasında Kur’an’da geçen bir terimdir. Keyd, aldatma, gizli bir planla zarar verme ve hile yapma anlamı taşımaktadır. *“Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı?”*⁹⁷ ayetinde kafirlerin Allah tarafından akîm bırakılan kötü planları “keyd” kelimesiyle ifade edilmiştir.

Mihâl kelimesi, karşı konulması mümkün olmayan güç, mukavemet edilemeyen kudret, planı boşa çıkarma, hileye hileyle karşılık verme anlamlarında Kur’an-ı Kerim’de bir yerde kullanılmıştır:

*“Gök gürültüsü Allah’ı överek tenzih eder; O’nun korkusundan dolayı melekler de buna katılır. Onlar Allah hakkında tartışıp dururken O, yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar. O’nun azabı pek şiddetlidir.”*⁹⁸

Tuzak, hile, plan ve strateji anlamlarına gelen mekr kelimesi Kur’an’da birçok ayette geçmektedir.

*“Allah’ın tuzağından emin mi oldular? Hüsranda olup ziyana uğrayan topluluktan başkası Allah’ın tuzağından emin olamaz.”*⁹⁹

Hadis kavramı olarak ise tedlîs, râvînin muhatabı aldatmak suretiyle rivâyetinin iç yüzündeki gerçeği gizleme durumunu ifade eder. Tedlîs yapan râvîye müdellîs, ayıp ve kusuru gizlenen rivayete de müdelles hadîs adı verilir.

2.1.2. TEDLÎSİN TERİM ANLAMI

Bir hadîs terimi olarak tedlîsle ilgili birçok tanım yapılmıştır. Sözlük anlamından hareketle tedlîs, yapısında gizli bir kusur taşıyan rivâyetin, kusursuz olduğunu zannettirecek şekilde nakledilmesidir.¹⁰⁰ Çünkü tedlîs, muhatabı aldatmaya yönelik bir girişimdir. Yaygın kullanıma göre ise tedlîs, râvînin görüşmediği ya da görüştüğü halde, kendisinden hadis işitmediği hocasından, işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayette bulunması demektir.¹⁰¹

Muhaddîsler, tedlîs kavramının sınırlarını belirlerken birtakım şartlardan söz etmişlerdir. Bu sebeple muhadisler arasında tedlîs teriminin ortak bir tarifi bulunmamaktadır. Yapılan tarifler, râvînin şeyhiyle çağdaş olması, râvînin hocasıyla

⁹⁶ Tirmîzî, Büyû’, 72

⁹⁷ Fîl, 105/2

⁹⁸ Râ’d, 13/13

⁹⁹ Arâf, 7/99

¹⁰⁰ Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İFAV yay., İstanbul, 2011, s. 312

¹⁰¹ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A.*, XL, s. 262

görüşmesi ve râvînin hocasından hadîs işitmesi şeklindeki hususi kayıtlardan dolayı farklılaşmaktadır.

Örneğin, usûl yazıcılığını başlatan ilk eserin sahibi Râmehurmûzi (360/ 970), bu konuda İmâm Şâfiî'den referansla, müdellis terimini *يُحَدِّثُ عَمَّنْ لَقِيَ بِمَا لَمْ يَسْمَعْ* kaydıyla sınırlandırmıştır. O, müdellisi “görüştüğü kimseden işitmediğini nakleden kişi”¹⁰² şeklinde tarif ederek, râvi ile hocası arasındaki mülâkatın gerekliliğine atıfta bulunmuştur.

Hâkim (405/1014) tedlîs kavramının tanımı için herhangi bir şart ileri sürmemiştir. O, müdellisi “şeyhinden işittiği ile işitmediği rivayetlerin, hadîs yazıcılar tarafından fark edilemediği kişi”¹⁰³ olarak tarif eder. Böylece Hâkim, tedlîs teriminin sınırlarıyla ilgili oldukça genel bir yaklaşım göstermiştir.

İbn Abdilber (463/1071) ise tedlîsi “bir râvînin, zamanına yetiştiği, görüştüğü, hadîs işittiği ve naklettiği hocasından, duymadığı bir hadîsi rivayet etmesi”¹⁰⁴ şeklinde tarif etmiştir. İbn Abdilber (463/1071) bu açıklamasında, râvînin hocası ile muâsır ve mülâki olmasının yanı sıra ikisi arasında hadîs semâının bulunmasını da gerekli görmüştür.

Hadîs usûlü yazıcılığında, telif ettiği eserle dönüm noktası olarak kabul edilen İbnü's-Salâh (643/1245) eserinde konuyla oldukça geniş bir yer ayırır. O, tedlîsi, “râvînin görüşmüş olduğu hocasından işitmeden ya da aynı asırda yaşadığı halde görüşmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak şekilde rivayette bulunması”¹⁰⁵ şeklinde tarif etmiştir. İbnü's-Salâh (643/1275), tanımının ilk kısmında, râvi ile şeyh arasındaki likâyâ; ikinci kısmında ise, râvi ile şeyh arasındaki muâsarata dikkat çekmiştir.

İbnü's-Salâh'ın (643/1245) eserini ihtisar eden Nevevî (676/1277) ise *et-Takrîb ve't-Teysîr* adlı eserinde tedlîsi, “hoca ile aynı asırda yaşamış olup, ondan hadîs işitmediği halde *قال فلان* (falan dedi), *عن فلان* (falandan), diyerek hadîs işittiğini ima edecek biçimde rivayet etmesi”¹⁰⁶ şeklinde tanımlar. Bu tanıma göre de Nevevî (676/1277), tedlîsle alakalı olarak, râvînin şeyhiyle muâsır olması kaydını koymuştur. Fakat Nevevî'nin bu tanımı, birçok muhaddis tarafından itiraza uğramıştır. Çünkü hocası ile muâsır olan bir râvînin, hadîs semâının bulunması için, mutlaka hocasıyla görüşmesi gerekmektedir. Oysa Nevevî (676/1277), tanımında mülâkata işaret etmemiştir.

¹⁰² İmâm Şâfiî, *er-Risâle*, s. 243

¹⁰³ Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs*, s. 338

¹⁰⁴ Ebû 'Amr Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber b. 'Âsım el-Endelüsî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*, (thk: Mustafa b. Ahmed el-Ulvî, Muhammed Abdülkerim el-Bekrî), 2. bs., *Vizâratü 'Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiye*, Mağrib, 1387, c. I, s. 15.

¹⁰⁵ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-Hadîs*, s. 73

¹⁰⁶ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şerîf Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, (thk: Muhammed Osmân), *Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye*, 1. bs., Beyrut, 1985, s. 39

İbn Kesîr (774/1373) ise, tedlîsi iki şarta bağlı olarak ele almıştır.¹⁰⁷ O, tedlîsi “râvinin, görüştüğü kimseden duymadığı bir şeyi rivayet etmesi” biçiminde tarif ederek mülâkat şartını temel almıştır. Tarifin ikinci kısmında ise tedlîs, “râvinin, görüşmediği halde çağdaşı olduğu birinden, hadis duyduğu izlenimini uyandırarak nakilde bulunması” şeklinde tanımlanarak, muâsarât şartının lüzumuna işaret edilmiştir.

İbn Mülakkîn (804/1421) ise eserinin tedlîs bahsinde, râvi ile şeyh arasında bulunması gereken muâsarât ve mülâkata vurgu yapar. Ayrıca semâ izlenimi veren bazı edâ sîgalarının da müdelles rivayetlerde yer aldığını söyler. İbn Mülakkîn tedlîsi, “bir râvinin, muâsır veya mülâkî olduğu bir kimseden hadis semâi olmadığı halde, kâle fülân, an fülân vb. rivayet lafızlarıyla, işitmiş intibâ uyandırarak rivayette bulunması”¹⁰⁸ olarak tarif eder.

İbn Hacer’e (852/1448), göre bir rivayetin tedlîs sayılabilmesi için, râvinin, hadis rivayet ettiği şeyhiyle görüşmesi şarttır. İşte böyle bir durumda râvi, mülâkî olduğu şeyhten işitmediği hadisi rivayet ederse tedlîs yapmış olur.¹⁰⁹ İbn Hacer, söz konusu tarifinde, tedlîs için, iki râvi arasında likânın zorunlu olduğuna işaret eder. İbn Hacer; râvi ile şeyhin muâsır olmasının, tedlîs için bir şart olarak değerlendirilemeyeceğini savunur. O, râvinin muâsır olduğu halde görüşmediği şeyhinden, işitmiş gibi naklettiği rivayetin, mürsel-i hafî olduğunu belirtir.

Biz de söz konusu hususta, İbn Hacer’in (852/1448) tarifinin daha tutarlı olduğunu ve tedlîs ile irsâl-i hafî’nin birbirinden farklı kavramlar olduğunu düşünüyoruz. Çünkü İbnü’s-Salâh’ın (643/1245) tedlîsle alakalı verdiği tanımın, ikinci kısmında geçen, “aynı asırda yaşadığı halde görüşmediği hocasından” kaydı, tedlîs ifade etmemektedir. Çünkü râvinin böyle bir şeyhten, hadis işitmiş olması mümkün değildir. Şeyhiyle çağdaş olduğu halde görüşmeyen râvi, elbette şeyhinden hadis alamayacaktır. Tabiatıyla bu durumda, râvinin şeyhinden naklettiği rivayet doğrudan inkıtaya neden olacaktır. Binaenaleyh, râvinin böyle bir rivayette gizlemeyi gaye edindiği kötü bir niyet söz konusu olamaz.¹¹⁰ Fakat lugat manasının ihtiva ettiği durumdan da anlaşılmalıdır ki, tedlîste durum tamamen farklıdır. Tedlîste, râvinin görüştüğü ve hadis aldığı şeyhinden, duyduklarının yanında, duymadığı bir hadisi de nakletmesi söz konusudur. Böylece müdellis râvi, şeyhinden işitmediği hadisi, ittisale yönelik lafızlarla naklederek, muhataba hadisi duymuş izlenimi vermektedir.

Görüldüğü gibi tedlîs, çağdaş olup birbirleriyle görüşmeyen (görüşmediği için doğal olarak hadis de işitemeyecektir) iki râvinin arasında gerçekleşmiş olamaz. Bu durum, tedlîs değil, inkıta’ olur ki, bu da mürsel-i hafî’ye gönderme yapan bir kayıttır.

Suyûti (911/1505) ise İbnü’s-Salâh’ın (643/1245) Mukaddime adlı eserine yazdığı Elfiyesinde tedlîsle ilgili olarak “Senedin başına ittisal vehmi uyandıran

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *Bâ’isu’l-Hasîs*, c. I, s. 176

¹⁰⁸ İbnü’l-Mülakkîn Sirâcuddîn Ebû Hafs ‘Amr b. Ali b. Ahmed eş-Şâfî el-Mısırî, *el-Mukni’ fi ‘Ulûmi’l-Hadîs*, (thk: Abdullâh b. Yusuf el-Cudey’), 1. bs., Dâr Fevâz, 1453, Suudiyye, c. I, s. 154

¹⁰⁹ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 433

¹¹⁰ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 433

“an”, “enne” ve “kâle” gibi lafızlar getirerek, mu’âsır olup da hadis almadığı birinden rivayette bulunmasıdır”¹¹¹ ifadesini kullanmıştır. Suyûtî burada râvi ile şeyh arasında bulunması gereken, sema’ ve mülâkât şartları yerine mu’âsarat kriterinden söz etmiştir. O böylece râvi ile şeyhin kronolojik birlikteliğini tahdîs için yeter sebep kabul etmiştir. Oysa hadis tahdîsi için râvinin şeyhiyle mu’âsır değil mülâkî olması gerekmektedir. Çünkü aynı dönemde yaşayan raviler ancak görüştükları takdirde hadis semâi mümkün olur.

İbn Hacer (852/1448), Suyûtî’nin üzerinde durduğu tedlîs tanımını mürsel-i hafî için kullanmaktadır. Çağdaş olduğu halde görüşmediği hocasından, işittiği zannını uyandırarak nakilde bulunan râvinin, müdellis olmadığını savunan İbn Hacer (852/1448), bu konuda Ebû Osman en-Nehdî (95/713) ve Kays b. Ebî Hâzim (97/715) gibi muhadram râvilerin, nakillerinin tedlîs değil, mürsel-i hafî olduğunu hatırlatır. Ona göre, tedlîste mücerret muasaratla iktifa edilmiş olsaydı, bu muhadramlar mudellis sayılırlardı. Çünkü bunlar, Hz. Peygamber’e (s.a.v) kesinlikle muasarat etmişlerdir; fakat ona mülâkî olup olmadıkları bilinmemektedir.¹¹²

Özetle tedlîs, kusurlu bir rivayete, râvinin doğrudan müdahalesiyle kusursuz olduğu izleniminin uyandırılmasıdır. Başka bir ifadeyle, râvinin görüştüğü şeyhinden, hadis semâinde bulunarak rivayet hakkını elde ettiği hadislerle, şeyhinden hiçbir şekilde tahdîs etmediği hadisleri عَنْ قَالَ ve عَنْ أَنَّ gibi ittisal vehmi uyandıran birtakım lafızlarla, isnadı güvenilir râvilerle sağlam hale getirmek suretiyle sonraki nesillere aktarmasından ibaret menfî bir girişim olarak yorumlanabilir.

2.2. TEDLÎSİN ORTAYA ÇIKIŞI

Tedlîse dair bilinen ilk tanım İmâm Şâfiî’ye (204/819) aittir. O, henüz usûl yazıcılığı başlamadan önce, tedlîsi terim olarak kullanan ve hadis usûlü sahasına katan ilk kişidir. Bu sebeple, daha sonraki dönemlerde yaşayan muhaddisler, çoğunlukla İmâm Şâfiî’nin tarifine başvurmuşlardır. Öyle ki, hadis edebiyatında bilinen ilk usûl kitabını yazan Ramehurmûzî (360/970) de tedlîsle ilgili olarak, İmâm Şâfiî’nin (204/820) tanımını tercih etmiştir.¹¹³

İmâm Şâfiî’nin (204/820) yaşadığı dönem ve tedlîsle alakalı verdiği bilgiler göz önüne alındığında, bu kavramın H. II. yüzyılın başlarında, terim olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. O, er-Risâle adlı eserinde, haber-i vâhidin delil olabilmesi için taşınması gereken şartları sıralarken, وَأَنَّ يَكُونَ بَرِيئًا مِنَ التَّدْلِيسِ kaydıyla, tedlîs kavramına değinmiştir.¹¹⁴ İmâm Şâfiî (204/820), haber-i vahidi rivayet eden kişinin, görüştüğü şeyhten duymadığı bir hadisi rivayet eden bir kimse (müdellis) olmaması gerektiğini söyleyerek, tedlîsten söz etmiştir.¹¹⁵

¹¹¹ Suyûtî, *Elfiye*, s. 19

¹¹² İbn Hacer, *Nuhbetu’l-Fiker Şerhi*, s. 57

¹¹³ İmâm Şâfiî, *er-Risâle*, s. 243

¹¹⁴ İmâm Şâfiî, *er-Risâle*, s. 243

¹¹⁵ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A.*, XL, s. 263

İmam Şâfiî'ye (204/820) göre, هو يُحَدِّثُ عَنْ مَنْ لَقِيَ مَا لَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ (görüştüğü şeyhinden duymadığı hadisi rivayet eden kimse) ifadesi müdellisin vasfıdır. Bu bağlamda tedlîs de “görüştüğü halde hadîs semâi olmayan şeyhinden an'aneli lafızlarla hadis rivayet etmek” şeklinde tanımlanmıştır.¹¹⁶

Özetle, bir fıkıh terimi olarak kullanılan ve H. II. asır itibariyle kendisine yüzeysel bir atıf söz konusu iken tedlîs, zamanla kavramsallaşmış ve usûl eserlerinde hususi yerini almıştır.

2.3. TEDLÎSİN KAPSAMI

Senet ve metin, bir rivayeti meydana getiren temel unsurlardır. Hadîste tedlîs, rivayetin senet kısmıyla ilgili problemlerden kaynaklanmaktadır. Bu problemler, senette çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir.

Örneğin, senette, şeyhiyle görüşmediği halde ondan bazı nakillerde bulunan bir râvi bulunabilir. Yahut senette, şeyhiyle görüştüğü halde, ondan işitmediği bir hadisi nakleden bir râvi yer alabilir. Diğer taraftan, şeyhiyle görüştüğü ve ondan hadis dinlediği halde râvi, hocasından işitmediği hadisleri önceki işittikleriyle beraber nakledip, semâ izlenimi uyandıran biri olabilir. Ayrıca bir râvi, şeyhlerinden zayıf veya mecrûh olanları isnâttan çıkarıp, sika olanları bırakarak, senedin tamamen güvenilir râvilerden oluştuğu izlenimini verebilir.

Bununla beraber, râvi senedinde, hadis aldığı hocasını bilinen isim, künye veya lakabı yerine meşhur olmayan isim, künye veya lakabıyla zikrederek, birçok şeyhten hadis tahammül ettiği vehmini vermek isteyebilir. Öte yandan râvi, hadis rivayeti sırasında, şahıslarla beraber yer isimlerini de söyleyerek, talebû'l-hadîs için birçok yolculuk yaptığı intibahı uyandırmak isteyebilir. Yahut bir râvi, rivayeti sırasında, hadisin tahammül yöntemini belli edecek şekilde edâ sîgası yerine, hem ittisale hem de inkıtaya delalet eden edâ sîgaları kullanarak muhatabı gerçekten uzaklaştırmak isteyebilir.

Söz konusu durumlarda râviler, gerçeği muhataptan gizlemeye yönelik hareket ettikleri için müdellis olarak nitelendirilirler. Böylece açık bir aldatma içerisine giren râviler tedlîslerinden dolayı cerh edilir.

Tedlîs, isnâdın yapısıyla ilgili bir husustur. Râvilerin güvenilirliklerini zedeleyen bu durumlar, tedlîs kavramının kapsamıyla ilgilidir. Ancak verilen örnek durumlardaki râvilerin tamamının müdellis olduğunu ve cerh edilmesi gerektiğini söylememiz mümkün değildir. Çünkü bir râvinin senetten râvi düşürmesinin ya da bazı râvileri ismi dışında bilinmeyen künyeleriyle anmasının tedlîsle ilgili olmayan nedenleri olabilir. Dolayısıyla senet yapısı ve senet ricâli bakımından söz konusu

¹¹⁶ İmâm Şâfiî, *er-Risâle*, s. 243

özelliklere sahip olan tüm rivayetleri tedlîs kapsamında değerlendirmek doğru değildir.

Bununla tedvîn ve tasnîf dönemlerinde, metinden ziyade isnât tatbik ve tedkîkinin ön planda tutulması, bunun yanında sahîhlik ve zayıflığın değerlendirilmesi açısından muhaddislerin öngördüğü tenkîd esaslarının bir olmaması, yani bu konudaki yargılamaların izâfi oluşu rivayetlerin kabul ve reddinin sınırları açısından büyük bir problem alanı teşkil etmektedir. Bu durum tedlîs türündeki rivayetler için de geçerlidir. H. II. asırda henüz isnât sistemi tam olarak yerleşmediği için, senetlerin muttasıl olma şartı da aranmış değildir. Dolayısıyla bu asır kaynaklarında bol miktarda mursel haberlere rastlanmaktadır. Bu mursel haberlerin bir kısmını III. asır koleksiyonlarında musned-muttasıl olarak bulabilmekteyiz.¹¹⁷

2.4. TEDLÎSLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Hadis ilminin kurumsallaşmaya başladığı ilk dönemlerden itibaren muhaddisler, Hz. Peygamber'e (s.a.v) atfedilen sözlere büyük bir önem vermişlerdir. Muhaddislerin bu hassasiyeti, zamanla hadislerin sıhhat durumunu belirlemede kullanılacak olan isnad sisteminin doğmasına zemin hazırlamıştır. Böylece ilk olarak basit düzeyde senet ve metin tenkidinin temelleri atılmaya başlanmıştır. Geliştirilen bu sistem, sahîh ve zayıf rivayetleri birbirinden ayırmada çok önemli bir işleve sahiptir. Çünkü bir rivayetin sıhhat durumu, söz konusu naklin senet ve metin yönünden incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Böylece rivayetin makbul veya merdûd olduğuna hüküm verilebilir.

Tedlîs ise doğrudan doğruya hadisin senet kısmıyla ilgilidir. Dolayısıyla oluşumunda tedlîs bulunan rivayetler, senet yapısı ve ricâli incelenerek ortaya çıkarılabilir. Bununla beraber ravi ile şeyhin münasebeti de tedlîs kavramını yakından ilgilendiren hususlardan biridir. Çünkü râvi ile şeyh arasındaki durum, müdelles hadis ile mürsel-i hâfî arasında belirleyici olmaktadır. Şayet râvi ile şeyh arasında likâ/görüşme meydana gelmişse bu durumda, hocasından duymadığı hadisi duymuş gibi nakleden râvi tedlîs yapmış olur. Fakat râvi ile şeyhi muâsir/çağdaş ise bu durumda tedlîsten söz edilemez. Çünkü şeyhiyle aynı dönemde yaşamış olan râvinin, şeyhiyle görüşmeksizin ondan herhangi bir nakilde bulunması irsâl-i hafîdir.

2.4.1. MÜDELLES HADİS

Müdelles kelimesi, zulmet/ alacakaranlık ve hile ile aldatma/ hadî'a anlamını içeren “كُدْسٌ”ten türemiştir.¹¹⁸ Alışverişte satıcının satmak istediği malın ayıp ve

¹¹⁷ Bünyamin Erul, “Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu(I)”, A.Ü.İ.F.D. Dergisi, cilt: XLIII, sayı: I, Ankara 2002, s. 57

¹¹⁸ Fîrûzabâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 546

kusurunu müşteriden gizlemesi manasındaki tedlîs mastarından ism-i mef'ûldür. Buna göre kelime olarak müdelles, gizli bir ayıbı bulunan, açık ve belli olması gerekirken hile ile kusuru gizlenen mal ya da eşyayı ifade etmek için kullanılır.

Terim olarak müdelles; yapısında, muhatabın kolayca anlayamayacağı, ancak 'ılel sahasında yetkin muhaddislerin fark edebileceği gizli bir kusur bulunduran hadisler için kullanılır. Yani müdelles hadis, kusuru râvisi tarafından gizlenerek hiçbir kusuru yokmuş gibi rivayet edilen hadistir.¹¹⁹

Müdelles hadis, hadis ilminin tam manasıyla sistemleşmediği erken dönemlerde mürsel veya munkatî' hadisler grubunda değerlendirilmiştir. H. III. asır itibariyle hadis usûlüne dair telif edilen hususi eserler, zayıf hadis grubunda yer alan tedlîse, özel bir başlık altında yer vermişlerdir. Böylece müdelles hadis, tıpkı mürsel, munkatî, mudal, muallak gibi diğer zayıf hadis türlerinden farklı bir bapta değerlendirilmiştir. Daha sonra, zaman içerisinde hadis edebiyatına kazandırılan yeni ürünlerde müdelles hadis kendi içerisinde taksim edilmiştir. Öte yandan, müdelles râvilerin isimlerinin serdedildiği eserler yazılmış ve bu sayede konu alanı genişlemiştir.

Klasik usûl yazarları müdelles hadisle ilgili tariflerinde, râvi ile hocası arasında bulunması gereken bazı kayıtlar koymuşlardır. Mülâkat, mu'âsarat ve semâ' kavramları tedlîs için muhaddislerce konulan sınırlardır. Buna göre terim olarak müdelles; bir râvinin görüştüğü; fakat hadis almadığı hocasından, sanki ondan hadis dinlemiş gibi naklettiği hadistir. Klasik kaynakların tedlîs bahislerinde yer alan tarifler tarandığında erken dönemlere ait eserlerde tedlîs, râvi ile hocası arasında bulunması gerektiği ifade edilen muâsarat (çağdaş olma) şartına hasredilmiştir. Daha sonraki eserlerde ise tedlîsin tarifinde râvi ile hocası arasında muâsarat kavramı yerine mülâkat (görülmüş olma) şartı getirilmiştir.

Tariflerdeki bu farklılığın temel sebebi erken dönem râvilerinin muâsır oldukları şeyhleriyle mülâki olma durumlarının bulunmasıdır. Çünkü ilk dönemlerdeki İslam coğrafyası, muâsır olan râvilerin aynı zamanda birbirleriyle mülâki olmalarına imkan tanıyacak kadar kısıtlı idi. Bu sebeple, Hâkim en-Neysabûrî (405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) gibi usulcüler, şeyhiyle muâsır olan her râvinin, doğrudan mülâki olacağı düşüncesiyle tanımın kapsamını nispeten geniş tutmuşlardır. Oysa İslam coğrafyası büyük bir hızla genişlediğinde aynı zaman diliminde yaşayan râvilerin birbirleriyle görüşmeleri mümkün olmayacaktır.

Tabiatıyla, İbn Hacer (852/1448) ve takipçileri, İbnü's-Salâh (643/1245) ve takipçilerinin aksine tedlîste muâsarat yerine mülâkat kriterini esas almışlardır. Bu sebeple İbn Hacer (852/1448), irsâl-i hafî ile tedlîsi aynı şekilde tanımlayan İbnü's-Salâh'a (643/1245) itiraz etmiş ve bu iki terimin birbirinden farklı durumlara işaret ettiğini belirtmiştir.

¹¹⁹ M. Yaşar Kandemir, "Hadîs", *D.İ.A.*, XV, s. 38

2.4.2. MÜDELLİS

Arapça دَلَسَ kök harflerinin tef'îl babından ism-i fâili olan müdellis kelimesi, ayıplı malı alıcıya güzel gösteren,¹²⁰ hile ile aldatan,¹²¹ çok yalan söyleyen¹²² ve aşırı zayıf kimse¹²³ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise müdellis, yapısında gizli bir kusur bulunan hadisi, onun kusursuz olduğu izlenimini vererek nakleden râvi için kullanılır.¹²⁴ Müdellis râvi, senette zikrettiği hocasından işitmediği bir hadisi, ondan işittiği vehmi uyandırarak nakleden kimsedir. İsnadın aslında yer alan zayıf veya mecrûh râviyi düşürerek, yerine güvenilir râvi yerleştiren ve böylece senedin tamamen güvenilir râvilerden meydana geldiği izlenimi veren kimseye de müdellis denir.¹²⁵ Ayrıca ta'miye (gerçeği gizleme) amacıyla, şeyhinin meşhur olmayan künye, lakap, isim gibi başka bir vasfını senette zikretmek suretiyle hadis okuyucusunu ve dinleyicisini şaşırtan raviye de müdellis adı verilir.

İlk hadis usûlü yazarı Râmeahurmûzî (360/970) müdellisi “görüştüğü râviden işitmediği hadisi rivayet eden kişi” olarak tarif etmiştir. O ayrıca, tedlîs unsuru taşımayan rivayetlerinde “سَمِعْتُ” ve “حَدَّثَنِي” gibi hadisin semâ'ına kesin delalet eden lafızlar kullanmayan müdellisin, rivayetinin asla kabul edilmeyeceğini belirtmiştir.¹²⁶

İrâkî (826/1423) de müdellis için “duymadığı halde işitmiş izlenimini vererek, birinden bir şey rivâyet eden kişidir”¹²⁷ diyerek müdellisin muhatabı aldatma girişimine dikkat çeker.

İbn Hacer (852/148) ise müdellisi, “hocasıyla kendisi arasına, hem inkıtâ' hem ittisâle yönelik “قَالَ” ve “عَنْ” gibi muhtemel edâ lafızları koyarak hadis rivayet eden ve gerçekte hadis almadığı birinden, hadis işittiği izlenimi uyandıran kimse” olarak tanımlar. Bununla beraber o, müdellisin muhatabı aldatmaya yönelik bu rivayetini, “سَمِعْتُ” ve “حَدَّثَنِي” gibi açık bir sîgayla yaptığı takdirde yalan olacağını ifade etmektedir.¹²⁸

Nûreddîn 'Itr müdellisi “hem işittiklerini aktaran hem de açık bir şekilde sema'ı bulunmadığı halde şeyhinden hadis işittiği vehmini uyandırarak “an fulân” ve “kâle fulân” lafızlarıyla hadis rivayet eden kişi”¹²⁹ olarak tanımlamıştır.

¹²⁰ Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Tertîbu'l-Kâmûsu'l-Muhît 'alâ Tarîkati'l-Misbâhi'l-Münîr ve Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Fikr, b.y.y., trsz., 3. bs., c. II., s. 202

¹²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VI, s. 86

¹²² Reinhard Dozy, *Tekmiletü Me'âcimi'l-Arabiyye*, (terc: Muhammed Selîm en-Niaymî), Dâru'r-Reşîd, Irak, 1981, c. IV., ss. 394- 395

¹²³ Dozy, *Tekmile*, s. 394

¹²⁴ Bkz: Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 195

¹²⁵ Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Kâmûsu'l-Muhît*, ss. 202- 203

¹²⁶ Hasan b. Abdîrrahmân er-Râmeahurmûzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâi*, (thk: Muhammed Accâc el-Hatîb), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1971, s. 404.

¹²⁷ Zeynuddîn Abdurrahîm b. el-Huseyn el-İrâkî, *Kitâbu'l-İktirâh li İbn Dakîk el-İd*, (thk: Ebu'l-Fadl Abdulkâdir b. Âbîdî'l-İdrîsî), Dâr İbn Hazm, 1. bs., Beyrut, 2006, s. 38

¹²⁸ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 113

¹²⁹ Nûreddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 138

2.4.3. İRSÂL

Mürsel; bir şeyi göndermek, sevk etmek, kesmek ve ihmal etmek¹³⁰ gibi anlamlara gelen رَسَلَ kök harflerinin if'âl babından ism-i mef'ûlûdür. En genel anlamıyla mürsel sözcüğü; senetteki râvilerle muttasıl olmayan¹³¹ ve isnâdının herhangi bir tabakasından kopukluk bulunduran haberlerdir. Bu manada mürsel, munkatî' ile müradiftir. İrsâl yapan râvîye mürsil, bu yöntemle naklettiği hadise de mürsel adı verilir.

Terim olarak ise mürsel; tabiîn'in, sahabe tabakasını atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v) dayandırdığı rivayetin adıdır. Mürselin en meşhur tarifi ise, "senedinden bir sahabe düşen hadis" şeklindedir.¹³² Senetteki râvî düşüşü inkıtaya sebep olur.

Mürselin şekli, yaşça ister büyük olsun ister küçük olsun her hangi bir tabiînin "Hz. Peygamber şöyle dedi", "şöyle yaptı", yahut "huzurunda şöyle yapıldı" diyerek hadisi nakletmesidir.¹³³ İbn Hacer (852/1448), mürsel teriminin sınırlarının usulcülerle fıkıhçılar arasında büyük bir değişiklik arz ettiğini; usûl bilginlerinin mürsel adını verdikleri sadece sahabîsi düşen rivayete, fukahânın kelime anlamı itibariyle munkatî' hatta mudal dediğini ileri sürmüştür. O bu konuda şunları söyler:

"Hz. Peygamber'e (s.a.v) yakın bir devirde yaşamış olmaları dolayısıyla, sahabenin çoğunu gören ve onlarla sohbette bulunan tâbiîlerin, hadis işittikleri sahabileri atlayıp doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e (s.a.v) isnâtla "*kâle Rasûlullah (s.a.v)*" diyerek rivayet ettikleri hadislere "*mürsel*" denilmiştir. Bu tarife göre mürsel hadis, isnâttan sahabîsi düşmüş hadistir. Sahabîden önceki herhangi bir râvinin, mesela tâbiî veya daha sonraki tabakalara mensup olanlardan birinin düşmesi halinde, böyle bir isnâtla gelen hadise mürsel değil, *munkatî'* denir. (...) Buna göre, muhaddisler mürsel lafızını tabi'ûnun Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet ettikleri hadislere tahsis etmişler, fukaha ve usûlcüler ise, bunu daha umumi manada kullanarak munkatî' hadislere de teşmil etmişlerdir."¹³⁴

Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi mürsel kavramı, hadis ve fıkıh terminolojisinde birbirinden farklı şekilde ele alınmıştır. Hadis ıstılahında, senedinden sahabî düşen, yani tâbiûnun doğrudan Rasûlullah'tan rivayet ettiği hadise "*mürsel*" denirken, fukahâ ıstılahında senedinde her türlü kesiklik bulunan hadise "*mürsel*" ismi verilir.¹³⁵ Bu durumda irsâl kapsamı göz önüne alındığında, tedlîsü'l- isnât ve tedlîsü't-tesviye türlerinin irsâl kapsamına dahil olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü isnât tedlîsinde müdellis; hadis işittiği râvîyi zikretmeyerek, tesviye tedlîsinde de zayıf veya mecruh râvîleri senetten çıkararak isnâta irsâle yol açmaktadır.

¹³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XI, s. 285

¹³¹ Recep Abdulcevâd İbrahim, *Mu'cem*, s. 108

¹³² Subhî es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 132

¹³³ Bkz: İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 53

¹³⁴ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 291

¹³⁵ Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 145

Tedlîsin irsâl kavramıyla ilişkisi, sadece tedlîsü'l-isnât ve tedlîsü't-tesviye türleri için geçerlidir. Çünkü müdellisin, senette şeyhini toplum nazarında meşhur olmayan isim, künye ve lakaplarla zikretmesi şeklinde tarif edilen tedlîsü'ş-şüyûhun senetle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Tabiatıyla şüyûh tedlîsinin, irsâl kavramıyla ortak bir yönü yoktur.

2.4.4. İNKITA'

Arapça فَطَعَ kök harflerinin infî'âl babından mastarı olan inkıtâ' kelimesi sözlükte, kopmak, kesilmek, kesintiye uğramak gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁶ Bir usûl terimi olarak ise inkitâ', rivayetin senedindeki kopukluğun varlığını belirtmek için kullanılır. Kelime anlamı bakımından, senedinde kopukluk bulunan her rivayet munkatî'dir. Fakat zamanla muhaddisler, düşen râvinin sayısına ve düşüşün senetteki konumuna göre munkatî' hadîsleri, mudal, muallak, mürsel ve müdelles şeklinde bir tasnife tabi tutarak tarif etmişlerdir.

Hadisin senedindeki kopukluk, inkitâ' şeklinde ifade edilir. Bu sebeple tedlîs kavramı, inkitâ' ile yakından ilgilidir. Çünkü isnât ve tesviye tedlîslerinde bir veya birkaç râvi düşmesi sonucu, senette bir kopukluk meydana gelmektedir. Buna mukabil, tedlîsü'l-bilâd ve tedlîsü'ş-şüyûh ise, yapılarında herhangi bir kopukluk taşımadıkları için inkitâ' kapsamına dahil değildirler.

2.4.5. SEMÂ'- 'ARZ

a-Semâ'

سَمِعَ kök harflerinden türeyen semâ' kelimesi sözlükte, duyma, dinleme ve işitme duygusu gibi anlamlara gelir.¹³⁷ Hadis tahammul yollarından biri olan semâ' terim olarak, bir râvinin hadis almak amacıyla hocasıyla bizzat görüşerek hadisleri doğrudan doğruya ondan işitmesi durumunu ifade eder.¹³⁸

Hoca ile yüz yüze gelmek ve hocanın telaffuzunu bizzat duymak söz konusu olduğu için sema' yöntemi, hadis alma yollarının en muteberi kabul edilmiştir.¹³⁹ Zira bu metotta, râvi şeyhiyle mülâkî olmakta ve arada hiçbir vasıta bulunmaksızın hadis aktarımı gerçekleşmektedir.

Müdelles hadis, oluşumu açısından semâ' kavramıyla yakından ilgilidir. Çünkü râvinin, rivayet hakkını elde edeceği hadisi bizzat şeyhinden duyması anlamındaki semâ' tedlîs için önemli bir şarttır. Nitekim İbn Abdilber (463/1071)

¹³⁶ Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VIII, s. 276

¹³⁷ Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VIII, s. 162 vd.

¹³⁸ Krş: Özafşar, Mehmet Emin, *Hadis İlmine Giriş*, DEM yay., İstanbul, 2009, s. 141; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 235; Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 4. bs., s. 274

¹³⁹ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 51

tedlîsi “bir râvinin, zamanına yetiştiği, görüştüğü, hadis işittiği ve naklettiği hocasından, duymadığı bir hadisi rivayet etmesi”¹⁴⁰ şeklinde tarif etmiştir. Dolayısıyla müdelles hadis, bir râvinin hadis işittiği şeyhinden işitmediği bir hadisi de nakletmesiyle oluşur. Bu durumda semâ’ bir mülâkat çeşidi olmaktadır. Ne var ki, şeyhiyle mülâki olan her râvinin şeyhinden semâî bulunmayabilir.

Şeyhinden hadis semâ’ı bulunan râvi, almış olduğu hadisleri birbirinden farklı edâ sîgaları ile rivayet edebilir. Kâdı İyaz, semâ yoluyla alınan hadisler için râvinin “سَمِعْتُ”, “حَدَّثَنَا”, “أَخْبَرَنَا”, “أَبْتَنَا”, “سَمِعْتُ فُلَانًا يَقُولُ”, “قَالَ لَنَا فُلَانٌ”, “ذَكَرَ لَنَا فُلَانٌ” gibi edâ sîgaları kullanmasının gerekli olduğunu söyler.¹⁴¹ Fakat bu sîgalar içerisinde en üstün olanı şüphe yok ki “سَمِعْتُ” tabiridir. Zira bir hadisin isnâdındaki tüm râvilerin “سَمِعْتُ” sîgasını kullanmaları halinde mevcut hadis “müsel” unvanını alır.

Müdelles râvi, senedi irsâl ettiği râviden hadis işitmemişse bu durumda “سَمِعْتُ”, “حَدَّثَنَا” ve “أَخْبَرَنَا” gibi açık bir rivayet lafzı kullanmaz. Çünkü bu ifadeler yalana, dolayısıyla rivayetlerin tamamının reddine yol açar. Dolayısıyla müdelles, hadisi irsâl ettiği râviden duymadığı bir haberi “عَنْ”, “أَنَّ” ve “قَالَ” gibi hem ittisal hem de inkıtaya yönelik ihtimal içeren sîgalarla nakleder. Böylece hem yalancı konumuna düşmemiş hem de senetteki kusuru gizleyerek rivayette bulunmuş olur.

Sonuç itibariyle hadis tahammül yöntemlerinin en üstünü olan semâ metoduyla şeyhinden hadis alan ve tabiatıyla bu hadisleri rivayete hak kazanan râvinin, söz konusu merviyâtı rivayet etmesi için “سَمِعْتُ”, “حَدَّثَنِي” veya “أَخْبَرَنِي” gibi edâ sîgalarını kullanması gerekmektedir. Fakat semâya açık bu tür rivayet lafızları, vicâde, icâze, vasiyye, kitâbet vs. gibi diğer hadis tahammül yollarıyla alınan hadislerin naklinde kullanılması doğru değildir. Çünkü bu durum açık bir şekilde tedlîse yol açar.

Hadis tahammül yöntemiyle, hadisin rivayetinde kullanılan edâ sîgalarının birbirine uygun düşmesi gerekmektedir. Aksi halde, râvinin şeyhinden işitmediği bir hadisi “سَمِعْتُ” (işittim) şeklinde bir sîga ile nakletmesi, onu yalancı durumuna düşürür. Bundan ötürü müdelles, rivayetlerini, hem semâın varlığına hem de yokluğuna meyilli olan “عَنْ”, “أَنَّ” ve “قَالَ” gibi sîgalar kullanmak suretiyle işitmediği şeyhinden işitmiş intibamı uyandırarak rivayet etmektedir.

b-Arz- Kırâ’a Ale’ş-Şeyh

Sözlük anlamı itibariyle kırâ’a, okumak; arz ise bir şeyi birine göstermek ve ibraz etmek¹⁴² anlamına gelir. “*el-kırâ’a ale’ş-şeyh*” tabiriyle tam olarak örtüşen arz, “Ravinin bir şeyhe ait olup da ondan işitmediği, fakat herhangi bir kitaptan veya başka bir şahıstan aldığı hadislerin o şeyhten rivayet hakkını almak maksadıyla şeyhe

¹⁴⁰ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. I, s. 15.

¹⁴¹ İbn Salâh, *Ulûmu’l-Hadîs*, s. 133

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, c. VII, s. 168

başvurarak ona okuması manasına gelen arz”¹⁴³ râvî ile şeyhin mülâkatına kesin olarak işaret eden bir hadis tahammül yöntemidir.

Bu yöntem kimi muhaddislerce semâya denk, kimilerince de semâ’dan üstün kabul edilmiştir. Bazı muhaddisler ise arzı, semâ’dan sonraki sıraya koyarak semâ’ın önemine ve üstünlüğüne dikkat çekmişlerdir. Bu yolla alınan hadislerin rivayetinde kullanılacak özel bir tabir olmamakla birlikte; râvînin kullanacağı edâ sîgasının mezkur tahammül metodunu açıklar mahiyette olması gerekmektedir.

Arz yoluyla alınan bir hadisin rivayetinde “أَخْبَرَنَا / أَخْبَرَنِي” yahut “قَرَأْنَا / قَرَأْتُ” sîgaları kullanılmalıdır. Malumdur ki talebenin rivayeti için izin almak amacıyla daha önceden şeyhine ait rivayetleri hıfzından veya kitaptan ona okuması yönteminde râvî ile şeyh mülâki olmaktadır. Bu bakımdan tedlîs için gerekli şartlardan biri de mülâki olmanın bir çeşidi olan arz yöntemidir.

2.4.6. LİKÂ/ GÖRÜŞME

لَقِيَ kök harflerinden türeyen likâ kelimesi sözlükte, karşılaşma, buluşma, toplanma, bir araya gelme ve görüşme gibi anlamlara gelir.¹⁴⁴ Terim olarak likâ, ‘şeyhle karşılaşip ondan hadis alma’¹⁴⁵ durumunu ifade eder.

Aralarında likâ bulunan iki raviden birinin, diğerinin adını senette zikrederek ondan duymadığı bir hadisi, duymuş gibi rivayet etmesi tedlîse neden olur. Bu sebeple, likânın müdelles hadisin oluşumunda önemli bir rolü vardır. Ne var ki, şeyhiyle arasında likâ bulunan her râvînin tedlîs yaptığını söylemek doğru değildir. Çünkü râvî, görüştüğü şeyhinden duyduğu bir hadisi nakletmiş olabilir ki, bu durum rivayet kurallarına aykırı değildir.

Fakat râvî, şeyhiyle görüştüğü halde ondan hadis semâında bulunmamışsa, bu durumda râvînin, kendisinden hadis almadığı şeyhten rivayette bulunması açık bir yalan olur. Bu sebeple, yalancı konumuna düşmek istemeyen müdelles, likâsı bulunan şeyhten rivayette bulunmayı tercih eder. Şayet râvî görüştüğü ve hadis aldığı şeyhinden, duymadığı bir hadisi naklederse tedlîs yapmış olur.

İmâm Şâfiî (204/820), Ebûbekir el-Bezzâr (292/905) ve İbn Hacer’e (852/1448) göre bir rivayetin müdelles sayılabilmesi için, râvînin, hadis rivayet ettiği şeyhiyle görüşmesi şarttır.¹⁴⁶ İşte böyle bir durumda râvî, mülâki olduğu şeyhten işitmediği hadisi rivayet ederse tedlîs yapmış olur.¹⁴⁷

¹⁴³ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 237

¹⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XV, s. 253 vd.

¹⁴⁵ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş yay., İstanbul, 1987, s. 89

¹⁴⁶ Bkz: İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 56

¹⁴⁷ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 433

Nevevî (676/1277) ve İbnü's-Salâh'ın (643/1245) aksine İbn Hacer (852/1448); râvi ile şeyhin muâsır olmasının, tedlîs için tek başına bir neden olamayacağını savunur. Çünkü iki râvinin aynı zaman diliminde yaşamış olması, kesin olarak görüştüklerine delil olmaz. Mülâki olan iki râvinin birbirleriyle mu'asır oldukları açıktır; fakat şeyhleriyle çağdaş olan tüm râvilerin hocalarıyla görüşmeleri kesin değildir. Bu durumda, tedlîs için, râvi ile şeyhinin arasında likânın bulunması zorunludur.

2.4.7. MU'ÂSARAT/ ÇAĞDAŞ OLMA

عَصْرٌ isim kökünden türeyen müfâ'ale veznindeki mu'âsarat kelimesi sözlükte, kronolojik olarak aynı zaman diliminde yaşamak ve çağdaş olmak anlamlarına gelir. Hadis ilminde ise mu'âsarat terimi, bir araya geldikleri veya konuşmuş oldukları hakkında açık bir bilgi bulunmasa da karşılaşmaları ve birbirinden hadis almaları mümkün olan iki râvinin aynı dönemde yaşamış olmaları durumunu¹⁴⁸ ifade etmek üzere kullanılır.

Râvi ile şeyhin muasır olma durumu, tedlîs için tek başına yeter sebep değildir. Bir rivayetin müdelles olabilmesi için, râvi ile hocası arasındaki likânın kesin olarak bilinmesi gerekir. Çünkü çağdaş olan iki râvinin likâsı/ görüşmesi kesin değildir. Oysaki tedlîs, bir râvinin görüştüğü ve hadis aldığı hocasından, işittikleriyle beraber işitmediği rivayetleri de aynı senet üzerinden nakletmesidir. Bu sebeple, iki râvinin muasır/çağdaş olması ve birinin diğerinden duymadığı bir hadisi semâ vehmi vererek nakletmesi teknik olarak mümkün değildir. Şayet râvi, muasır olduğu hocasından semâ izlenimi ile nakilde bulunmuşsa, bu rivayet müdelles değil, mürsel-i hafidir.

Muhaddislerin bir kısmı, tedlîsi sadece likâ ile sınırlandırmak yerine, râvi ile şeyhin çağdaş olma durumunu da tedlîs kapsamı içerisinde ele almışlardır. Örneğin Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) tedlîs için "Muhaddisin, muasır olup mülâki olmadığı kişiden, hadis işitmiş kanısı uyandırarak yaptığı rivayet"¹⁴⁹ şeklindeki tanımı, tedlîsin çağdaş olan râviler arasında da gerçekleşebileceğine işaret etmektedir. Fakat bu durumun irsâle daha yakın olduğu açıktır. Çünkü çağdaş olduğu halde aralarında likâ/ görüşme gerçekleşmeyen iki râvinin birbirinden hadis alması mümkün değildir. Bu durumda tedlîsin çağdaş iki ravi arasında meydana gelmesi imkansızdır.

Hâkim en-Neysabûrî (405/1014) tedlîsin altıncı çeşidini 'müdellislerin görüşmedikleri ve hiçbir şekilde hadis işitmedikleri hocalardan rivayeti'¹⁵⁰ şeklinde tarif ederek, tedlîsin sadece çağdaş râviler arasında gerçekleşen bir eylem olduğunu vurgulamıştır. Konuyu açıklama sadedinde Hâkim (405/1014), Hasan el-Basrî'nin (110/728) muasır olduğu Ebû Hureyre (57/676), Câbir (77/694), İbn 'Amr (65/684)

¹⁴⁸ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 190

¹⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 22

¹⁵⁰ Hâkim, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 351

ve İbn Abbas (68/687) ile hiçbir şekilde likâsının bulunmadığını ve onlardan kesinlikle semâi olmadığını belirtmiştir.¹⁵¹

İbn Kesîr (774/1372) tedlîsi, müdellisin görüştüğü kimseden işitmediği bir hadisi nakletmesi veya çağdaş olduğu halde görüşmediği bir kimseden semâ vehmiyle rivayette bulunması şeklinde tarif ederek iki kısımda incelemiştir.¹⁵² Müellif tanımın ikinci kısmında, müdellisin muasır olup mülâki olmadığı birinden semâ vehmiyle yaptığı naklin tedlîs kapsamında değerlendirileceğini belirterek, tedlîsin muâsır raviler arasında meydana geleceğini vurgulamıştır.

Zehebî (661/1262) tedlîsi ‘müdellisin, hadis işitmediği veya görüşmediği kişiden rivayette bulunması’¹⁵³ şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca O, Katâde’nin (118/735) Ebû Hureyre’den (57/678) rivayetinde olduğu gibi çağdaş olmayan râviler arasında gerçekleşen naklin munkatı’ olacağını belirtir.¹⁵⁴

Nevevî (676/1277) ve İbnü’s-Salâh (643/1245) tedlîse dair beyan ettikleri görüşleriyle, tedlîsin hem aralarında likâ bulunan râviler arasında gerçekleşebileceğini hem de çağdaş iki ravi arasında meydana gelebileceğini belirtmişlerdir.¹⁵⁵

Suyûtî de tedlîsin ancak muasır râviler arasında meydana gelebileceğini ifade eder. O Elfiye adlı eserinde tedlîsi, müdellisin çağdaş olduğu birinden, lika ve semâ izlenimi uyandıran birtakım sîgalarla rivayette bulunması şeklinde tanımlamıştır. Böylece Suyuti, mu’âsarata tedlîs için gerekli şartlar arasında saymıştır.¹⁵⁶

Tahir el-Cezâirî (1388/1919) konuya ilişkin tarifinde, tedlîsin çağdaş iki ravi arasında da gerçekleşebileceğini belirtmiştir.¹⁵⁷

İbn Hacer (852/1448) ise müdelles ile mürsel-i hafî terimlerini birbirinden ayrı ele alır. Çünkü ona göre tedlîsin çağdaş râviler arasında meydana gelmesi mümkün değildir. İbn Hacer, ravinin muasır olup da mülakî olmadığı birinden nakli için mürsel-i hafî terimini kullanır. O müdellis için “Kendisiyle hadisi irsal ettiği râvî arasında *عَنْ* ve *قَالَ* gibi likâyaya muhtemel bir eda sîgası ile rivayetini serdeden kimsedir” kaydını koymuştur. Böylece İbn Hacer (852/1448), bir haberin müdelles olabilmesi için mu’âsarata ihtiyaç olmadığına işaret etmiştir.¹⁵⁸

Görüldüğü gibi, hadis literatüründe birçok muhaddis, müdelles ile mürsel-i hafî terimlerini aynı manada kullanmışlardır. Söz konusu terimler arasındaki nüansın

¹⁵¹ Hâkim, *Ma’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadis*, ss. 353- 355

¹⁵² İbn Kesîr, *Bâ’isü’l-Hasîs*, c. I, s. 176

¹⁵³ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Mûkîza fî ‘İlmi Mustalahi’l-Hadis*, (thk: Abdülfettâh Ebû Gudde), Mektebetü’l-Matbûâti’l-İslâmiyye, Halep, s. 47

¹⁵⁴ Bkz: Zehebî, *el-Mûkîza*, s. 47

¹⁵⁵ İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 73

¹⁵⁶ Suyûtî, *Elfiye*, s. 19

¹⁵⁷ Tâhir b. Sâlih b. Ahmed b. Mûhib el-Cezâirî ed-Dımaşkî, *Tevcihu’n-Nazar ilâ ‘Usûli’l-Eser*, (thk: Abdülfettâh Ebû Gudde), Mektebetü’l-Matbûâti’l-İslâmiyye, Halep, 1995, c. II, s. 567

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-Nazar*, s. 104

Kuşkusuz hadis nakli esnasında kullanılan edâ sîgaları sadece bu kalıplarla sınırlı değildir. İsmail Lütfi Çakan, tahammül metotlarında kullanılması uygun olan 70 adet rivayet lafzını detaylı bir şekilde tasnif etmiştir.¹⁶⁵ Bu durum, hadis rivayetinde kullanılan edâ sîgalarının hadis in sıhhat derecesinin tespitinde önemli bir vasıta¹⁶⁶ olduğunu göstermektedir.

Hadis ilmindeki rivayet kurallarına göre, râvinin hadis tahammül biçimiyle, nakil sırasında kullandığı rivayet lafzı arasında önemli bir benzerliğin bulunması gerekmektedir. Aksi halde, söz konusu rivayet şüphe uyandırır. Bu açıdan, *سمعتُ*, *حدَّثنا*, *ذَكَرَ لي*, *قال لي*, *قال لنا فلان*, *أُنبأنا*, *أخبرنا*, *حدَّثنا* ederken, *لي* söylenmeksizin *قال* ve *أَنَّ* kalıpları zayıf kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Çünkü bu lafızlar, ravi ile şeyh arasında inkıta şüphesini güçlendirir ve tedlîs şâibesi uyandırır. Bununla ilgili olarak Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) şu kaydı oldukça önemlidir. “Hammâd şöyle söylemektedir: ‘Eyyûb es-Sahtiyânî’den işitmediğim bir hadisi rivayet ederken *قال أَيُّوبُ كَذَا وَ كَذَا* diyerek, onu Eyyub’tan duyduğumu zannettirmekten nefret ederim”¹⁶⁸

“Hadis rivayetinde ravilerin “سمعتُ” (işittim), “حدَّثني” (bana söyledi) ve “أخبرني” (bana haber verdi) gibi hadisi hocasından kesin olarak işittiğine ve onunla görüştüğüne delalet eden edâ sîgaları kullanması gerekir. Hiç görüşmediği veya kendisinden hadis duymadığı hocasından bu lafızlarla nakilde bulunan râvi yalancı konumuna düşer, bu durum onun bütün rivayetlerinin reddine yol açar. Bu sebeple müdellisler daha çok “عن فلانٍ” (falandan) ve “قال فلانٍ” (falan dedi) gibi kapalı lafızlar kullanır. Çünkü bu lafızlar semâa delalet ettiği kadar hadis in bizzat hocadan işitilmeden rivayet edildiğini de gösterir.”¹⁶⁹

Tedlîsin oluşum açısından incelendiğinde, müdellisin, rivâyet sîgalarının doğru kullanımı ile ilgili kurallara uymadığı görülür. Öyle ki, müdellis şeyhinden makbul bir şekilde almadığı bir hadisi, ittisal izlenimi içeren herhangi bir rivayet lafzıyla nakletmektedir. Böylece, müdellis zayıf olan hadis inı, rivayet kriterlerine aykırı bir edâ sîgası isti’ mal ederek güçlendirmek istemektedir.

Örneğin İshâk b. Râşid el-Cezerî, vicâde yoluyla aldığı hadisleri *حدَّثنا* kalıbıyla naklettiği için müdellis sayılmıştır.¹⁷⁰ Çünkü *حدَّثنا* kalıbı, doğrudan doğruya

¹⁶⁵ Çakan, *Hadis Usûlü*, ss. 187-190

¹⁶⁶ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 56

¹⁶⁷ Krş: Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 64 vd.

¹⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 290

¹⁶⁹ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A.*, XL, 262; Mamafih, mülâkat ve samâ’a kesin delalet eden “semi’tu”, “haddesenâ/ haddesenî” ya da “ahberanâ/ ahberanî” gibi sigalar tedlîste kullanılmaz. Mudelles hadis, ‘an ve kale gibi rivayet sigalarından biri ile nakledilir. Çünkü bu kalıplar mudellis ile hadisi isnad ettiği kimse arasında, karşılaşma ihtimalinin bulunduğu delalet eder. Fakat “ahberanâ” gibi açık ve kesin bir sigâ ile nakledilmesi doğru değildir; çünkü yalan olur.¹⁶⁹ Bkz: İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 55

¹⁷⁰ Kâdi İyâz, *el-İlmâ*, s. 119

râvi ile şeyhin vasıtasız bir arada bulunmasına gönderme yapmaktadır. Fakat vicâde yöntemi, bulunan bir sayfa yahut kitaptan, semâ icâzet ve münâvele olmaksızın, hadis alıp rivayet etmektir.¹⁷¹ Dolayısıyla İshak'ın, مَا وَجَدْتُهُ بِحَظِّ فُلَانٍ kalıbını tercih etmesi gerekirken, semâ yöntemine gönderme yapan, حَدَّثَنَا sîgasını kullanması bariz bir şekilde tedlîse yol açmaktadır. Şu durumda müdelles rivayetlerin, edâ sîgalarıyla önemli ölçüde ilgisi bulunmaktadır. Muhaddisler nazarında hoş karşılanmayan bu tür aldatıcı rivayetlerin senet tetkikinin titizlikle yapılması gerekir.

Özetle, hadis ilminde, râvinin nakil sırasında kullandığı edâ sîgaları, hadisin sihhatine ilişkin bilgi vermesi açısından son derece önemlidir. Bu sebeple râvinin senette zikrettiği rivayet lafzının, hadis tahammül yöntemiyle örtüşmesi gerekmektedir. Zira her bir edâ lafzının kullanılması gereken durumlar birbirinden farklıdır. Binâenaleyh, muhaddislerce genel çerçevesi çizilen bu edâ sîgalarının, usûlünce kullanılması gerekmektedir.

2.4.9. TA'LİK

Sözlükte, bir şeyi destekten yoksun etmek, askıda bırakmak gibi anlamlara gelen ta'lîk kelimesi, terim olarak, musannıfın senedin sonundan birkaç râviyi veya senedin tamamını düşürerek rivayette bulunması durumunu ifade eder.¹⁷² Bu sebeple, nispet edildiği isnâdı ortadan kaldırılan rivayete muallak adı verilir. Ta'lîk terimi ilk kez, Buhârî (256/869) ve Muslîm'in Sahîhlerini ciddi bir tenkide tâbi tutan Dârekutnî tarafından kullanılmıştır. Humeydî *el-Cem' beyne's- Sahîhayn* adlı eserinde ta'lîk kavramından söz etmiştir. Bundan sonra ta'lîk, usûl kitaplarında bir çeşit rivayet tarzına özel bir terim olarak görülmeye başlamıştır.¹⁷³

Ta'lîk, oluşumu itibariyle tedlîse benzer; fakat senetten râvi düşüşü açısından, tedîsten daha geniş kapsamlı bir rivayet şeklidir. Hadis rivayetinde kullanılan bu iki yöntemi birbirinden ayıran temel ölçüt ise musannıfın vasfıdır. Yani hadis rivayetinde ta'lîk metodunu tercih eden bütün muhaddisler aynı konumda değerlendirilmemektedir. Çünkü musannıfın güvenilir olup olmaması, rivayetlerinde ta'lîk yöntemine başvurma amacı ve muallak kabul edilen rivayetlerinde kullandığı edâ sîgaları gibi hususlar bu yöntemi ele almada oldukça önemlidir.

Rivayeti ta'lîk etmenin kabul edilebilir gerekçeleri bulunurken, hadis naklinde tedlîse başvurmak muhaddislerce hoş karşılanmamıştır. Çünkü bir hadisin müdelles olduğunu anlamak kolay değildir. Bu bakımdan, müdellisin amacı muhatabı aldatarak, söz konusu rivayetine değer kazandırmaktır. Fakat muallak rivayetler böyle değildir. Çünkü tedlîs eyleminin aksine, rivayetin ta'lîk edilmesi daha çok teknik sebeplere dayanmaktadır. Zira müdellis râvinin nihai gayesi belli iken, muallak rivayetlerde bulunan bir muhaddisin, ta'lîk yöntemini tercih etmesinde birçok amaç mevcuttur.

¹⁷¹ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 259

¹⁷² Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 107

¹⁷³ Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 427

Örneğin ta'lik türü rivayetlerin, Sahîhayn başta olmak üzere, daha birçok eserde yer almasının nedeni budur. Sahîhu'l-Buhârî'de 1371 hadis, Sahîhu'l-Müslîm'de ise 160 hadis ta'lik yöntemiyle esere alınmıştır. Bu rivayetlerden büyük bir kısmının, eserin değişik bablarında muttasıl senetleri bulunmaktadır. Bu sebeple Buhârî (256/869) ve Müslîm'in gereksiz tekrarlara yer vermeyerek eserin hacmini artırmama gayesiyle ta'lik yöntemine başvurdukları belirtilmektedir. Nitekim İbnü's-Salâh (643/1245), Sahîhu'l-Buhârî'de yer alan muallak rivayetlerin, senedi ihtisar etme amacı taşıdığını belirtmiştir.¹⁷⁴

Ancak Sahîhu'l-Buhârî'de, öteki bablarda muttasıl şekli bulunmayan muallak hadisler de vardır.¹⁷⁵ Üstelik bu hadislerin bir kısmı, nispeti kesinlik içermeyen temrîz sîgalarıyla rivayet edilmiştir. Öte yandan bunların içerisinde de sahîh ve hasen hadisler olduğu gibi zayıf olanlar da vardır.¹⁷⁶ Bu durum, birçok hadisçi tarafından araştırılmış ve makul gerekçelerle açıklığa kavuşturulmak istenmiştir.

Örneğin İbn Hacer (852/1448), ta'lik ve tedlîs farkını, râvinin düşürdüğü şeyhi ile görüşüp görüşmemesine göre ve musannifin tedlîsle anılıp anılmamasına göre değerlendirmektedir. O, Sahîh'teki çok sayıda muallak hadisin varlığını da, cezm ve temrîz sîgalarının hususiyetleri ve Buhârî'nin (256/869), ilmî otoritesi ile hadis sahasındaki rüchâniyetiyle temellendirerek açıklamaktadır.¹⁷⁷

Fuat Sezgin de *el-Câmi'u's-Sahîh'in* büyük bir bölümünü kapsayan muallak hadislerle ilgili bir araştırma yapmış ve Buhârî'nin (256/869) ta'liklerinin birtakım haklı gerekçelere dayandığını izah etmiştir.

“Ta'lik şeyhten sema yoluyla alındığını göstermeyecek (mesela رَوَى، زَادَ، قَالَ، يُذَكِّرُ، يُذَكَّرُ، يُذَكَّرُ، يُذَكَّرُ) kat'î veya yarı kat'î bir ifade ile isnâttan bir veya daha fazla şahıs hazfetmektedir. Eğer kat'î bir ifade kullanılırsa (قَالَ ve رَوَى gibi) kendinden alınanın sıhhatine delâlet eder. Yalnız (onun hazfolunan senedinin râvileri üzerinde düşünmek icap eder: Eğer bunlar sikâttan iseler ta'liklerindeki sebep bu hadisin kitapta bir yerde daha veya manasının o babta, diğer bir vasıta ile bile olsa bulunmuş olmasıdır ki ihtisaren ona bir nevi işaret edilmiştir. Veya bu ta'lik muhaddisin şeyhinden semâ' yoluyla alındığını; fakat bu şeyhin tedlîsle tanındığını ya da hadisin mevkuf bulunduğunu yani hadisin ancak sahabeye kadar çıkabildiğini gösterir ki mevkuf rivayet Sahîh'in içeriğine aykırıdır. (Çünkü Hz. Peygamber'e (s.a.v) kadar çıkan hadisleri toplamayı gaye edinmiştir). Veya bunun râvileri arasında haddi zatında sikâttan olmakla beraber hadisin zabt ve naklinde Buhârî'nin (256/869) kitabında şart

¹⁷⁴ İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-Hadîs*, s. 68; İbnü's-Salah'a göre Buhârî (256/869) gibi kitabına aldığı hadisler için sahihliği şart koymuş birisi, râvileri hafız ederek hadis rivayet ettiğinde, hadisi hangi lafızlarla naklettiğine bakılır. Eğer “zâde, ravâ, zekara, kâle” şeklinde kesinlik bildiren cezm sigalarıyla rivayet etmişse, isnâdının sabit olduğuna ve belli bir amaç için hafız edildiğine hükmedilir. Şayet “yurvâ, yuzkaru” gibi kesinlik bildirmeyen bir lafız ile rivayet etmiş ise isnâdı söz götürür demektir. Çünkü bu tür tabirler zayıf rivayetler için kullanılır. Açıklama için bkz: İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-Hadîs*, s. 70

¹⁷⁵ Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 107

¹⁷⁶ Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 107

¹⁷⁷ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 52-53

koştuğu dereceye yükselmeyenler vardır. Müellif hadisini bazen doğrudan doğruya ta'likan yani senedini kısaltarak alır. Bazen de *mütabaat* yolu ile alır. Bu da yukarıdaki muhtelif sebeplerden biri ile “*cez*m” (yani kat'i, mesela: *قَالَ فُلَانٌ*, *رَوَى* (فُلَانٌ) sigasiyle yapılır. Musanif, şayet temrîz (yani kat' olmayan mesela: yukâlu, yurvâ) sigasiyle bir hadis almışsa bu takdirde hadisin isnâdında, ta'lik de zikrettiği şahsa kadar zayıf bulunduğu bir şahıs var demektir. Yalnız bazen bu zayıflık başkalarının seneddeki illeti görmemiş olmasından veya mühimsememelerinden dolayı sahîh kabul edecekleri kadar ehemmiyetsiz derecede de olabilir. Bu tarzda, muallak olarak alınmış bulunan hadisin birinci kategoride olduğu gibi senedinde teermüle sayan şüpheli bir taraf var demektir.”¹⁷⁸

Eserinde Buhârî'nin (256/869), hadis rivayetinde kullandığı edâ sîgalarına dikkat çeken Sezgin, vicâde yöntemiyle alınan hadislerin doğrudan muttasıl bir senetle Sahîh'e konulmasının doğru olmadığını belirtmektedir. Ayrıca şartlarına uyduğu halde, muteber bir metotla elde etmediği hadisleri belli etmek amacıyla onlara ta'lik yöntemiyle eserinde yer verdiğini belirtmiştir.

2.5. TEDLÎSİN SEBEPLERİ

Müdellisler, hadis aldıkları şeyhi kayıttan düşerek veya onu farklı isim, künye yahut lakaplarla zikrederek rivayette bulunmak suretiyle, muhaddislerce belirlenen kurallara muhalif hareket etmişlerdir. Bununla beraber, hadis alış biçimine aykırı edâ sîgası kullanan ve gerçekte hadis işitmediği râvilerden, işitmiş gibi nakilde bulunan müdellisler, açıklamak yerine gerçeği gizlemeyi tercih etmişlerdir. Bu sebeple, müdellis râvilerin bu tutumu şiddetle eleştirilmiş ve rivayetleri hadisçiler tarafından hoş karşılanmamıştır.

Hadis rivayetinde başvuru tedlîsin birçok sebebi vardır. Bunların bir kısmı müdellisin kendisi ile bir kısmı da müdellis râvinin şeyhi ile ilgili sebeplerdir. Diğer taraftan, tamamen sika râvilerden oluşan bir senedi zikretmeye lüzum hissetmemekten ya da senedi hatırlamamaktan dolayı veya râvilerin hafıza ve ricâl bilgilerini sınamak gibi sahîh bir niyetle tedlîs yapıldığı da kaynaklarda yer almaktadır.¹⁷⁹

Şimdi bu sebepler üzerinde ayrı ayrı durmak istiyoruz.

2.5.1 İTİKÂDÎ NEDENLER

Râvilerin tedlîse başvurmalarının nedenlerinin en başında itikâdî sebepler gelir. Hadisçiler arasındaki itikat farklılıkları, kimi râvilerin senetten tamamen

¹⁷⁸ Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1956, s.84-85

¹⁷⁹ Ebu'l-Feth Muhammed b. Ali b. Vehb b. Dakik el-İd, *el-İktirâh fî Beyâni'l-Istulâh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trsz, s.21

çıkarılmasına, kimi zaman da isnât içerisinde müphem bir şekilde zikredilmesine yol açmıştır. Tabiatıyla bazı râviler, toplumun genel kabulüne aykırı fikir ve itikada sahip kimselerden aldıkları hadisleri doğrudan doğruya nakletmekten çekinmişlerdir. Bu sebeple, müdellis râviler, söz konusu şeyhleri senette müphem olarak zikretme ya da senetten atma yoluna başvurmuşlardır.¹⁸⁰

Nitekim işaret edilen durum, Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh adlı eserinde yer alan bir rivayette karşımıza çıkmaktadır. Buhârî→ Abdullah b. Abdulvehhâb→ Hammâd b. Zeyd→ “İsmi verilmeyen bir kimse” → Hasan el-Basrî kanalıyla ulaşan rivayette “Hz. Peygamber; iki Müslüman, birbirlerini öldürmek üzere kılıçlarıyla karşı karşıya geldiklerinde, ikisi de cehenneme gider, buyurdu. Ya Rasulallah, katili anladık da maktulün günahı nedir? diye sorulunca, “Çünkü o da arkadaşını öldürmeye niyetlenmişti”¹⁸¹ buyurmuştur.

Burada “ عَنْ رَجُلٍ لَمْ يُسَمِّهِ ” şeklinde müphem olarak zikredilen bir râvi mevcuttur. Tabiatıyla senetteki bu kapalılık Hammâd b. Zeyd'den kaynaklanmaktadır. Buhârî gibi bir muhaddisin, senette yer alan müphem bir râvinin nakline itibar etmeyeceği düşünüldüğünde, Buhârî'nin senette yer alan meçhul râviyi tanıdığı ve ona itibar ettiği açıktır. Bundan ötürü, Hammâd b. Zeyd'in hadis aldığı kişiyi açıklamaması, senetteki müphem kişinin cumhurun genel görüşüne muhalif bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hadis ilmi, teşekkül sürecini tam manasıyla tamamlamadan, İslam dünyasında Şia, Hâriciye, Mu'tezile, Râfıza vb. gibi bir takım itikadî düşünce ekolleri ortaya çıktı. Tabiatıyla bu durum, hadislerin güvenilirliğini önceleyen birçok muhaddisi harekete geçirdi. Buna bağlı olarak itikadi taassup, muhaddislerin kendilerinden farklı bir itikada sahip ravileri, basit sebeplerden ötürü cerh etmelerine neden oldu. Dolayısıyla, mecrûh râvilerden alınan hadisler, tedlîs yöntemiyle nakledilmeye devam etti.¹⁸²

Bununla beraber “Cafer b. Mübeşşir ve yüz bin hadis ezberlediği rivayet edilen Ebû Mücâlid gibi Mutezilî muhaddislerin rivayetlerinin, hadis kitaplarında yer almaması”¹⁸³ hadis rivayetinde tedlîs yapılmasının sebeplerinden birinin mezhebi farklılıklardan kaynaklandığını göstermektedir.

İslam düşünce sisteminin işaret edilen serencamı çerçevesinde bazı raviler kendilerini topluma kabul ettirebilmek adına itikadi yapılarına uygun olmayan şeyhlerden aldıkları hadisleri naklederken sened yapısına müdahalede bulunarak tedlîse başvurmuşlardır.

¹⁸⁰ Senetteki müphem isimler için bkz: Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemi b. Muhammed b. Ca'fer el-Kettani, *Hadis Literatürü*, (çev: Yusuf Özbek), İz yay., İstanbul, 1994, s. 248-9

¹⁸¹ Bu rivayet, niyet ve amel bağlamında değerlendirilmelidir. Çünkü söz konusu hadis, birbirini öldürmek üzere yola çıkan kötü niyetli iki kimseyle ilgili özel bir durumun ifade etmektedir. Hadisin metni için bkz: Buhârî, Fiten, 10

¹⁸² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 365

¹⁸³ Hüseyin Hansu, *Mu'tezile ve Hadis*, Kitâbiyât yay., Ankara 2004, ss. 191-195

2.5.2. KABUL GÖRME EĞİLİMİ

Râvilerin tedlîse başvurma nedenlerinden biri de toplum nezdinde yüksek bir konum arzulamalarıdır. Bu noktada müdellis râvi, talebû'l-hadis maksadıyla çok sayıda rihle/ seyahat yaptığını belli etmek ister. Tabiatıyla birçok şeyhle görüştüğünü ve çok sayıda ünlü isimden hadis işittiğini göstermek ister. Ne var ki bütün bunları yapmak yerine râvi, toplum gözünde yüksek bir konuma erişmek için çok sayıda şeyhten semâi olduğu izlenimini uyandırmak ister. Böylece râvi, hadis rivayet ilkelerine muhalif bu düşüncesini, tedlîs yapmak suretiyle pratiğe döker.

Müdellis râvi, çok sayıda şeyhten hadis işittiğini göstermek maksadıyla, her bir rivayetinde, şeyhinin birbirinden farklı isim, lakap, künye ya da vasıflarını zikreder. Böylece, birçok rihle yaptığını ve çeşitli ilim meclislerinde birçok şeyhten semâi bulunduğu vehmini verir. Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) bu hususta, şeyhini farklı nitelendirmelerle zikrederek esasen aynı kimseden rivayette bulunan müdellislerin, aynı hadis metinlerini farklı tavır ve hallerle tekrarladıklarını ifade etmiştir.¹⁸⁴

Nitekim Ahmed b. Hanbel, konuya ilişkin oldukça dikkat çekici bir açıklamada bulunmuştur: “ Babam bana, Sa’îd b. Ebî ‘Urve’nin hadis rivayet ettiği şeyhleri sıralayarak, İbn Ebî Urve’nin bu kimselerden aslında hiçbir şey işitmediğini ve tedlîs yaptığını açıkladı. Ayrıca Sa’îd b. Ebî ‘Urve’nin; Hakem b. ‘Uteybe, Hammâd, ‘Amr b. Dînâr, Hişâm b. ‘Urve, İsmâil b. Ebî Halid, ‘Ubeydullah b. Ömer, Ebî Bîşr, Zeyd b. Eslem, Ebu’z-Zinâd isimli râvilerden hiçbir semâi olmadığı halde Sa’îd b. Ebî ‘Urve, bu râvilerin tamamından hadis nakletti” dedi.¹⁸⁵ Öte yandan, Şu’be’nin ifadelerinden, Katâde’nin her defasında, senede kendilerinden hadis işitmediği başka râviler ekleyerek nakilde bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁶ Kuşkusuz hem İbn Ebî ‘Urve’nin hem de Katâde’nin böyle bir yöntemi tercih etmesi ve bu sayede toplum nezdinde layık olmadıkları bir konum arzulamaları, hadis bilgilerinince hoş karşılanmamıştır.

2.5.3. ALIŞKANLIK

Her ilim dalı, doğduğu ve geliştiği dönemin izlerini taşır. Bu manada Hadis ilminin de yaşadığı coğrafya ve kültürden etkilenmediğini söylemek mümkün değildir. Bütün ilim dalları gibi Hadis ilmi de doğduğu ve geliştiği dönemlere ait birtakım izler taşır. Bundan ötürü, hadis rivayetinin, şehirlere göre farklılık arz eden yapısını görmezlikten gelmek son derece yanlıştır.

Tedlîse başvurulmasının nedenlerinden birisi de çevresel faktörlerdir. Bu tür rivayet şeklinin yaygın olduğu bölgelerde yetişen râvilerin, hadis naklinde tedlîse yöneldikleri görülmektedir. Öyle ki Yezîd b. Harun’un “Kûfe’de bulunduğum süre içerisinde Mis’ar b. Kidâm ve arkadaşları dışında tedlîs yapmayan bir kişiye bile

¹⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss. 520, 521

¹⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 358

¹⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 363

rastlamadım” şeklindeki ifadesi çok önemli bir itiraftır. Bu söylem, tedlîsin Kûfe’de ne kadar yaygın ve alışılmış bir eylem olduğunu göstermesi bakımından oldukça manidardır.¹⁸⁷ Tabiatıyla, toplum nezdinde kabul gören ve Kûfe ehline yaygın bir şekilde kullanılan bu yöntem, diğer râvileri de etkileyerek, tedlîsi sıkça başvurulmuş bir alışkanlık haline getirmiştir. Nitekim hadisleri tedlîs yaparak nakleden Hüseyim’in (183/799) “Tedlîs çok keyifli bir şeydir”¹⁸⁸ itirafı, alışkanlığın boyutunu gözler önüne sermektedir.

“Hâkim, tedlîse sıklıkla başvurulmuş şehirlerle, nakillerinde yalan bulunmayan memleketler hakkında bir inceleme yapmıştır. Binâenaleyh, Hicâz, Harameyn, Mısır, Medine civarındaki köyler, Horasan, İsfahan, İran, Hûzistan ve Mâverâünnehir gibi şehirlerde tedlîs yapılmadığını tespit etmiştir. En çok tedlîs yapan muhaddislerin ise Kûfe ve Basralı olduğunu kaydetmiştir. Öte yandan, Ebubekir Muhammed el-Bağdâdî el-Vâsîtî’ye kadar Bağdat’ta tedlîs yapılmadığını belirtmiş ve orada tedlîse başvuran ilk kişinin el-Vâsîtî olduğunu belirtmiştir.”¹⁸⁹ Yapılan araştırmalara göre hadis tarihinde tedlîs, en çok Kûfe ve Dimaşkta, nadiren de Basra’da görülmüştür.¹⁹⁰

Sonuç olarak, hadis rivayetinin şehirlere göre farklılık gösteren bu durumu hiç şüphesiz anılan bölgelerin siyasi, itikadi, ekonomik, kültürel vb. birçok nedeni ile yakından ilişkilidir.

2.5.4. YAŞ FAKTÖRÜ

Râvileri tedlîse yönelten sebeplerden biri de râvi ile şeyh arasındaki yaş farkıdır. Şeyhinden yaşça büyük olmanın meydana getirdiği gereksiz gururu gizlemek isteyen râvi, tedlîse başvurmuştur. Hadisi nakleden kimsenin şeyhinden yaşça büyük olması raviyi bu durumu gizlemeye yöneltmiş ve onu nakillerinde tedlîs yapmaya sürüklemiştir. Şeyhinden büyük olan râviler söz konusu yaş farkından dolayı sened üzerinde talik ve kısaltmaya çoğu zaman da tedlîse başvurarak bu durumu gizlemek istemişlerdir.

Ravinin kendisinden hadis almak için şeyh olarak kabul ettiği kimseden yaşça büyük olması, ravide gereksiz bir gurur meydana getirmiş ve söz konusu şeyhten aktardığı nakillerde çoğu zaman bu ismi açıklamaktan çekinmiştir. Bu durumda müdellis, anılan şeyhe kimi zaman farklı künye veya isimlere senedinde yer vermiş, çoğu zaman da şeyhini senetten düşürmek suretiyle tasvip edilmeyen bir nakil biçimine başvurmuştur. Çünkü Süfyan b. Uyeyne (198/814) şeyhi Ali b. el-Medini’den (234/849) yaşça büyük olduğu için hadis nakli sırasında onun ismine yer vermeyerek tedlîs yapmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 361

¹⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 361

¹⁸⁹ Hâkim, *Ma’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadis*, s. 356

¹⁹⁰ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A.*, XL, 263

¹⁹¹ Dümeynî, *et-Tedlîs fi’l-Hadis.*, s. 108; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 359

Şeyhin yaş faktörünün hadis rivayetinde tedlîse yol açan bir başka yönü de, şeyhin yaşlandıkça talebelerinin artmasıyla, bu talabeler arasında da uzun bir zaman sonra yaş farkının ortaya çıkma durumudur. Kendisinden yaş bakımından çok küçük olan râvilerle aynı şeyhten hadis naklinde bulunmanın, kendileri için bir züll olduğunu düşünen râviler de istişğarla (şeyhi küçümseme)¹⁹² tedlîse başvurarak yanlış bir çözüm yolunu seçmişlerdir.

2.5.5. ÂLİ İSNÂT İSTEĞİ

Sözlükte isnât, “dağın eteğinden zirvesine doğru tırmanmak ve yükselmek anlamına gelir. Hadis ıstılahında ise isnât, sözün, araçlar vasıtasıyla asıl sahibine yükseltilmesidir.”¹⁹³ Başka bir ifadeyle isnât, “Hz. Peygamber’e (s.a.v) ait sözleri taşıyan râvilerin birbirine bağlanmasıyla meydana gelen zincir”¹⁹⁴ veya “bir rivayeti hiçbir ravisini atlamadan ve zaman bakımından kesinti yapmadan, ilk kaynağına dayandırmak”¹⁹⁵ şeklinde isimlendirilir. Hz. Peygamber’e (s.a.v) en az râviyle ulaşan hadisin senedine âli, daha çok râvinin yer aldığı hadisin senede ise nazil isnât adı verilir.¹⁹⁶ Mesela Buhârî (256/869), Sahîh’indeki yirmi iki kadar hadisi Hz. Peygamber’den(s.a.v) sadece üç ravi vasıtasıyla nakletmiştir. Bununla beraber Buhârî (256/869), diğer hadislerini daha çok râvi aracılığıyla rivayet etmiştir.¹⁹⁷ Bu durumda, üç râvili hadislerin senedi âli, daha çok râvili hadisin senedi ise nâzildir.

Hanefî fıkhi usulcülerinden Serahsî (483/1090), bazı müdellislerin, rivayetlerine râğbet kazandırmak amacıyla tedlîse başvurduklarını belirtmiştir.¹⁹⁸ O, müdellis râvilerin, bunu yaparken, hadisin isnâdına müdahale ettiğini, böylece, senet zincirini kısaltmak ve değerli hale getirmek amacıyla kimi râvileri senetten çıkardıklarını söylemiştir. Serahsî, bu şekilde hareket eden müdellislerin amacının, âli isnât elde etmek suretiyle hadislerine değer kazandırmak olduğunu belirtmiştir.

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, raviler nakillerinde, her zaman Hz. Peygamber’e (s.a.v) güvenilir şeyhlerden oluşan en kısa ve en sahîh yollarla ulaşmanın gayesinde olmuşlardır. Bu sebeple, müdellisler nazil isnada sahip olan hadislerini, çoğu zaman sened ricaline müdahalede bulunarak kısaltma ve değerli hale getirme yoluna gitmişlerdir. Bu durum, müdellis râvilerin hadislerinde tedlîsü’l-isnât yapmaları anlamına gelmektedir. Kuşkusuz, isnadı değerli ve kısa hale getirmek şeklinde ifade edilebilecek olan bu tedlîs sebebi, yapısı gereği kimi zaman tedlîsü’l-isnât, kimi zaman da tedlîsü’t-tesviye şeklinde kendini göstermektedir.

¹⁹² Bkz: Şemsüddîn Ebi’l-Hayr Muhammed bin Abdurrahman Sehâvî eş-Şâfi’î, *Fethu’l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti’l-Hadis*, (thk: Abdülkerîm bin Abdullah bin Abdurrahman el-Hudayr, Muhammed b. Abdullah b. Fuheyd âli Fuheyd), 1. bs., Mektebetu Dâri’l-Minhâc, Riyad, 1426, c. I., s. 333

¹⁹³ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 147

¹⁹⁴ Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 13

¹⁹⁵ M. Mustafa el-A’zamî, *Studies in Hadith Methodology and Literature*, Revised Edition, Riyad, 1977, s. 32

¹⁹⁶ Nüreddin İtr, *Menhecü’n-Nakd*, s. 358, 362

¹⁹⁷ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 151

¹⁹⁸ Muhammed b. Ebi Sehl es-Serahsî, *Usulü’s-Serahsî*, Darul’l-Marife, Beyrut, trsz, c. I, s. 380

Öte yandan âli isnât elde etmek amacıyla yapılan bu tür tedlîs eylemlerinin iç yüzünde, râvinin bazı şeyhlerinden kurtulma gibi bir maksadı olduğu da söylenebilir. Çünkü âli isnât elde etmek isteyen müdellis, sened ricali içerisinden zayıf, mecruh ya da mechul olanları çıkarmak isteyecektir. Böyle yapmakla müdellis, nakil zincirinde hem istemediği kusurlu râviden arınmış hem de isnâdını değerli hale getirmiş olmaktadır.

2.5.6. İLMÎ REKABET

Hız. Peygamber'e (s.a.v) ait hadisleri aktarmakla meşgul olan râvilerin bir kısmı, vazifeli oldukları kutlu görevin manevi sorumluluğuna muhalif hareket ederek ilmi bir rekabet içerisine girmişlerdir. Söz konusu rekabet, kimi râvileri tedlîse iten önemli bir sebeptir. Müdellis râviler rivayetleriyle birbirlerine üstünlük kurmak istemişler ve hadis naklinde tedlîs eylemine başvurmuşlardır.

Daha fazla hadis rivayet etme çabalarının yanı sıra, çok sayıda hadis meclisinde bulunmak, birçok şeyhten hadis almak, talebû'l-ilim maksadıyla çok sayıda hadis merkezine rihletler yapmak, toplum nazarında tanınmış muhaddislerden hadis işitmiş olmak gibi vasıflarla, hadis ilmini rekabete dönüştüren müdellisler, meslekî etikle bağdaşmayan rivayet hilelerine yönelmişlerdir. Böylece müdellis râviler, sened ricâline ve rivayet lafızlarına müdahalede bulunarak, kendilerinde olmayan özelliklere sahip oldukları vehmini vermişlerdir.

Özetle, hadis toplamak amacıyla kendisinden daha çok seyahat etmiş olan bir râvi kadar rihleti bulunmayan müdellis, bu durumunu senette kullandığı şaşırtıcı şehir isimleriyle gizlemek istemektedir. Böylece müdellis, nakillerinde tedlîsü'l-bilâda başvurarak, çok sayıda ilim meclisine yolculuk yaptığı izlenimi vermek istemiştir. Diğer taraftan, müdellis senette yer alan şeyhini, farklı isim, künye ve lakaplarla zikrederek çok sayıda muhaddisten semâi bulunduğu izlenimini uyandırmak istemektedir. Sonuç itibarıyla görüşümüze göre râviler arası ilmi rekabet, hadis naklinde tedlîse yol açmaktadır.

2.5.7. TEZYİN/ SÜSLEME

Bazı râvilerin nakillerinde tedlîs yapma sebeplerinden biri de tezyîndir. Tezyîn, süsleme, birşeyi olduğundan daha cazip kılmak amacıyla güzelleştirme demektir. Müdellis, rivayetlerinin değerini ve şöhretini artırmak maksadıyla genellikle hadisin senet yapısına müdahalede bulunur. Senette şeyhinin şeyhi konumunda bulunan râviyi düşürerek, başkası adına tedlîs yapmış olur.

Tedlîsin bu türü, muhaddislerce haram kabul edilmiş ve şiddetle eleştirilmiştir. Çünkü bu durumda müdellis, hem başka bir râvi adına tedlîs yapmış olmakta, hem de bunu gizlemektedir. Ayrıca bununla kalmayan müdellis, mecruh olmasından veya yaşının küçüklüğünden ötürü, isnâtta şeyhinin önünde bulunan

râvilerden birini ya da birkaçını hazf etmektedir. Böyle yapmakla müdellis, şeyhini yahut şeyhinin şeyhini tedlîs zannı altında bırakmaktadır. Çünkü aslı değiştirildikten sonra, söz konusu rivayetle karşı karşıya gelen birçok kimse, tedlîs yapıldığını anlayamaz ve bu rivayete güvenir.

Örneğin herhangi bir rivâyetin orijinal isnâdı $A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow X \rightarrow Y \rightarrow D \rightarrow Z$ şeklinde olsun. X, zayıf râvi, Z ise müdellis olsun. Bu durumda Z'nin kendi şeyhi D'yi atlayarak, zayıf olmasından ötürü X'i senetten çıkararak hadisi $A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow Y \rightarrow D \rightarrow Z$ şeklinde, tamamen güvenilir râvilerden oluşan bir senetle nakletmesi, tezyîn maksatlı bir tesviye tedlîsidir. Kuşkusuz, böyle bir senetle daha sonradan karşılaşan birisinin, Z'nin tedlîs yaptığını anlaması, neredeyse mümkün değildir. Şayet C ile Y râvisinin kronolojik olarak görüşmeleri mümkün değilse, bu ikisinin arasında bulunan bir râvinin Y tarafından düşürüldüğü anlamı ortaya çıkacaktır. Bu durumda Y tedlîs yapmakla itham edilecektir. Hâlbuki durum böyle değildir. Bu sebeple tesviye tedlîsinin, râvileri zan altında bırakması, senette tezyîn'in sert bir biçimde eleştirilmesine neden olmuştur.

Tezyîn maksatlı tedlîste, isnâdın aslında bulunan iki güvenilir ravi arasında yer alan zayıf râvi, müdellis tarafından senetten çıkarılır, böylece isnâdın tamamen güvenilir kimselerden meydana geldiği izlenimi verilmektedir.¹⁹⁹ Bu durumda müdellis ravi, senedin orijinalinde bulunan kusurlu râvi veya râvileri düşürerek kendince rivayetini güzelleştirmiş olmaktadır. Böylece müdellis, tezyîn yapmakla, kimi muhaddisleri geride bırakarak onlara tereccüh etmektedir.

2.5.8. METNİN İSNÂDA TERCİH EDİLMESİ

Hadis iki kısımdan oluşur. Bunlar, râvi isimleri ile rivayet lafızlarının bulunduğu senet ve hadisin yer aldığı metin kısmıdır. Muhaddislerin ekserisi, hadis rivâyetinde senet ve metnin, eksiksiz nakledilmesinin zorunluluğu üzerinde durmuşlardır. Kimi muhaddisler de hadis metnini senede tercih ederek, hadis rivayetinde temel gayenin Hz. Peygamber'in (s.a.v) mesajını yaymak olduğunu belirtmişlerdir. Böylece bazı râviler, nakil sırasında, sadece hadis metninin aktarılmasına özen göstermiş, rivayetin senedine gereken hassasiyeti göstermemişlerdir. Bu durum, hadis usûlü kavramlarının yerleşmesiyle birlikte tedlîs şeklinde değerlendirilmiştir. Oysa sonradan müdellis olarak nitelenen râvinin niyeti tedlîs değildir. Çünkü râvi, hadisin metninin senedinden daha değerli olduğu düşüncesiyle hareket etmekte ve çoğu zaman isnadı, ne tür bir ricâlden ne şekilde rivayet ettiğine dikkat etmemektedir. İşte bu şekilde metne atfedilen değer, kimi râvilerin tedlîsle nitelenmesine sebep olmuştur.

Nitekim Dümeynî, tabiin ve sonrası bir grubun, naklettikleri hadislerin senetlerindeki bazı sahabî isimlerini zikretmediklerini belirtmiştir. Bununla beraber Dümeynî, doğrudan “قال فلان” sigasıyla rivayet eden bu kimselerin, söz konusu

¹⁹⁹ Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-Hadîs*, s. 83

isimler sorulduğunda ise bu isimlerle ilgili açıklama yaptıklarını kaydeder.²⁰⁰ Çünkü onlara göre hadisin metni, senedinden daha değerlidir.

Öte yandan, hadis ilminin henüz kurumsallaşma evresini tamamlamadığı erken dönemlerde, metnin isnada tercih edilmesi, kimi ravilerce senedin bir kısmının veya tamamının düşürülerek rivayet etme biçimini ortaya çıkarmıştır. Özellikle erken dönemde isnâdın tam olarak sistemleşip hadis rivayetinde yerini almamış olmasından ötürü, raviler nakillerini söz sahibine tam olarak ulaştırmadan irsal ediyorlardı. Fakat bu tür rivayetlerin asıl senetleri sorulduğunda, râvi haberin senedini serdetmekteydi. Kuşkusuz bu durum, hadis ilminin teşekkül etmekte olduğu ilk dönemlerde metne atfedilen değer açık bir göstergesidir. Daha sonraki süreçte İslam dünyasında meydana gelen siyasi, fikri ve itikadi tartışmalar, isnada duyulan güveni sarsmış ve böylece senetsiz ya da senedi problemliler haberler reddedilmiştir. İsnâttan ziyade, metne gösterilen değer açık bir tezahürü olarak Ma'mer b. Raşid'in (153/770) el-Camii'nde yer alan Saîd b. Cübeyr'in (94/713) şu irsalî örnek olarak verilebilir:

Ma'mer, A'meş'ten (148/765), o da Saîd b. Cübeyr'den (94/713) şöyle dediğini nakleder: "Allahtan daha fazla ezaya katlanan kimse yoktur ..." (A'meş:) Dedim ki: 'Bunu sana kim rivayet etti?' O: 'Ebu Abdîrrahman es-Sulemî, Ebu Musa el-Eş'ari'den, O da Hz. Peygamber (s.a.v)'den diye cevap verdi.²⁰¹ Görüldüğü gibi söz konusu rivayetın asıl senedi, Ma'mer→ A'meş→ Saîd b. Cübeyr→ Ebu Abdîrrahman es-Sulemi→ Ebu Musa el-Eş'ari→ Hz. Peygamber (s.a.v) şeklindedir. Fakat evvela Saîd b. Cübeyr, hadisi senetsiz bir şekilde adeta kendi sözü gibi rivayet etmiş, daha sonrasında bunun asıl isnâdını A'meş'in (148/765) sorgusu üzerine açıklamıştır.

2.6. TEDLİSİN ÇEŞİTLERİ

Hadis usûlü eserlerinde, tedlîs konusu önemli bir yer tutar. Bu sebeple, tedlîs hakkında usul kitaplarında birçok tasnif yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar dikkate alındığında, hadis rivayetinde tedlîs, üç başlık altında ele alınabilir.

Birincisi, tedlîsü'l-isnât şeklinde adlandırılan, senedin ittisaline müdahalede bulunmak suretiyle muhatabı aldatma amacı güden bir eylemdir. İsnât tedlîsinde, senetten bir veya birden fazla râvi düşürülmektedir. Dolayısıyla hadisin senedindeki ittisal zarar görmektedir. Müdellisin asıl hadis aldığı vasıtayı zikretmeksizin isnâdını daha yukarıya dayandırması, râvi için bir cerh, hadis metni için de bir zaaf alameti kabul edilmiştir. Müdellis râvinin gizlediği vasıtanın bir kişi ya da herhangi bir kitap olması arasında bir ayırım yapılmamıştır.²⁰²

İkincisi, tedlîsü's-şüyûh olarak isimlendirilen, müdellisin, şeyhini bilinen ismiyle anmayıp çeşitli nedenlerle senet içerisinde gizleme durumudur. Şuyuh

²⁰⁰ Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-Hadîs*, s. 84

²⁰¹ Söz konusu metin ve senedinin merfu-muttasıl şekli için bkz: Buhârî, Edeb, 71; Müslim, Munafikun, 49-50

²⁰² Aydınlı, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, s. 116

tedlîsinde, müdellis râvi, senette şeyhini bilinen ismi yerine lakap, nesep ya da künyesiyle zikrederek, rivayette bulunur. Görüldüğü gibi tedlîs çeşidinde, senetten herhangi bir râvinin düşürülmesi söz konusu değildir.

Üçüncüsü, tecvîd veya tedlîsü't-tesviye şeklinde isimlendirilen, İsnât zincirinde yer alan zayıf ravilerin çıkarılıp, gerçeğe aykırı bir şekilde senedi tamamen güvenilir râvilerden oluşturma maksatlı bir girişimdir. Tesviye tedlîsi, kimi muhaddislerce tedlîsü'l-İsnâdın bir türü kabul edilip üçlü taksimata alınmamıştır.²⁰³ Müsâvi kılmak ve aynı seviyeye getirmek gibi manalar taşıyan “tesviye” kelimesi, ıstılahta isnad içerisindeki zayıf ricalin sika olanlarıyla değiştirilmesi eylemini ifade eden bir terimdir.

Tedlîs konusu, birbirinden çok farklı şekillerde ele alınmıştır. Örneğin çağdaş alimlerden Misfir ed-Dümeynî ve Nüreddîn 'Itr, tedlîsü'l-İsnât ve tedlîsü's-şüyuûh şeklinde ikili sınıflandırmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca Nüreddîn 'Itr, tedlîsü'l-İsnadı, kendi içerisinde tedlîsü'l-İskat, tedlîsü't-tesviye, tedlîsü'l-kat' ve tedlîsü'l-'atf şeklinde dörde ayırmıştır.²⁰⁴ Tedlîsi üç kısımda inceleyen eser müellifleri, daha çok Mukaddime şârihi 'Irâkî'nin (826/1423) takipçileridir. Bu müellifler tesviye tedlîsini isnat tedlîsinden farklı bir konumda ele alarak, bu taksimi üçe çıkarmışlardır.²⁰⁵

Bununla beraber, İbnü'l-'Acemî eş-Şâfiî'nin (841/1437) eserine takdim yazan Yahyâ Şefîk, tedlîsü'l-İsnât, tedlîsü's-şüyuûh, tedlîsü't-tesviye, tedlîsü'l-'atf ve tedlîsü'l-kat' olmak üzere tedlîsin beş çeşit olduğunu belirtmiştir.²⁰⁶ Günümüz araştırmacılarından, Prof. Dr. Abdullah Aydınlı, tedlîsin on iki çeşidini tanımlarken;²⁰⁷ Hicri V. asır usûl yazıcılarından Hâkim (405/1014) konuyu altı

²⁰³ Zeydî âlimlerden olan İbnü'l-Vezir'in (840/1436) eserini şerh eden Emîr es-San'ânî tedlîs bahsinde, “kizb” amacı taşımadığı sürece “*haddesenî fulân*” denilerek rivayet edilen hadislerin irsalin bir dalı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca O, bunun Zeydîlerce makbul olduğunu ifade ettikten sonra İbnü's-Salâh'ın (643/1245) tedlîsi ikiye ayırmasına rağmen, el-İrâkî'nin buna itibar etmeyerek tesviye tedlîsini de ekleyerek bu taksimi üçe çıkardığını ifade etmektedir. Bkz: es-San'ânî, *a.g.e.*, ss. 347-350. Zehebî et-Te'nîs adlı eserinde, tedlîsin üç çeşit olduğunu söyledikten sonra bazı muhaddislerin onu İbnü's-Salâh'ın (643/1245) Mukaddimesinde yaptığı gibi ikiye düşürdüklerinden söz eder. Tedlîsi iki kısma ayırmayı tercih edenlerin İbnü's-Salâh'ı (643/1245) takip ettiklerini; İbn Kesir'in de İhtisarında ona uyduğunu söyler. Bu görüş için bkz: Sıddîk el-Ğumâri, *et-Te'nîs*, s. 7. İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 73; İbn Hacer, *a.g.e.*, s. 262; Tahhân, *et-Teysîr*, s. 61; Ali Toksarı, “Müdelles Hadis ve Sahabeye Tedlîs İsnadı”, *E.Ü.İ.F. Dergisi*, sayı: V, Kayseri, 1988, ss. 221-236, s. 221; el-İrâkî, *a.g.e.*, s. 38; Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, ss. 115-116; İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 16; Nüreddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 381

²⁰⁴ Nüreddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, ss. 381- 383

²⁰⁵ Bkz: Tedlîsi üç kısımda ele alan müellifler: Suyûtî, *Tedribü'r-Râvi*, c. I, ss. 19-20; Karaman, Hayreddin, *Hadise Dair İlimler ve Hadîs Usûlü*, 10. bs., Ensar yay., İstanbul, 2010, s. 143; Mahmud Esad, *a.g.e.*, s. 64; Merhum Prof. Dr. Talat Koçyiğit (ö. 2011) de eserinde tedlîsü't-tesviye ile ilgili düştüğü dipnotta Suyûtî'nin izahına göre “tesviye” tabirinin ilk kez İbnü'l-Kattân tarafından kullanıldığını daha önceki hadisçilerin buna “*tecvîd*” dediklerini aktarmıştır. Bkz: Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 81, 123 nolu dn.; Subhi es-Salih'in “*Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahuhu*” adlı eserini tercüme eden M. Yaşar Kandemir, usul kitaplarında bu taksimin iki olduğunu çoğunlukla tesviye tedlîsi ile birlikte bu sınıflandırmanın üçe çıkarıldığını söylemektedir. Bilgi için bkz: Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 136; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 118; Suyûtî, *Tedribü'r-Râvi*, c. I, s. 256

²⁰⁶ Burhâneddîn el-Halebî, *et-Tebyîn*, s. 6

²⁰⁷ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, ss. 312- 314

maddede ele alarak farklı bir sınıflandırmaya gitmiş ve her maddeyi ayrı ayrı örneklendirmiştir:

“Birinci grup, muhaddis denginde veya onun üstündeki sika ravileri isnâttan düşürmek suretiyle tedlîs yapanlardan oluşur. Bu müdellisler haberleri reddedilmeyenler olarak addedilirler. İkinci grup, “kâle fulân” diyerek tedlîs yapıp gerçekten semâlarının olup olmadığı sorulduğunda geri dönerek semâ’ı bulunduğunu söyleyenler. Üçüncü grup, kendileri tanınmayan memleketleri bilinmeyen mechûl ravileri düşürerek tedlîs yapanlar. Dördüncü grup, isim ve künyelerini tanınmamaları için değiştirdikleri mechûl ravilerden tedlîs yapanlar. Beşinci grup, gerçekte şeyhten işitmedikleri ve başka bir yolla edindikleri hadisleri, ravileri seneden düşürerek hadisleri doğrudan şeyhten işitmiş gibi rivayet ederek durumu telâfi etmek suretiyle tedlîs yapanlar. Altıncı grup ise kendilerine rivayette bulunmamış ve onların da kendilerinden âli veya nâzil herhangi bir hadis almadıkları şeyhlerden hadis rivayet edenlerdir.”²⁰⁸

Sonuç itibarıyla tedlîs, gerçeği gizleme eyleminin, senede ve sened ricâline dönük bir yansımasıdır. Dolayısıyla tüm sınıflandırmalardaki ortak nokta, tedlîs yönteminin muhatabı aldatma gayesine yönelik bir girişim olmasıdır.

2.6.1. TEDLÎSÜ’L-İSNÂT

2.6.1.1. Tanımı ve Şartları

Tedlîsü’l-İsnât, râvinin görüştüğü ve kendisinden hadis dinlediği hocasından, doğrudan duymadığı hadisleri, ondan işitmiş gibi nakletmesidir.²⁰⁹ Burada müdellis, râvi veya bir kitap vasıtasıyla bir şeyhten aldığı hadisi, bu şeyhten duyduğu izlenimini uyandırarak nakletmektedir. Aynı zamanda bu durumu gizlemek amacıyla müdellis, şeyhinden doğrudan almadığı bir hadisi, ittisal vehmi içeren birtakım kalıplarla nakleder. Bu tedlîsi yapan râvi, hadisi rivayet ederken “سَمِعْتُ” ve “أَخْبَرَنِي” gibi kesinlik bildiren sîgalar yerine “قَالَ” ve “عَنْ” gibi duyduğu zannını uyandıracak ifadeler kullanır.²¹⁰

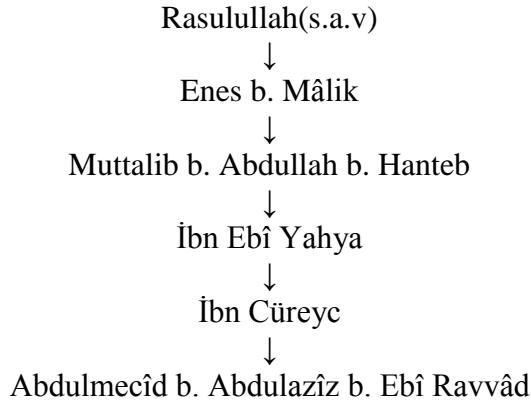
Nitekim Ali b. el-Medîni; Rasulullah(s.a.v) → Enes b. Mâlik → Muttalib b. Abdullah b. Hanteb → İbn Cüreyc → Abdulmecîd b. Abdulazîz b. Ebî Ravvâd senediyle gelen bir hadisi babasına sormuş o da “İbn Cüreyc (150/767), bu hadisi Muttalib b. Abdullah b. Hanteb’ten doğrudan işitmedi; o bu hadisi İbn Ebî Yahya vasıtasıyla aldı” demiştir.²¹¹ Ali b. el-Medîni’nin ifadeleri incelendiğinde, senedin aslının şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

²⁰⁸ Hâkim, *Ma’rifetu Ulûmi’l-Hadîs*, ss. 338 vd.; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvi*, s. 260

²⁰⁹ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A.*, XL, s. 263

²¹⁰ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *D.İ.A.*, XL, s. 263

²¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 358

Bu rivayette İbn Cüreyc (150/767), gerçekte İbn Ebî Yahya'dan aldığı hadisi, ittisal vehmi uyandıran “عَنْ” lafzıyla, şeyhinin şeyhi olan Muttalib b. Abdullah b. Hanteb vasıtasıyla Abdulmecîd'e naklederek tedlîs yapmıştır. Bunun dışında, İbn Ebî Yahya'yı senetten düşürerek rivayet eden İbn Cüreyc (150/767), doğal olarak Abdulmecîd'i de yanlış yönlendirmiştir. Bu durum hadise daha sonradan muhatap olan kimselerin, Abdulmecîd b. Abdulazîz b. Ebî Ravvâd'ı müdellis zannetmelerine neden olmuştur.

Muhaddisler, tedlîsü'l-isnâdın, senette bir ya da birkaç râvinin düşürülerek gerçekleştirildiği ve müdellislerin bu durumu, senedin muttasıl olduğu izlenimi uyandıran çeşitli sîgalarla gizledikleri konusunda hemfikirdirler. Bunun dışında, isnât tedlîsinin çağdaş râviler arasında gerçekleşebilecek bir eylem olduğunu düşünenlerin yanında, ancak hocasıyla likâsı bulunan râvilerin bu tedlîsi yapabileceklerini belirtenler de mevcuttur.

Örneğin, Suyûtî tedlîsü'l-isnâdı, “müdellisin çağdaşı olduğu ve doğrudan hadis almadığı hocasından “قَالَ فُلَانٌ”, “عَنْ فُلَانٍ” sîgaları ile semâ izlenimi vererek rivayette bulunması”²¹² şeklinde tarif etmiştir. Bununla beraber Nevevî (676/1277), Irâki ve İbnü's-Salâh (643/1245) gibi bazı muhaddisler, tedlîsü'l-isnâdın çağdaş iki râvi arasında gerçekleşebileceğini belirtmişlerdir.²¹³

İbn Hacer (852/1448) ise tedlîsü'l-isnâdın sadece çağdaş iki râvi arasında gerçekleşmesinin mümkün olmadığını söylemiştir.²¹⁴ O, tedlîsü'l-isnâdı, “müdellisin hadis işittiği hocasını senetten düşürerek hadisi semâ izlenimi uyandıran “قَالَ فُلَانٌ”, “عَنْ فُلَانٍ” gibi lafızlarla şeyhinin şeyhine dayandırması”²¹⁵ şeklinde tarif etmiştir. İbn Hacer (852/1448) burada tedlîsü'l-isnâdın, sadece aralarında görüşme olan râviler arasında gerçekleşebileceğini belirtmiştir.

²¹² Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 256

²¹³ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 256

²¹⁴ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 56

²¹⁵ İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 8

Rivayetlerinde isnât tedlîsine başvuran müdellislerin amaçları çoğunlukla, isnât zincirini kısaltarak âlî isnât elde etmek, zayıf veya mecrûh râviyi senetten çıkarmaktır.²¹⁶ Bunun dışında Suyûtî, müdellisin şeyhini düşürmediği halde senet ricalinden zayıf ya da küçük olan bir raviyi hadisine güzellik katmak amacıyla düşürmüş olabileceğinden bahsederek tedlîsü'l-isnâdın gerçekleşme biçimine işaret etmektedir.²¹⁷

Diğer taraftan, tedlîsin bu türü, müdellisin tedlîsü'l-isnâd yaptıktan sonra bir başka ravinin de söz konusu hadisi gerçek olmayan bir senedle nakletmesi ihtimaline yol açmasından ötürü tenkit edilmiştir

Fakat yalancı konumuna düşmek istemeyen müdellis, senette *سَمِعْتُ* ve *حَدَّثَنِي* gibi hadisin aracısız bir şekilde alındığını gösteren kalıplar kullanmaz. Bunun yerine *قَالَ* ve *عَنْ* gibi hem ittisale hem de inkıtaya meyilli çeşitli sîgalar kullanır. Bu şekilde, hadis aldığı vasıtaları senetten düşüren müdellis, hadisi hocasına nispet eder. Böylece hem yalan söylememiş hem de gerçeği gizleyerek muhatabını aldatmış olur. Kısaca isnât tedlîsi, müdellisin hocasından duymadığı bir hadisi ona nispetle nakletmesidir.

Özetle tedlîsü'l-isnât, senet ricaline yönelik bir hazf ameliyesidir. Isnât tedlîsinde râvi, hadisi hocasından doğrudan almamaktadır. Yani râvi hadisi, hocasının başka bir talebesinden veya ona ait hadislerin yer aldığı bir kitaptan almış olabilir. Bu durumda râvinin, bu durumu senette açıklaması gerekmektedir. Buna rağmen müdellis râvi, gerçeği gizleyerek hadisi, şeyhinden vasıtasız bir şekilde aldığını belirtir.

2.6.1.2. Tedlîsü'l-İsnâdın Türleri

Muhaddisler, müdellis râvilerin hadisin senedine yönelik müdahalelerinin tamamını tedlîsü'l-isnât kapsamında değerlendirmemişlerdir. Müdellis râvilerin, isnâttaki tedlîsi farklı yöntemlerle uygulamalarından ötürü, tedlîsin yerine ve yapılış amacına göre bu yöntemler hadis bilginleri tarafından değişik kategorilerde sınıflandırılmıştır.

Buna göre tedlîsü'l-isnât senette uygulanış yöntemleri açısından tedlîsü'l-iskât, tedlîsü'l-kat', tedlîsü'l-'atf, tedlîsü'l-hazf ve tedlîsü's-siyâğ başlıkları altında ele alınmıştır. Bunun dışında, tedlîsü's-siyâğ da kendi içinde tedlîsü'l-icâze, tedlîsü'l-vicâde ve tedlîsü'l-münâvele şeklinde tasnif edilmiştir.

Burada tedlîsü'l-isnât çeşitlerini ayrıntılı olarak ele almak istiyoruz.

²¹⁶ Krş: Bünyamin Erul, "Tedlîs", *D.İ.A.*, XL, 263; İbn Kesîr, *el-Bâ'isü'l-Hasis*, s. 173

²¹⁷ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, s. 257

2.6.1.2.1. Tedlîsü'l-İskât

Arapça سَقَطَ kök harfleri; “düşmek, elden düşmek, devrilmek, yıkılmak” gibi anlamlara gelmektedir.²¹⁸ Bu fiil kökünün if’âl babının mastarı olan إِسْقَاطُ ise “düşürmek, devirmek, yıkmak, hakkını iptal etmek” manasında kullanılır.²¹⁹

Tedlîsü'l-iskât, senetteki râvilerden bir veya birkaçının düşmesiyle meydana gelir. Bu bakımdan, muhaddisler, tedlîsü'l-iskâtın, müdellislerce en çok başvurulan tedlîs çeşitlerinden biri olduğunu belirtmişlerdir.²²⁰ Müdellis râvi, görüştüğü ve hadis dinlediği hocasını senetten düşürerek, rivayetini şeyhinin şeyhine irsâl etmektedir. İsnâttaki bu düşüş sebebiyle, söz konusu eylem, tedlîsü'l-iskât şeklinde isimlendirilmiştir.

İbnü'l-‘Acemî eş-Şâfiî (841/1437), tedlîsin bu türünü, “Kendisinden hadis aldığı şeyhinin ismini isnâttan düşürmek suretiyle ittisal içeren kalıplarla rivayetini şeyhinin şeyhine yükseltmesidir”²²¹ şeklinde tarif etmiştir. Nürüddîn ‘İtr, iskât tedlîsinde müdellisin, عَنْ فُلَانٍ، أَيْ فُلَانًا قَالَ، عَنِ فُلَانٍ gibi sîgalara başvurduğunu belirtmiştir. Çünkü müdellisin سَمِعْتُ ve حَدَّثَنِي gibi doğrudan semâ içeren kalıpları kullanmasının kizb ifadesi olduğunu söylemiştir.²²²

Müdellisin, hocasını senetten çıkararak, nakilde bulunmasının birçok sebebi vardır. Bunların başında, şeyhin, zayıf yahut mecrûh olması gelmektedir. Bunun dışında, şeyhin yaşının küçük olması, meşhur bir muhaddis olmaması ve toplumun genel kabulüne aykırı bir itikada sahip olması müdellisleri iskât tedlîsine iten nedenler arasındadır.

Öte yandan, tedlîsü'l-iskâtın oluşumu, senetteki inkita ile yakından ilgilidir. Bu doğrultuda, “muhaddisin, görüştüğü ve hadis dinlediği hocasından, duymadığı bir hadisi vehimli sîgalarla işitmiş izlenimi uyandırarak nakletmesi”²²³ durumu da tedlîsü'l-iskât kapsamındadır. Çünkü müdellisin, naklettiği hadisi hocasından almadığı halde, ona nispetle rivayet etmesi, bu hadisin başka bir vasıtayla elde edildiğini gösterir. Bu açıdan, açıklanmayan vasıta senette bir inkita’ meydana getirir.

Ebu ‘Avâne→ el-A’meş→ İbrahim et-Teymî→ Ebû İbrahim et-Teymî→ Ebî Zerr→ Hz. Peygamber(s.a.v) senediyle nakledilen hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “فُلَانٌ فِي النَّارِ يُنَادِي: يَا حَتَّانَ يَا مَتَّانَ” Hadisi gerçekten et-Teymî’den işitip işitmediğini soran Ebû Avâne’ye, el-‘Ameş ‘Hayır, onu bana Hakîm b. Cübeyr, İbrahim’den rivayet etti’ demiştir. ‘İtr bu durumu, ‘Ameş’in İbrahim’den tedlîsi

²¹⁸ Bkz: Cevherî, *es-Sihâh*, c. IV., s. 1132

²¹⁹ Bkz: Cevherî, *es-Sihâh*, c. IV., s. 1132

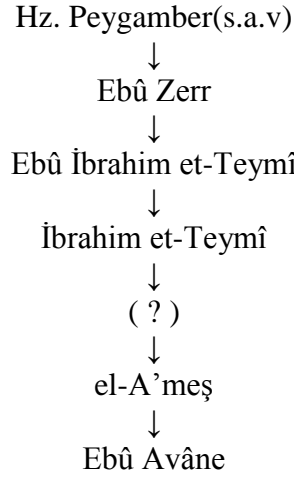
²²⁰ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmu’l-Hadis*, s. 73

²²¹ İbnü’l- ‘Acemî, *et-Tebyîn*, s. 11

²²² Nürüddîn ‘İtr, *Menhecu’n-Nakd*, s. 381

²²³ Nürüddîn ‘İtr, *Menhecu’n-Nakd*, s. 381

şeklinde yorumlamıştır.²²⁴ Nüreddîn 'Itr'ın aktardıkları dikkate alındığında, senet şemasının aslının şu şekilde olduğu görülmektedir:

Senet zincirinde A'meş (148/765), İbrahim et-Teymî'den (92/711) tedlîs yaptığını açıklamış ve hadisi, aslında Hâkim b. Cübeyr'den işittiğini itiraf etmiştir. Esasen A'meş (148/765) ile İbrahim et-Teymî (92/711) arasında bulunması gereken Hâkim b. Cübeyr, senetten düşürüldüğü için bu rivayette tedlîsü'l-iskât meydana gelmiştir.

2.6.1.2.2. Tedlîsü'l-Kat'

Arapça **قَطَعَ** kök harflerinden mastar olan **قَطَعَ** kelimesi; kesme, ayırma, ilişkiyi veya bağı koparma ve durdurma gibi manalara gelmektedir.²²⁵

Tedlîsü'l-kat', senedin ittisalini sağlayan edâ lafızlarının, müdellis tarafından kesilmesiyle ortaya çıkar.²²⁶ Hadis rivayetinde oldukça az rastlanan bu yöntemde müdellis, yaygın olan tedlîs usüllerinin aksine, senetten herhangi bir râvi çıkarma yoluna başvurmamaktadır. Bu bakımdan, isnât tedlîsinin bu çeşidinde senette bir inkıta bulunmamaktadır. Çünkü tedlîsü'l-kat', ittisâl içeren muteber edâ sîgalarının müdellis tarafından kesilmesiyle ortaya çıkar.

İsnât tedlîsinin bu çeşidi, müdellis râvinin, rivayet sırasında **أَخْبَرَنِي** veya **حَدَّثَنِي** gibi bir edâ sîgasının akabinde bir süre susarak beklemesi şeklinde gerçekleşir. Müdellis, kısa bir bekleyişten sonra, rivayetini dayandıracağı râvinin ismini zikreder. Bu durumda, müdellisin kasıtlı susmasına dikkat etmeyen bir kimse, hadisin kusursuz olduğu düşüncesine kapılmaktadır.²²⁷ Böylece, hadisin muhatabı aldanmış

²²⁴ Bkz: Nüreddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 381.

²²⁵ Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VIII, s. 276

²²⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 73

²²⁷ Nüreddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 382; İbnü'l-'Acemî, tedlîsü'l-kat' çeşidini isnât tedlîsinin tanımı içerisinde değerlendirmiştir. Bkz: İbnü'l-'Acemî, *a.g.e.*, s. 11

olmaktadır. Aynı zamanda muhaddisler, râvinin susarak beklemesinden ötürü, tedlîsin bu çeşidini tedlîsü's-sükût şeklinde isimlendirmişlerdir.

Öte yandan, tedlîsin bu çeşidinde, müdellis râvinin قَالَ, عَنِ ve عَنْ gibi ihtimal içeren bir lafız yerine, rivayetine حَدَّثَنِي veya أَخْبَرَنِي gibi semâya yönelik bir sîga ile başlamayı tercih etmesi, önemli bir husustur. Çünkü müdellis ravi, söze muteber bir sîga ile başladığında, rivayetine değer katmış olmaktadır. Fakat semâya yönelik bir sîga ile tedlîs yapmanın açık bir kizb (yalan) olmasından ötürü, müdellis râvi حَدَّثَنِي veya أَخْبَرَنِي lafızlarından hemen sonra bir süre susup beklemeyi tercih etmektedir. Râvi, kısa süreli bu bekleyişin ardından, hadisini nispet edeceği bir isim zikreder. Böylece müdellis, hem yalan söylememiş hem de rivayet ettiği hadisine rağbet katmış olmaktadır. Mesela râvî, “سَمِعْتُ” veya “حَدَّثَنِي” dedikten sonra susarak “A'meş” der. Böylece A'meş'ten (148/765) hadis işitmediği halde işitmiş gibi göstermektedir.²²⁸

Örneğin Muhammed b. Sâ'd (230/845); Ebî Hafs 'Amr b. Ali el-Mukaddemî'nin “سَمِعْتُ” ve “حَدَّثَنِي” deyip kısa bir süre sustuktan sonra Hişâm b. 'Urve (146/763) ve A'meş (148/765) diyerek tedlîsü'l-kat' yaptığını belirtmiştir.²²⁹

Usûl kaynaklarında tedlîsü'l-kat', yer yer tedlîsü'l-hazf ile aynı manaya gelecek şekilde kullanılmıştır. Ancak, tedlîsü'l-isnâdın bu iki şubesi aynı amaca yönelik girişimler olmasına rağmen, hem tarifi hem de içeriği ve pratikteki tezahürü bakımından birbirinden farklıdır.

2.6.1.2.3. Tedlîsü'l-Atf

İsnât tedlîsinin bu çeşidi, müdellisin kullandığı rivayet sîgasının arkasından iki şeyhi arka arkaya zikretmesi ile gerçekleşmektedir. Bu durum, rivayetın zikredilen, her iki şeyhten de işitildiği ve isnâdın muttasıl olduğu şeklinde anlaşılır. Yani tedlîsü'l-atf müdellisin, hadis aldığı şeyhini açıkladıktan sonra rivayet edeceği hadisi kendisinden duymadığı başka bir şeyhin üzerine atıfta bulunmasıdır.²³⁰

İbn Kesîr (774/1372); atf tedlîsinin, حَدَّثَنَا فُلَانٌ, حَدَّثَنَا فُلَانٌ ve فُلَانٌ gibi bir rivayet lafzı kullanılarak sonradan zikredilen hocadan (ikinci şeyhten) işitilmeyen bir hadisi nakletmek şeklinde gerçekleştiğini ifade eder.²³¹ Aydınlı ise râvinin, bir hadisi rivayet ederken onu kendisinden almış olduğu hocasının ismine, o hadisi kendisinden almamış olduğu başka bir hocanın ismini de ekleyerek rivayette bulunması şeklinde tarif etmiştir.²³²

²²⁸ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, 138; İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 178

²²⁹ Bkz: Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, c. II., s. 260

²³⁰ Bkz: Nüreddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 383; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-Hadis*, s. 73

²³¹ Bkz: İbn Kesîr, *Bâ'isü'l-Hasîs*, s. 178

²³² Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 312

Hâkim (405/1014) eserine tedlîsü'l-atf ile ilgili şu çarpıcı örneği vermiştir:

Arkadaşlarının, kendisinden içinde tedlîs bulunmayan rivayet istemeleri üzerine Hüseyim (183/799) onlara “Haddesenâ Huseyn ve Muğîre an İbrâhim” diyerek hadis rivayetinde bulunmuştur. Hadis imlâsı oturumu sona erdikten sonra da arkadaşlarına dönüp “Bugün size hiç tedlîs yaptım mı?” demiştir. Aldığı “Hayır” cevabı üzerine “ve fulân” dediğim yerlerin hiçbirinde geçen şeyhten hadis almadığımı ifade etmiştir.²³³

Müdelîs, aynı hadisi rivayet eden iki ravi arasından, gerçekten hadis aldığı şeyhini zikrettikten hemen sonra, atıf harfî ile başka bir isim daha zikrederek kendisinden hadis almadığı diğer şeyhi de senede dâhil etmektedir. Müdelîs burada hadisi ilk zikrettiği gerçek şeyhinden almıştır ve ikinci şeyhten de işittiği izlenimini uyandırmayı amaçlamıştır.

2.6.1.2.4. Tedlîsü'l-Hazf

Arapça حَذَّفَ fiilinden türemiş bir mastar olan حَذْفُ kelimesi kesme, kırpma, ihmal ve iptal etme gibi anlamlara gelmektedir.²³⁴ Bir usûl terimi olarak, tedlîsü'l-hazf, ravinin hiçbir edâ sîgası kullanmadan rivayetüne doğrudan tedlîs yapacağı şeyhin adıyla başlamasıdır.

Müdelîs; hocasından naklettiği hadisi, hangi yöntemle tahammul ettiğini gizlemek amacıyla hiçbir edâ sîgası kullanmaksızın doğrudan doğruya şeyhinin adıyla söze başlar. Bu durum, raviye gerçeği gizleme olanağı tanımaktadır. Müdelîsin, muteber bir öğrenme yoluyla almadığı bir hadisi, hocasından muteber bir yolla aldığını zannettirmek için hiçbir edâ sîgası kullanmadan doğrudan doğruya hocasının ismiyle başlayıp rivayet etmesi” şeklinde tarif edilmiştir.²³⁵

Ali b. Haşrem'in, Süfyân b. 'Uyeyne'nin meclisinde bulunduğu bir sırada Süfyân'ın herhangi bir edâ lafzı kullanmaksızın, rivayetine “ez-Zührî” diyerek başlaması bir tedlîsü'l-hazf örneğidir. Bu şekilde rivayette bulunan Süfyân b. 'Uyeyne'ye “Sana bu hadisi ez-Zührî mi söyledi?” şeklinde sorulan sorulara, “Bu hadisi, ne ez-Zührî'den, ne de ondan işiten birisinden duydum, bu hadisi bana ez-Zührî'den rivayet eden Ma'mer'den işiten Abdurrezzak söyledi” sözleriyle cevap vermiştir.²³⁶

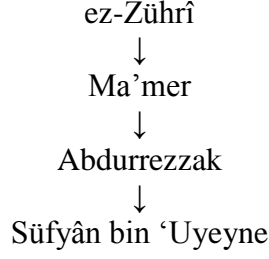
Süfyân'ın verdiği bilgilerden hareketle, söz konusu senedin aslının şöyle olduğu ortaya çıkmıştır:

²³³ Bkz: Nûruddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 383

²³⁴ Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IX, s. 366

²³⁵ Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 312-313

²³⁶ İbnü's-Salâh, *'Ulûmu'l-Hadis*, s. 73; Hâkim, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadis*, s. 342; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 359; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 318

Mamafih, hadisin senedinde bulunan râvilerin ez-Zührî→ Ma'mer→ Abdurrezzak→ Süfyân bin 'Uyeyne şeklinde sıralanması gerekmektedir. Fakat Süfyân; hem Ma'mer ve Abdurrezzak'ı senedten düşürmüş, hem de rivayetine, hiçbir edâ sîgası kullanmadan başlamıştır. Bu durumda, senetten, rivayet edatını düşürmesinde ötürü Süfyân tedlîsü'l-hazf yapmıştır.

'Usûl kitaplarında tedlîsü'l-hazfa dair verilen örnekler tedlîsü'l-kat' başlığı altında ele alınmıştır. Dolayısıyla tedlîsü'l-hazf türünden hususi olarak söz edilmemiştir. Her ne kadar isnâttaki tedlîsin çeşitleri olup, senette gerçeği gizleme gayesine yönelik eylemler olma açısından birbirine benzese de hazf tedlîsinde, kullandığı edâ sîgasından dolayı müdellisin, şeyhini zikretmeden önce bir süre beklemesi söz konusu değildir. Nitekim Kubeyz b. 'Ukbe, Süfyân'ın hadis nakli sırasında senet ricalini terk etmesi üzerine ona, "Ya Ebâ Abdullah, senetteki raviler nerede?" diye sormuştur. Bunun üzerine Süfyân "Bu daha kolay bir yoldur" diyerek kolaylık bakımından ricali zikretmeyip ihtisar yaptığını ifade etmiştir.

2.6.1.2.5. Tedlîsü's-Siyâğ

صِيَاغ kelimesi, biçim ve form anlamındaki صِيغَة kelimesinin çoğuludur. Sîga, râvilerin hadis nakli sırasında kullandıkları özel kalıplardır. Tedlîsü's-siyâğ ise, hadisin nakli sırasında kullanılan rivayet sîgasının, hadisin tahammül yöntemine uygun düşmemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü muhaddisler, senette, hadisin tahammül şekline uygun bir edâ lafzının kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bakımdan, rivayet sîgaları üzerinden, muhatabı aldatma eylemi tedlîsü's-siyâğ olarak değerlendirilmiştir.

İsnât tedlîsinin bu çeşidinde, senette herhangi bir düşme söz konusu değildir. Ancak, tedlîsü's-siyâğ'da, müdellis, nakilde bulunurken, hadisi alış biçimine uygun bir rivayet lafzı yerine حَدَّثْنَا، سَمِعْتُ veya أَخْبَرْنَا gibi kalıplar kullanır. Müdellis râvinin bu şekilde bir yol izlemesinin sebebi, senedini muteber sîgalarla süsleyerek ona değer katmaktır. Çünkü semâ ya da arz yöntemiyle alınan bir hadis, icâze, vicâde ve münâvele gibi tahammül şekilleriyle alınan hadislerden daha değerlidir. Bu durumu kullanmak isteyen müdellis سَمِعْتُ ve حَدَّثْنَا gibi semâya yönelik kalıplarla rivayette bulunur. Böylece hocasından muteber bir yolla elde etmediği hadisine değer kazandırmayı amaçlar.

Tedlîsü's-sıyâğ yönteminde, râvinin hocasından hadis alma şeklini açıklamaksızın, tüm hadislerini سَمِعْتُ veya حَدَّثَنِي gibi en makbul kalıplarla süsleyerek değerli hale getirme çabası söz konusudur. Alâî, edâ sîgalarının kuralına göre kullanılmamasından kaynaklanan tedlîsi, icâze, vicâde ve munâvele tedlîsleri olmak üzere üç gurupta toplamıştır.²³⁷ Örneğin, râvi, icâzet yöntemiyle alınmış bir hadisi أَخْبَرَنَا gibi bir sîga kullanarak, hadisin o yolla alınmadığını zannettirecek şekilde rivayet edebilir. Yahut “vicâde” veya “munâvele” yöntemiyle alınan bir hadisi, daha makbul bir edâ lafzıyla rivayet edebilir. Ancak, bu tür teşebbüsler, isnât merkezli bir tedlîs girişiminin, sîga boyutuna yönelik yansımasıdır.

2.6.1.2.5.1. Tedlîsü'l-İcâze

İcâzet hocanın, duyduğu veya kitabında yer verdiği hadisleri rivayet etmek üzere bir kimseye izin vermesidir.²³⁸ Derecesi semâ ve arz metotlarından aşağı olan bu yöntem, şeyhin, bir gurup talebesine kitabındaki hadislerin tamamının rivayet hakkını vermesi şeklinde gerçekleşebileceği gibi, kendisine ulaşmış tüm hadislerin rivayet hakkını vermesi şeklinde de gerçekleşebilir.²³⁹

İcâzet yöntemi, râvinin, rivayet hakkını elde ettiği hadisleri, hocasından dinlemeden veya ona arz etmeksizin doğrudan alması bakımından eleştirilmiştir. Bu yöntemin bid'at olduğunu belirten İbn Hazm (456/1064), semâ, kıraat, münavele ve mükatebeyi kabul ederken icâzete şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü İbn Hazm'a göre şeyhin “Benim bütün merviyatımı nakledebilirsin” demesi, talebesine yalan ve tedlîs izni vermektir. Şöyle ki râvi, icâzet veren şeyhinden hadis naklederken “Bana falan tahdis etti” veya “Falandan (an fûlan) duydum” dediği zaman yalan söylemiş ve tedlîs yapmış olur. Çünkü hocası ona hiçbir şeyi haber vermiş değildir.²⁴⁰

Tedlîsü'l-icâze, müdellisin, icâze yöntemiyle hocasından aldığı hadisleri rivayet ederken, أَخْبَرَنِي ya da حَدَّثَنِي gibi semâ ve arz metoduyla alınan hadislerin naklinde kullanılan edâ sîgalarıyla rivayet edilmesidir. Bu sebeple, işaret edilen durum, sîga üzerinde gerçekleştirilen bir aldatma girişimi olmasından ötürü tedlîsü's-sıyâğ grubunda değerlendirilmektedir.

2.6.1.2.5.2. Tedlîsü'l-Vicâde

Vicâde kelimesi, Arapça وَجَدَ kökünden müştak bir mastar olup bulma ve elde

²³⁷ Salahuddîn Ebû Sa'îd Halîl b. Keykaldî b. Abdullah ed-Dımaşkî el-Alâî, *Câmi'u't-Tahsîl fi Ahkâmi'l-Merâsîl*, (thk: Hamdî Abdulmecîs es-Selefi), 2. bs., 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrût, 1986, c. I, s. 113

²³⁸ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 366; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 53; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 123

²³⁹ Bkz: Yardım, Ali, *Hadis I-II*, ss. 168-9

²⁴⁰ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c. I, ss. 447 vd.

etme anlamlarını içerir.²⁴¹ Hadis ıstılahında ise, bulunan, ele geçirilen bir sayfa veya kitaptan, semâ, icâzet ve münâvele olmaksızın hadis alıp rivayet etmektir. Bu bakımdan, vicâde, hadis tahammül yollarından biridir. “Vicâde bir kimsenin, yazarı kendince malum olan yazılmış bir hadisi bulmasıdır. Bu surette bulan kimse “falanın yazısıyla şu hadisi buldum” diye rivayet edebilir. Ancak müellif tarafından rivayete izinli ve icâzetli olmadıkça ondan nakil tarîkiyle “falan kimse bana şöyle haber verdi” diyemez.”²⁴² Bu sebeple, vicâde yöntemiyle elde edilmiş bir hadisin nakli sırasında, râvinin *وَجَدْتُ بِحِطِّ فُلَانٍ* şeklinde bir rivayet lafzı kullanması beklenir. Ancak, râvi, *قَالَ عَنْ ذَكَرَ أَخْبَرَنِي* ya da *أَتْبَانِي* gibi edâ sîgaları kullanarak hadisi vicâde yoluyla elde ettiğini gizlemek istemektedir. Bu durumda râvi, nakil esnasında muteber bir rivâyet lafzı ile hadisine değer katmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple, râvi, tedlîsü'l-vicade yapmış olmaktadır.

İbnü's-Salâh (643/1245) ve İbn Kesîr (774/1372), vicâde yöntemiyle rivayetin câiz olduğunu belirterek, böyle rivayetleri nakleden kimsenin, kullanması gereken edâ sîgalarına çok dikkat etmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

İbnü's-Salâh (643/1245), vicâde metoduyla elde edilen hadisin rivayetinde *وَجَدْتُ فِي كِتَابٍ طَنَنْتُ* (Falanın yazısıyla yazılmış olarak buldum) veya *أَنَّهُ بِحِطِّ فُلَانٍ* (Falanın hattı olduğunu zannettiğim bir yazıyla yazılmış şekilde buldum) gibi, hadisin vicâde yöntemiyle alınmış olduğuna yönelik kalıpların kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Râvinin, bu tür sîgalar yerine *عَنْ فُلَانٍ*, *حَدَّثَنَا فُلَانٌ*, *أَخْبَرَنَا فُلَانٌ* şeklinde bir lafız kullanmasının doğru olmadığını belirtmiş ve bu terimlerin semâ andırması sebebiyle tedlîs olacağını ifade etmiştir.²⁴³

Tâhir el-Cezâirî (1388/1919), kimi râvilerin, vicâde yoluyla elde ettikleri bir nüshayı *عَنْ فُلَانٍ* ya da *قَالَ فُلَانٌ* şeklinde, nüsha sahibinden işitmiş gibi bir izlenimle nakilde bulduklarından söz etmiştir. Ayrıca el-Cezâirî(1388/1919), bu râvilerden bazılarının, daha da ileri giderek, bu tür bir nüshayı bizzat sahibinden işittiklerini tasrih ederek “*حَدَّثَنَا*” ve “*أَخْبَرَنَا*” lafızlarıyla nakilde bulduklarını ve bu sebeple eleştirildiklerini söylemiştir.²⁴⁴

Elbette bu durumun, tahammül ve edâ arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmasından ötürü muhatabı yanlış yönlendirdiği açıktır. İşte rivayet kurallarının göz ardı edildiği bu eylemler, edâ sîgası üzerinden yürütüldüğü ve neticesi bakımından aldatma amacı taşıdığı için bir tedlîsü's-siyağ çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁴¹ Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 445

²⁴² Mahmud Esad, *Muhtasar Hadis Usûlü Tarihi*, s. 114

²⁴³ Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmi'l-Hadîs*, s. 178-9

²⁴⁴ Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar*, c. II, s. 769

2.6.1.2.5.3. Tedlîsü'l-Münâvele

Hadis alma yollarından biri olan münâvele, hocanın, kendisinden rivayette bulunması amacıyla talebesine, kitap veya yazılı bir nüsha vermesidir.²⁴⁵ Bu yöntemin, icâzetli ve icâzetsiz olmak üzere iki şekli vardır. “Hocanın, talebesine bir nüsha vererek “bu benim işittiklerim veya falandan rivayetimdir, bunu al, benden rivayet et” şeklinde izin vermesi icâzetli münâveledir. Şeyhin, kendisinden rivayet için talebesine izin vermemesi durumu da icâzetsiz münâvele yöntemidir.”²⁴⁶ Fakat birçok muhaddise göre, icâzetsiz münâvele yöntemiyle elde edilen hadislerin rivayeti caiz değildir.²⁴⁷

“Münâvele metodunun üstün yönü, şeyhin, kitap veya yazılı bir nüsha vererek, talebesine rivayet hakkı tanımasıdır. Zira semâ yönteminde söyleyen ve dinleyene ârız olması muhtemel vehim, burada söz konusu değildir. Ayrıca şeyhin icâzetinin yanı sıra, yazılı nüshaya duyulan güven sebebiyle, semâdan üstün görülmüştür. Fakat Evzâî, Ebû Hanîfe, Şafîî ve Sufyân es-Sevrî'nin katıldığı görüşe göre icâzetli münâvele yöntemi semâ ve kırâetten aşağı konumdadır.”²⁴⁸

Hadisçilerin çoğunluğuna göre râvi, hocasından, icâzetsiz münâvele ile aldığı hadisleri rivayet etme hakkına sahip değildir. Fakat hocasından semâ yöntemiyle hadis alan bir râvinin, bu hadisi nakletmek için özel bir izne ihtiyacı yoktur. Bu sebeple, icâzetsiz bir münâvele yöntemiyle hadis tahammül eden râvinin de, hadisini nakletmeye hakkı vardır.²⁴⁹ Fakat râvinin, “falan kimse bana rivayet etti”, “falan dedi ki” gibi bir edâ lafzıyla, rivayette bulunması tedlîsü'l-münâvele örneğidir. Çünkü râvi, naklettiği hadisi şeyhinden işitmemiştir.²⁵⁰

Özetle, münâvele yöntemiyle, rivayet hakkı elde edilen hadisler, tedlîse imkan tanımayacak bir lafızla nakledilmelidir. Bu cümleden hareketle, şeyhinden münâvele yoluyla hadis alan râvinin “سَمِعْتُ” veya “حَدَّثَنِي” sîgalarını kullanarak rivayette bulunması, -rivayetini semâ veya arz metoduyla tahdis etmediği için- açık bir tedlîs ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple müdellisin, rivayetinde, hadis alış biçimine uygun düşmeyen bir edâ sîgası kullanmasından ötürü, bu eylem tedlîsü's-sıyâğ kapsamında değerlendirilir.

2.6.2. TEDLÎSÜ'T-TESVİYE

Arapça سوي kök harflerinden müştak, tef'îl babından mastar olan “تَسْوِيَةٌ” kelimesi sözlükte, aynı seviyeye getirme, eşitleme, müsavi kılma gibi anlamlara

²⁴⁵ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss. 330; Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve İstilahları*, s. 71

²⁴⁶ Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 166; Koçyiğit, *Hadîs İstilahları*, s. 282

²⁴⁷ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss. 330-333

²⁴⁸ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, c. I, s. 471

²⁴⁹ Bkz: Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, c. I, s. 473

²⁵⁰ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 348

gelmektedir.²⁵¹ Müdellisin, senedi tamamen güvenilir râvilerden oluşturma girişiminden ötürü, tedlîsin bu çeşidi tesviye şeklinde isimlendirilmiştir.

Tedlîsin bu çeşidi, senetten râvi düşürme esasına dayanır. Fakat bu hafz eylemi, isnât tedlîsinde olduğu gibi sadece, müdellisle hoca arasındaki râvi ile sınırlı değildir. Bu açıdan, hadis rivayetinde tesviye, tespiti oldukça zor ve gerçeği gizleme kapsamı son derece geniş bir aldatma girişimidir. Çünkü tedlîsü't-tesviye'nin ayırıcı özelliği, senet zincirinde yer alan tüm ricâlin güvenilir râvilerden seçilmiş olmasıdır. Bu da, isnâta bulunan zayıf ya da mecruh râvilerin senetten düşürülmesi anlamına gelmektedir.

Müdellislerin, hadis naklederken, tesviye tedlîsine başvurmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunların başında, senette zayıf veya mecruh râvilerin bulunmasıdır. Diğer taraftan müdellisler, isnâdı güzelleştirmek, senedi kısaltarak âli isnât elde etmek ve isnâdı tamamen güvenilir râvilerden örülü izlenimi vermek amacıyla tesviye tedlîsine başvurmuşlardır.²⁵²

Subhi es-Sâlih'e göre tedlîsü't-tesviye, râvinin hadisini makbul ve sahîh göstermek için senette bulunan- fakat kendi şeyhi olmayan- birini zayıf veya kendinden daha küçük olduğu için atlayarak, hadisi sadece sika raviler rivayet etmiş gibi göstermesidir.²⁵³

Zehebî'ye (661/1262) göre tedlîsü't-tesviye, güvenilir iki râvi arasındaki zayıf râviyi düşürerek, senedi tamamen güvenilir râvilerden kurmaktır.²⁵⁴ Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), bu girişimi tahsîn/süsleme şeklinde yorumlamıştır.²⁵⁵ Seydişehrî, bu eylemin tecvîd/güzelleştirme olduğunu belirtmiştir.²⁵⁶ Suyûtî de tedlîsin bu çeşidine tecvîd adı verildiğini, bu eylem için tesviye teriminin ilk olarak İbnü'l-Kattân tarafından kullanıldığını belirtmiştir.²⁵⁷ Irâkî (826/1423) ise, tedlîsü't-tesviye ile rivayette bulunan müdellisleri, senedin muttasıl zannedilmesine yol açmalarından ötürü şiddetle eleştirmiştir.²⁵⁸

Yani bir hadisin senedinde, hem zayıf hem de güvenilir kimseler yer almış ise, zayıf ravilerin isnâttan çıkartılması halinde bu isnât tesviye dilmiş, yani güvenilir ravilerden oluşan bir isnât haline getirilmiş olur.²⁵⁹ İbnü's-Salâh (643/1245) bu duruma işaret ederek râvinin, tesviye tedlîsini, senetteki güvenilir iki râvi arasında yer alan zayıf râviyi düşürerek gerçekleştirdiğini belirtmiştir.²⁶⁰

²⁵¹ Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XIV, s. 416; Cevherî, *es-Sihâh*, c. VI., s. 2385

²⁵² Bkz: Kâsimî, *Kavâidu't-Tahdîs*, s. 132

²⁵³ Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, s. 138

²⁵⁴ Abdulaziz el-Ğumârî, *et-Te'nîs*, s. 9

²⁵⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 364

²⁵⁶ Mahmud Esad, *Muhtasar Hadîs Usûlü Tarihi*, s. 65

²⁵⁷ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, c. I, s. 257- 258

²⁵⁸ Abdulaziz el-Ğumârî, *et-Te'nîs*, s. 10

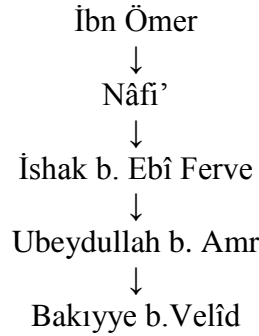
²⁵⁹ Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 80

²⁶⁰ Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 73

Müdeellis râvi, hadis rivayeti sırasında şeyhini senetten düşürmez. Çünkü hadisi ondan muteber bir yolla almıştır. Bu yüzden râvi, hadisi naklederken حَدَّثَنَا, أَخْبَرَنَا ya da أَبْنَانَا gibi ittisal içeren açık lafızlar kullanır. Fakat müdeellis, şeyhinin şeyhini, zayıflığı sebebiyle senetten düşürür. Yani râvi, senedi zayıf ravilerden arındırmış ve güvenilir râvilerle süslemiş olur.²⁶¹ Böylece tedlîsü't-tesviye gerçekleşmiş olmaktadır.

Nitekim tedlîsü't-tesviye yapmakla meşhur olan Bakıyye b. Velîd “Kişinin gerçek inancını bilmeden onun İslâm'ını övmeyin” şeklindeki hadisi Bakıyye b. Velîd→Ebû Vehb el-Esedî→Nâfi'→İbn Ömer senediyle nakletmiştir.

“İbn Ebî Hatim'in babasından naklen belirttiğine göre, bu hadisin isnâdında, çok az kimsenin anlayabileceği bir özellik vardır: Çünkü hadisi, Ubeydullah b. Amr, İshak b. Ebî Ferve'den, İbn Ebî Ferve, Nâfi'den, o da İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Fakat Bakıyye, şeyhinin şeyhi konumunda bulunan İshak İbn Ebî Ferve'yi senetten düşürerek tesviye yapmıştır. Ayrıca Bakıyye yaptığı tedlîsin anlaşılmasında için hocası Ubeydullah b. Amr yerine, onun meşhûr olmayan künyesini kullanmıştır. Böylece hocasını, senette Ebu Vehb el-Esedî olarak zikretmiştir. Bu sebeple, Bakıyye b. Velîd şeyhinin şeyhi konumundaki zayıf râviyi senetten düşürerek tedlîsü't-tesviye yapmıştır.”²⁶²

Verilen bilgilerden, tesviye öncesi gerçek senedin bu şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Bakıyye b. Velîd, tedlîsü'tesviye yaparak şeyhinin şeyhi konumundaki İshak b. Ebî Ferve'yi senetten düşürmüştür. Bununla da kalmayıp, tedlîsini gizlemek amacıyla şeyhini künyesiyle anmıştır. Böylece Bakıyye, hem tedlîsü't-tesviye hem de tedlîsü'ş-süyûh yapmıştır.

Öte yandan İbn Hacer'e (852/1448) göre tesviye'den sonra, senette kalan iki güvenilir râvinin aralarında likâ bulunmalıdır. Şayet güvenilir iki râvi arasında görüşme gerçekleşmemişse, bu durumda hadis, senedindeki kopukluktan ötürü munkatî' olur.²⁶³

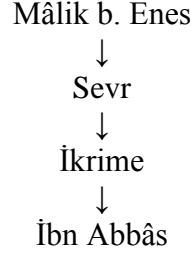
“Nitekim Mâlik b. Enes gibi bazı râviler bu tür rivayetlerde bulunmuşlardır. Fakat onların rivayetlerine tedlîs denilmemiştir. Meselâ Mâlik, an Sevr, an İbn Abbâs

²⁶¹ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I, s. 339

²⁶² Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c. I, s. 257- 258

²⁶³ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 81

isnâdıyla hadîs rivayet etmiş ve Sevr'in şeyhi olan İkrime'yi kendi nazarında zayıf olduğu için senetten düşürmüştür. Oysa Sevr, İbn Abbâs ile görüşmemiştir. Bu sebeple, an Sevr, an İbn Abbâs isnâdı munkatı'dır; mudelles değildir. Eğer Sevr, İbn Abbâs ile görüşmüş olsaydı ve bu durumdayken Mâlik, İkrime'yi düşürmüş olsaydı, o zaman tedlîs yapmış olurdu. Çünkü an Sevr, an İbn Abbâs isnâdını görenler, İkrime'nin düşürüldüğünü anlamazlar ve bu hadisi, Sevr'in İbn Abbâs'tan işittiği hadîslerden biri olduğunu zannederlerdi. Zaten tedlîs ile rivayet etmenin kötülüğü de bu zanni uyandırması sebebiyledir. Çünkü bu tarz rivayette başkalarını aldatmak gayesi vardır."²⁶⁴

Verilen bilgilerden Mâlik b. Enes'in, İbn Abbâs'tan naklettiği hadisin gerçek senedi Mâlik b. Enes→Sevr→İkrime→İbn Abbâs şeklindedir. Fakat Mâlik b. Enes, şeyhinin şeyhi konumundaki İkrime'yi senetten düşürmüş ve hadisi doğrudan güvenilir bir zincirle rivayet etmiştir. Ancak, Sevr ile İbn Abbas arasında likâ/görüşme bulunmadığı için bu rivayet munkatı'dır.

Tesviye tedlîsi bazı muhaddislerce isnât tedlîsinin bir çeşidi olarak ele alınmıştır.²⁶⁵ Senet merkezli olması ve râvi düşürme kuralına dayanması bakımından, bu iki tedlîs türü benzerlik taşımaktadır. Esasen isnât ve tesviye tedlîsleri birbirinden farklı türlerdir. Çünkü isnât tedlîsinde müdellis, kendi hocasını senetten düşürür ve bu durumu gizlemek amacıyla *عَنْ* ve *قَالَ* gibi ittisal izlenimi uyandıran sîgalarla nakilde bulunur. Ancak tesviye tedlîsinde râvi, senetten kendi şeyhini düşürmez. Müdellis, tedlîsü't-tesviye yaparken şeyhinin şeyhini isnâttan çıkarır ve hadisi tamamen güvenilir râvilerden rivayet eder. Fakat tedlîsü'l-isnâta senet zincirinin tamamı güvenilir râvilerden meydana gelmeyebilir.

Öte yandan, müdellis tesviye tedlîsi sırasında *حَدَّثَنَا*, *سَمِعْتُ*, *أَخْبَرَنَا* gibi doğrudan semâya yönelik bir sîga kullanmaktadır. Çünkü tedlîsü't-tesviye yapan müdellis, senetten hocasını düşürmediği için bunu gizlemeye çalışmaz. Ancak her iki tedlîs türü karşılaştırıldığında, tesviye tedlîsi, sonuçları açısından daha çok eleştirilmiştir. Zira isnâdı zayıf veya mecruh râvilerden arındırma eylemi, güvenilir râvilerin tedlîsle ilişkilendirilmesine yol açmaktadır.

Nitekim Kasımî'nin de belirttiği gibi, bu eylem, tesviyeden sonra senette kalan güvenilir râvilerin müdellis zannedilmesine neden olmaktadır. Yani şeyhinin

²⁶⁴ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 80

²⁶⁵ Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-Hadîs*, s. 73; Abdulaziz el-Ğumârî, *et-Te'nîs*, s. 9; İbn Kesîr, *el-Bâ'isü'l-Hasîs*, s. 178

şeyhini düşürerek tesviye tedlîsine başvuran müdelis, senetteki hocasını töhmet altında bırakmakta, onun adının tedlîsle anılmasına yol açmaktadır.²⁶⁶

2.6.3. TEDLÎSÜ'Ş-ŞÜYÛH

شَاخ kök harflerinden türeyen شَيْخ sözcüğü sözlükte, yaşlanmak ve ihtiyarlamak manalarına gelir. Çoğulu şüyûh, eşyâh, şihyân, meşâyih, meşyehah ve meşâih şeklinde kullanılmaktadır.²⁶⁷ Terim anlamı bakımından ise, kendisinden hadis alınan hocaya şeyh adı verilir.²⁶⁸

Tedlîsü'ş-şüyûh, oluşumu açısından tedlîsin öteki çeşitlerinden tamamen farklıdır. Çünkü şüyûh tedlîsinde, senetten herhangi bir râvinin düşürülmesi söz konusu değildir. Müdellisin, şeyh isimleri üzerinden gerçekleştirdiği tedlîs eylemine tedlîsü'ş-şüyûh adı verilir. Yani râvinin, hadis aldığı hocasını, senette, onun başka bir ismi, künyesi, nesebi ya da bilinmeyen bir özelliği ile zikretmesidir.²⁶⁹ Örneğin, Mervan b. Mu'âviye, birçok senette râvi isimlerinde bazı değişiklikler yaparak hadis nakletmiştir. Bir defasında O, Hakem b. Ebî Hâlid diyerek aslında Hakem b. Zubeyr'den nakilde bulunmuştur.²⁷⁰

İbnü's-Salâh (643/1245) şüyûh tedlîsini, şeyhin bilinmemesi amacıyla râvinin, hocasını, senette başka bir isim, künye veya lakapla zikrederek, ondan rivayette bulunması şeklinde tarif etmiştir.²⁷¹ Kâsimî bu tedlîsin, şeyhin tanınmaması için yapıldığını ifade etmiştir.²⁷² Râvinin tedlîsü'ş-şüyûha başvurmamasının birçok sebebi vardır. Bunların başında, şeyhin mecrûh olması, râvinin aynı hocadan çok sayıda rivayette bulunmasından ötürü tekrardan kaçınma gayesi gelmektedir. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), hocanın kendi tabakası dışındaki râvilere yetişecek kadar uzun yaşaması, şeyhin itikat ve emanetinin güvenilir olmaması ve kendisinden hadis alan râviden yaşça küçük olması gibi nedenlerden dolayı, tedlîsü'ş-şüyûh yapıldığına dikkat çekmiştir.²⁷³

Örneğin Ebûbekir b. Mücâhit, bir defasında “haddesenâ Abdullah b. Ebî Abdullah” diyerek Ebûbekir b. Dâvut'tan rivayette bulunmuştur. Yine bu kişi, “haddesenâ Muhammed b. Sened” lafzıyla Ebûbekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş'tan hadis nakletmiştir. Fakat onu bilinen isim olan babası yerine dedesine nispet ederek tedlîsü'ş-şüyûh yapmıştır.²⁷⁴ Görüldüğü gibi şüyûh tedlîsinde müdellis, muhatabı şaşırtmak ve gerçeği gizlemek amacıyla, şeyhini, insanlarca bilinmeyen isim, künye, lakap, kabile veya belde nisbeleri ile zikretmektedir. Fakat râvinin,

²⁶⁶ Kâsimî, *Kavâidu't-Tahdîs*, s. 217

²⁶⁷ Bkz: Cevherî, *es-Sihâh*, c. I., s. 425

²⁶⁸ Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 294

²⁶⁹ Bkz: Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 331; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c. II., s. 261

²⁷⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 366

²⁷¹ Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 74

²⁷² Bkz: Kâsimî, *Kavâidu't-Tahdîs*, s. 217

²⁷³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 365-366

²⁷⁴ Bkz: İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 74; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 332

şeyhi için senette kullandığı vasıfların, onda bulunması gerekir. Aksi halde bu eylem kizb niteliği taşır.

Nitekim Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) bildirdiğine göre, Muhammed b. Sa'îd el-Maslûb birçok senette birbirinden farklı isim, künye ve lakaplarla anılan birisidir. Bu sebeple ismi üzerinde çok defa tedlîsü'ş-şüyûh yapılmıştır.

Mesela, senetlerde geçen, Mervân el-Fezârî, Muhammed b. Hasan, Muhammed b. Ebî Kays, Muhammed b. Ebî Zeyneb, Muhammed b. Ebî Zekerîyya, Muhammed b. Ebu'l-Hasan, İbn 'Aclân, Abdurrahîm b. Süleymân, Muhammed b. Sa'îd b. Hasan b. Kays, Ebû Abdurrahman eş-Şâmî, Muhammed b. Hasan et-Taberî şahısları, gerçekte Muhammed b. Sa'îd el-Maslûb'un farklı isim, künye ve lakaplarından ibarettir.²⁷⁵

Sehâvî (902/1497), şüyûh tedlîsinde, şeyhin bilinmeyen isim, künye ve lakaplarının yanı sıra, doğduğu ve yaşadığı belde ile çalıştığı mesleğinin de kullanıldığını belirtmiştir.²⁷⁶ Subhi es-Sâlih ise, müdellis râvinin, durumunu gizlemek istediği hocasının, gerçekte sahip olmadığı yüksek vasıflarla anmasının da tedlîsü'ş-şüyûh kapsamına girdiğini söylemiştir.²⁷⁷

Mesela müdellis râvi, حَدَّثَنَا عَلَّامَةُ السَّبْتِ (güvenilir allâme bize rivayet etti) veya حَدَّثَنَا حَافِظُ الطَّابِتِ (zabtı kuvvetli hâfiz bize rivayet etti) diyerek şeyhini kaseder.²⁷⁸ Burada müdellis, şeyhiyle ilgili birtakım lafızlar kullanmıştır. Fakat bu özelliklerin hangi şeyhe ait olduğunu söylememiştir. Bu durumda, râvi, hocasını gizlemek amacıyla şüyûh tedlîsine başvurmuştur.

İbnü's-Salâh (643/1245), tedlîsin bu türünün, Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) eserlerinde sıkça bulunduğunu söylemiştir.²⁷⁹ Çünkü Hatîb el-Bağdâdî bir şeyhini, senette farklı isim, künye ve vasıflarla anarak, ondan rivayetlerde bulunmuştur. “Mesela onun kitaplarında geçen Ebu'l-Kâsım el-Ezdî, Ubeydullah b. Ebi'l-Feth el-Fâsî, Ubeydullah b. Ahmed b. Osman es-Sayrafî gibi isimler, esasen tek bir şeyhe aittir. Yine el-Hasen b. Muhammed el-Hellâl, el-Hasen b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed el-Hellâl gibi isimler de aynı şeyhin isimleridir. Bununla beraber Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) kendilerinden rivayette bulunduğu, Ebû'l-Kâsım et-Tenûhî, Ali b. el-Muhsin, Kâdî Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Muhsin et-Tenûhî, Ali b. Ebî Ali el-Mu'addil gibi râvi isimleri de tedlîsle çoğaltılmış tek bir râvinin adlarıdır.”²⁸⁰

Özetle, tedlîsü'ş-şüyûh, müdellis râvinin, hadis aldığı hocasını farklı isim, künye, lakap ve özelliklerle zikrederek, muhatabı aldatma çalışmasından ibarettir.

²⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 366

²⁷⁶ Bkz: Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 331

²⁷⁷ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 137

²⁷⁸ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 137

²⁷⁹ Bkz: Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 334

²⁸⁰ Bkz: İbn Kesîr, *Bâ'isü'l-Hasîs*, s. 178

2.6.3.1. Tedlîsü'l-Bilâd

Çoğulu “bilâd” veya “buldân” olan “belde” kelimesi şehir, kasaba, köy gibi anlamlara gelen Arapça bir kelimedir.²⁸¹ Tedlîsü'l-bilâd, isimleri aynı olan iki yerden meşhur olmayı veya sonradan takma olanı söyleyip, meşhur olanı îma etmektir.²⁸² Belde tedlîsi, isimler yoluyla gerçekleşmesi açısından şüyûh tedlîsine benzer. Fakat tedlîsü'l-bilâd, şehir isimleri üzerinden muhatabı aldatma eylemidir.

Mesela Mısırlı bir râvi, حَدَّثَنِي فُلَانٌ بِأَنْدُلُوسٍ (Falan bana Endülüs'te rivayet etti ki) derken, Karâfe'deki bir yeri kaseder. Yahut حَدَّثَنِي فُلَانٌ بِرُقَاتِي حَلَبَ (Falan bana Halep sokağında rivayet etti ki) diyerek Kâhire'de bulunan bir yeri kaseder.²⁸³ Yani râvi, tedlîsin bu türünde, talebü'l-hadis için çok sayıda yolculuk yaptığı izlenimini uyandırmak istemektedir. Bu sebeple râvi, senette sadece hadis aldığı hocasını zikretmez.

Bunun yanı sıra müdellis, söz konusu hadisi tahammül ettiği belde veya şehri de senette zikreder. Bu durum, muhatapta, râvinin hadis almak üzere çeşitli bölgelere yolculuklar yaptığı ve birçok meşhur şeyhten hadis dinlediği zannını uyandırır. İbn Hacer(852/1448), bu tür kelime oyunları ile yapılan hadis rivayetine “tedlîsü'l-bilâd” adını vererek onu şüyûh tedlîsinin bir çeşidi olarak ele almıştır.²⁸⁴

Örneğin râvi, حَدَّثَنِي فُلَانٌ بِمَاوَرَاءَ النَّهْرِ (Falan bana Mâverâünnehir'de rivayet etti ki) derken nehir sözüyle Dicle nehrini kaseder. Yahut حَدَّثَنِي فُلَانٌ بِرَقِّ (Falan bana Rakka'da rivayet etti” diyerek, Dicle kenarında bulunan bir bahçeyi kaseder.²⁸⁵ Bütün bu ifadeler, talebü'l-hadis için çok sayıda seyahat yaptığı izlenimini vermek isteyen müdellis tarafından kurgulanmıştır.

²⁸¹ Bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. III, s. 94-95

²⁸² Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 312

²⁸³ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 139

²⁸⁴ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 139

²⁸⁵ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 139

3. İKİNCİ BÖLÜM

3.1. TEDLİSİN HÜKMÜ

Muhaddisler, tedlîsin hükmü konusunu, birbirinden farklı düzlemlerde ele alarak, kabul veya ret açısından çeşitli görüşler serdetmişlerdir. Usûl kitaplarında, tedlîs ile alakalı hükümler dikkate alındığında, ilk dönem müelliflerinin, konuya daha müsamahakâr bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülmektedir. Öte yandan, muahhar dönem usûl yazarları, konuyu titizlikle ele almışlardır. Bu bakımdan onlar, tedlîsin hükmü ve müdellis râviler konusunda oldukça sert bir tutum izlemişlerdir. Erken ve geç devir muhaddislerinin, tedlîs konusunda, birbirinden farklı bir tavır ortaya koymalarının en önemli sebebi, kronolojik açıdan Hz. Peygamber'den (s.a.v) uzaklaştıkça, senetteki râvî sayısının çoğalmasına bağlı olarak tedlîs ihtimalinin artmasıdır. Çünkü bir tabî'inin, kendisinden asırlar sonra yaşayan bir râviye göre senedini tedlîsten arındırması daha kolaydır.

Tedlîsin hükmünün kerâhetten haramlığa kadar değişebildiğini gösteren farklı kanaatlerin mevcudiyeti malûmdur.²⁸⁶ Fakat hangi çeşidi olursa olsun, râvinin tedlîse başvurması muhaddislerce eleştirilmiştir. Nitekim Tahir el-Cezâirî gerçekte munkatî' bir isnâda, muttasıl izlenimi vererek muhatabı aldatma eyleminin haram olduğunu belirtmiştir.²⁸⁷ Zehebî (661/1262) ise tedlîsin hükmünün مَنْ عَشَّنا فَلَيْسَ مِنَّا (Bizi aldatan bizden değildir)²⁸⁸ hadisinin hükmüne dâhil olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁹

Genel itibarıyla, tedlîs ürünü rivayetlere verilecek olan hükümde, irtikâp edilen tedlîsin türü ile müdellisin cerh ve ta'dîl açısından durumu göz önüne alınmaktadır. Yani muhaddisler, tedlîsin bütün çeşitlerine ve bu eyleme başvuran tüm müdellislere aynı hükmü vermemişlerdir. Bu durum, münekkit muhaddisin gevşek veya sıkı yaklaşımıyla ilgili olabileceği gibi, tedlîs eylemine yönelen râvinin niyetiyle de ilgili olabilir.

Mesela, senetten zayıf râvileri çıkararak tedlîsü't-tesviye yapan müdellis ile şeyhinin ismi yerine, künyesini kullanarak tedlîsü'ş-şüyûh yöntemiyle hadis nakleden müdellisin durumu birbirinden farklıdır. Bununla beraber, şeyhini senetten düşürerek tedlîsü'l-isnât yapan müdellis ile tekrara düşmemek için senedi ihtisar etmek amacıyla söz konusu eyleme meyleden râvinin durumu tabiatıyla birbirinden farklı olacaktır.

Tedlîsin hükmüyle ilgili görüşleri üç başlık altında toplayabiliriz: Birincisi, tedlîs yöntemiyle rivayette bulunmanın haram oluşudur. İkincisi, bu tür eylemleri mekruh olmasıdır. Üçüncüsü ise tedlîs ile hadis nakletmenin herhangi bir sakıncasının bulunmamasıdır.²⁹⁰

²⁸⁶ Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s. 216

²⁸⁷ Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ 'Usûli'l-Eser*, c. II, s. 567

²⁸⁸ Müslim; İman, 164

²⁸⁹ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 331

²⁹⁰ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 355

Örneğin, tedlîsin hükmüyle alakalı görüşler hakkında Kâsimî (1332/1913) şu şekilde üçlü bir tasnif yapmıştır:²⁹¹

Birinci görüş, tedlîsin kesinlikle reddedilmesi gereken bir eylem olduğu yönündedir. Çünkü tedlîs bir cerh sebebidir. Tedlîs yaptığı tespit edilen râvinin hadisi, töhmet ve ihanet sebebiyle, asla kabul edilmez. Zira onun sözlerindeki doğruluk ihtimallidir. İbn Sem'ânî, el-Kavâtî' adlı eserinde bu durumu, kendisinden açıklama talep edildiği zaman râvinin, rivayet ettiği kişinin ismini söylememesiyle sınırlamış ve şöyle demiştir: “Şüphesiz tedlîs belirgin bir sahteciliktir, gerçek dışı bir tevehhümdür. Bu durum, râvinin sıdkını etkiler ve onun haber verdiği her şey yok hükmündedir.

İkinci görüş, tedlîsin, hiçbir sakıncasının olmamasından ötürü, hadis rivayetinde kabul edilebilir bir eylem olduğu yönündeki görüştür. Hatîb el-Bağdâdî'ye (463/1071) göre, tedlîs ürünü rivayetler, irsâlin bir türüdür. Bu bakımdan tartışmasız kabul edilmelidir. Çünkü hadis ehlinin çoğunluğu bu görüşe sahiptir.

Üçüncü görüş, tedlîs eyleminin birtakım şartlar dahilinde kabul edilebileceği yönündeki görüştür. Muhaddislerce, sadece güvenilir râvilerin tedlîsleri makbuldür, aksi takdirde makbul değildir. İbn Abdilber'in (463/1071) et-Temhid'inde belirttiği gibi, bu hadis imamlarının büyük bir kısmının görüşüdür. Şayet bir sika müdellis, ihtimal içeren herhangi bir lafızla rivayet eder, rivayetinde de semâ' ve ittisal tespit edilemezse bunun hükmü munkatî' hadisin hükmüyle aynıdır, reddedilmesi gerekir.

Eğer râvi semi'tu, haddesenâ ve ahberanâ gibi ittisâle dönük açık bir lafız kullanarak rivayette bulunursa bu hadis muttasıldır, kendisiyle ihticac edilebilir. Şayet rivayetin tamamı alınmak istenirse, senet ve metnin ihticac şartları devam eder. Ayrıca elbette tedlîs 'kizb' değil, (ittisal ile inkıta' arasında) ihtimal taşıyan bir rivayettir. Çünkü ihtimal ortadan kalktığında senet muttasıl olur. Bu görüş, fukahanın çoğunluğunun, görüşüdür. Örneğin, bir kez tedlîs yaptığı bilinen râvi reddedilir görüşüne karşın, Şâfi'î, bir kez tedlîs yaptığı bilinen kimsenin rivayetindeki kusur ve eksikliklerin ortaya çıktığını belirtmiştir.

3.1.1. TEDLÎSÜ'L-İSNÂT

Senet ve metin, hadisin, birbirine tercihi mümkün olmayan en önemli parçalarıdır. Senet ve metnin değeri, hadisin sıhhati ile doğru orantılıdır. Tedlîs ise senedin ittisaline zarar veren gizli bir eylemdir. Bu nedenle muhaddisler, senette tedlîs yaparak, hadis rivayetinde bulunmayı eleştirmişlerdir. Fakat bazı hadis bilginleri, tedlîsin yalan ve hile ile eşdeğer tutulamayacağını söylemişlerdir. Öte yandan, bu eylemin bir mürsel çeşidi olduğunu ifade ederek, tedlîs ile hadis naklinde herhangi sakınca görmemişlerdir.

Şimdi isnât tedlîsinin hükmüyle alakalı görüşleri ayrıntısıyla ele alıyoruz.

²⁹¹ Bkz: Kâsimî, *Kavâ'idu't-Tahdîs*, s. 218

3.1.1.1. Kabul Edenler

Bazı muhaddisler, senet merkezli bir aldatma eylemi olan tedlîsü'l-isnâdı kabul etmekte bir mahzur görmemişlerdir. Mesela, Yakub b. Şeybe “Tedlîs muhaddislerden sadece belli bir grubun işidir. Bunda herhangi bir beis yoktur” demiştir.²⁹² Muhaddislerin bir kısmı, isnât tedlîsini, senedin dış görünüşünün güzelleşmesi şeklinde yorumlamışlardır.

Mesela Ebûbekir el-Bezzâr (292/905) “Tedlîsü'l-isnât yalancılık değil, isnâdın görünüşünün güzelleşmesi ve muhtemel bir lafızla uyandırılan bir vehim örneğidir”²⁹³ demiştir. Âlâî (761/1360) de aynı şekilde tedlîsin açık bir yalan olmadığını, hem ittisale hem de inkıtaya meyilli olarak kullanılan bir izlenim uyandırma durumundan ibaret olduğunu belirtmiştir. O, konuya ilişkin Şâfiî'nin şu ifadelerine yer vermiştir:

“Kimin bir kez bile tedlîs yaptığını bilirsek, kuşkusuz bizim için onun kusuru ortaya çıkmış olur. Fakat bu eksiklik yalan değildir, onun hadisi geçerlidir; fakat doğruluğu üzerine bir kanaat artık yoktur. Bu nedenle, müdellis حَدَّثَنَا veya سَمِعْتُ deyinceye kadar hadisi kabul edilmez.”²⁹⁴ Buradan, isnâttaki tedlîsin kabulünde herhangi bir engel olmasa da muhaddislerin, bu tür rivayetlere ve müdellislere oldukça temkinli yaklaştıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca Zeydî muhaddisler, tedlîsü'l-isnât türü rivayetlerin kabul edilmesi gerektiği görüşünü taşırlar. Çünkü onlar, isnât tedlîsini, irsâlin bir çeşidi olarak kabul ederler. Bu sebeple, müdelles hadislerin de tıpkı mürsel hadisler gibi kabul edilmesi gerektiğini beyan etmişlerdir.²⁹⁵ Bu durumu açıklamak için Zeydî bilginler, sahabenin de irsâl yaptığını söyleyerek İbn Abbas'ı (r.a) örnek göstermişlerdir. Böylelikle mürsel hadisin bir çeşidi olan müdelles hadisin makbul sayılması gerektiğinin altını çizmişlerdir.²⁹⁶

²⁹² Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 362

²⁹³ Dümeynî, *et-Tedlîsü fi'l-Hadîs*, s. 108; Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *en-Nüket 'alâ Mukaddîmeti İbnü's-Salâh*, (thk: Zeynü'l-Âbidîn b. Muhammed, Edvâu's-Selef, Riyad, 1998, c. II, s. 81

²⁹⁴ el-Alâî, *a.g.e.*, s. 101

²⁹⁵ Bkz: es-San'ânî, *Tavzihu'l-Efkâr*, c. I., s. 347

²⁹⁶ Zeydî âlimlerin burada “müdelles” tabiriyle “mürsel” terimini kastettiklerini ifade etmeliyiz. “Hadisçiler sahabe zamanında teknik manada tedlîs faaliyetinin olmadığını, onların bu şekilde hadis rivayet etmelerinin irsâl olabileceğini, sahabenin mürselinin ise sahîh olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre bir hadisi rivayet eden sahabî, bunu bizzat Rasulullah'tan veya O'ndan aldığımda şüphe edilmeyen diğer bir sahabîden almıştır. Hadisi, Rasulullah'tan bizzat alan sahabinin senetten düşmesi, bu anlayışa göre hadisin sıhhatine zarar vermez. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, gerçekten teknik manada tedlîs faaliyeti tabi'ün döneminde ortaya çıkmıştır. Biz, sahâbeden birisinin hadis rivayet ederken, zaman zaman hadisi aldığı sahâbî arkadaşını atlayarak Hz. Peygamber'e (s.a.v) isnât etmesinin kötü görülen tedlîsle bir alakasının olmadığını düşüncesindeyiz. Sahabenin tedlîs yaptığını kabul etmeyen hadisçiler, eserlerine sahabenin mürsellerini almakta tereddüt etmemişlerdir.” Tafsilat için bkz: Ali Toksarı, “Müdelles Hadis ve Sahabeye Tedlîs İsnadı”, *E.Ü.İ.F. Dergisi*, sayı: V, Kayseri, 1988

“İbn Abbâs (r.a) Hz. Peygamber’den (s.a.v) çok az sayıda hadis işitmiştir. Hatta muhaddislerin bir kısmı, bu hadislerin sadece dört tane olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs (r.a), naklettiği diğer hadisleri ise Hz. Peygamber’den (s.a.v) duyan sahabeden işitmiştir. Hâlbuki İbn Abbâs (r.a) Rasulullah (s.a.v) ile kendi arasındaki raviyi hiç zikretmeden sadece (ص) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ “Rasullullah (s.a.v) dedi ki” demekle yetinmiştir.”²⁹⁷

Mürselle benzerliğinden hareketle tedlîs ürünü rivayetlerin kabul edilebileceğini belirten Zeydiye ekolü müntesiplerine mukabil, Zahirîlerden İbn Hazm (456/1064) mürselin kabul edilemeyeceğini; fakat güvenilir râvilerin tedlîsinin kabul edilebileceğini ifade eder.

Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) hadis bilginlerinin birçoğunun tedlîsi “kizb” mesabesinde görmediklerinden dolayı müdelles haberi makbul saydıklarını belirtmiştir. Bunlara göre tedlîs cerh sebebi değildir; çünkü tedlîs yapmak yalan söylemekle aynı değildir. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) o muhaddislerin, tedlîsi, râvinin adaletine yönelik bir eksiklik olarak görmediklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, hadisçilerin bir kısmı, tedlîsi makbul saymaları ile mürsel hadisleri makbul saymalarının eş değer olduğundan söz eder. Zira onlara göre tedlîs yapmak, irsâle başvurmanın hükmüyle aynıdır. Çünkü Sahîhayn ve diğer muteber hadis eserlerinde, iddia edilen tedlîs ürünü rivayetlerin varlığı, bu tür nakillerin mürsel olarak kabul edilmesinden veya böyle rivayetlerin semânın başka bir vecihten sabit olmasından kaynaklanmaktadır.²⁹⁸

Sonuç itibariyle, tedlîsin kabul edilip edilmemesinin, yapılan tedlîsin amacı ve müdellisin niyetine göre değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu durumda zayıf veya yalancı bir müdellisin amacı insanları şaşırıp gerçekten uzaklaştırmak ise söz konusu tedlîsin hükmünün haram olmasında herhangi bir şüphe yoktur. Fakat amaç, Allah’a davet, imtihan, tefennün, nefsini ve dilini sakındırmak ya da buna benzer başka bir sebep ise bu durumda sika ravinin tedlîsinin makbul olacağı açıktır.²⁹⁹

3.1.1.2. Reddedenler

Bazı muhaddisler, tedlîsü’l-Isnât ve çeşitlerini, hadis rivayet ilkeleriyle çelişmesi gerekçesiyle kabul etmemişlerdir. Bu tür rivayetlerin reddedilmesinin temelinde, muhatabı şaşırma ve aldatma ihtimalinin yüksek olması yatmaktadır. Çünkü gerek isnât ricâli, gerekse edâ sîgaları üzerinden birtakım gizlemelerle oluşturulan müdelles hadislerin herkesçe fark edilmesi kolay değildir. Bu sebeple hadis âlimleri, tedlîsü’l-Isnât ve çeşitlerini makbul karşılamamışlar ve bu yolla gelen rivayetlerin ihticaca elverişli olmadığını beyan etmişlerdir.

Söz konusu ret gerekçelerini şöyle sıralamak mümkündür:

²⁹⁷ Bkz: es-San’ânî, *a.g.e*, c. I., s. 347

²⁹⁸ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 361; Zerkeşî, *en-Nüket*, c. II, s. 9

²⁹⁹ Dümeynî, *et-Tedlîs fi’l-Hadîs*, s. 108

a. Müdellisin açık sîgalarla rivayetini tasrih etmesi

İbnü's-Salâh (643/1245); eş-Şâfiî'nin (204/819) “Müdellisin أَخْبَرَنِي ve حَدَّثَنِي demediği hiçbir hadis kabul edilmez” sözünü naklederek, isnâta bir defa bile tedlîse başvurduğu bilinen kimsenin hadisini almadığını belirtmiştir.³⁰⁰ Ali b. el-Medîni (234/849), kendisine müdellisin rivayetinin hüccet olup olmaması hakkında sorulan bir soru üzerine “حَدَّثَنَا dediği rivayetler hariç, hiçbir rivayeti hüccet kabul edilmez” cevabını vermiştir.³⁰¹

b. Sika râvînin irtikap ettiği tedlîsten dolayı “güvenilir” vasfını zedelemesi

Muhaddisler, güvenilir bir râvînin, tedlîsü'l-isnâda başvurmasıyla “sika” kimliğini lekelemiş olacağını söylemişlerdir. Çünkü müdellis râvî, bu eylemiyle, kusurlu rivayeti kusursuz göstermiş olmaktadır. Bu nedenle, güvenilir vasfını zedelemektedir. Konuyla ilgili Şâfiî'den (204/819) gelen bir rivayette Şu'be b. el-Haccâc (160/776); “Tedlîs, yalancının kardeşidir”³⁰² diyerek yalancı bir râvînin hadisinin terk edilmesi gerektiğini beyan etmiştir.

c. Müdellisin her koşulda rivayetinin terke müstahak olması

Bir kısım fâkih ve muhaddisler, nakillerinde tedlîsü'l-isnâda başvuran râvîleri mecrûh kabul ederek, müdelles hadislerinin, her koşulda terk edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Zira onlara göre, müdellisin başvurduğu tedlîsi açıklayıp açıklamaması arasında bir fark yoktur. Hatta müdellis, güvenilir hocalardan tedlîs yapmış olsa bile kendisinden sadır olan rivayetlerin terk edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Nitekim tedlîsin kendisi cerhtir. Kimin tedlîs yaptığı tespit edilirse onun rivayetleri hiçbir zaman kabul edilmez.³⁰³ Yahya b. Ma'în'e (233/847) “Müdellisin her nakli hüccet olur mu, yoksa bunun için “حَدَّثْنَا” ve “أَخْبَرْنَا” mı demesi gerekir?” şeklinde yöneltilen soruya İbn Ma'în (233/847), nakilde rivayet lafzının doğrudan semâya yönelik olup olmamasıyla ilgili herhangi bir şart ileri sürmeksizin “Tedlîs ürünü bir rivayet, kesinlikle hüccet değildir” demiştir.³⁰⁴

d. Açık bir yalan ve aldatma olan tedlîsin haram olması

Zehebî (661/1262), tedlîsü'l-isnât ve çeşitlerinin, kasıtlı bir aldatma girişimi olmasından ötürü tamamen reddedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü gerçekte inkita içeren bir senedin, ittisal izlenimi ile sunulması muhatabı yanıltır. Ayrıca Zehebî, zayıf bir râvî tarafından tedlîsü'l-isnâda başvurulmasını, Allah'a (c.c) ve Peygamberine (s.a.v) büyük bir hıyanet olarak yorumlamış ve bu durumun bazı muhaddisler tarafından icmâ' ile haram kabul edildiğini belirtmiştir.³⁰⁵

³⁰⁰ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetu Envâ'ı 'Ulûmi'l-Hadis*, s. 161

³⁰¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 362

³⁰² İbnü's-Salâh, *'Ulû'l-Hadis*, s. 74; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s.355; Nureddîn 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 383

³⁰³ Bkz: San'ânî, *Tavzihu'l-Efkâr*, c. I., s. 351

³⁰⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 362

³⁰⁵ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 331

Şu'be b. el-Haccâc (160/777) konuyla ilgili “Zinâ etmem, tedlîs yapmamdan daha sevimplidir” demiştir. O başka bir sözünde ise “Bana göre, gökyüzünden yüz üstü yere düşmek, tedlîs yapmaktan daha iyidir” ve “Hadiste tedlîs, zinadan daha şiddetlidir”³⁰⁶ diyerek tedlîsin bu türünün çirkin ve merdûd bir eylem olduğunu ifade etmiştir. Ebu'l-Velîd et-Tayâlsî ise “Gökyüzünden düşerek yere çakılmak bana göre işitmediğim bir hadîsi “زَعَمَ فُلَانٍ” diyerek nakletmemden daha iyidir”³⁰⁷ demiştir.

Senetteki tedlîsin hükümleriyle ilgili olarak Süleymân b. Dâvûd (234/849); “Tedlîs; aldatma, hile, hıyanet ve yalandan ibarettir. Tüm sırların açılıp ortaya döküleceği gün³⁰⁸ herkes bu durumu açıkça görecektir” diyerek tedlîsü'l-isnâdı manevi sorumlulukla ilişkilendirmiştir. Abdullah b. Mübarek (181/797) de isnât tedlîsini zemm makamında, “İnsanlar Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadislerinde tedlîs yapıyorlar, fakat ne var ki Allah (c.c.) tedlîsi asla kabul etmez”³⁰⁹ demiştir. Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071), Ebu'l-Kasım el-Ezdî kanalıyla aktardığı “Allah'ın harbi müdellislerin evinedir, öyle ki onlar bana göre yalancılardan ta kendileridir”³¹⁰ sözü müdellis'in kizble müttehem olduğuna ve rivayetinde ona güvenilmemesi gerektiğine işaret eden önemli bir ifadedir.

Görülüyor ki, tedlîsü'l-isnât ve türlerinin kabul edilmesi, ihticac edilecek olan hadis kriterleriyle hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Bu sebeple, senet merkezli aldatma girişimleri her koşulda terk edilmelidir. Nitekim bu konuda Veki' b. el-Cerrâh'ın (197/812) “Elbise alış-verişinde bile tedlîsi(aldatmayı) ayıplayıp helal saymazken hadiste tedlîsi nasıl helal kabul ederiz?”³¹¹ sözü oldukça manidardır. Yakub b. Şeybe (262/875) ise muhaddislerden bir grubun tedlîsi mekruh kabul ettiğini, onlardan bir kısmının da haram hükmünü verdiklerini söylemiştir.³¹²

Sonuç olarak, gerek isnât ricâli gerekse rivayet lafızları üzerinden muhatabı aldatma girişimi kimi muhaddislerce sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu anlamda müdellis, mecrûh kabul edilirken, rivayetleri de yalan ihtimalinden dolayı metrûk addedilmiştir.

3.1.1.3. Koşullu Kabul Edenler

İsnât tedlîsi ve çeşitlerini, doğrudan kabul ya da reddetmenin yanlış olduğunu belirten bazı muhaddisler, konuyla ilgili hükmü birtakım şartlara bağlamışlardır. Nitekim Nûreddîn 'Itr, tedlîsü'l-isnâdın hükmü üzerinde hadis bilginlerinin ortak bir görüşünün bulunmadığını söylemiştir.³¹³ Çünkü bazı muhaddisler, tedlîsi “zinâdan

³⁰⁶ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 356; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, c. II., s. 262; İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, c. I, s. 15

³⁰⁷ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 329

³⁰⁸ “يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ” ayeti için bkz: et-Tânk, 86/9

³⁰⁹ Hâkim, *Ma'rifetu 'Ulûmi'l-Hadîs*, s. 339

³¹⁰ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 356

³¹¹ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 356- 357

³¹² Bkz: Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 330

³¹³ 'Itr, *Menhecü'n-Nakd*, s. 384

daha kötü”³¹⁴ bazıları ise “senetten küçük bir düşüş”³¹⁵ şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu bakımdan, isnât tedlîsi ve türleriyle ilgili hüküm verirken, birtakım şartlar çerçevesinde değerlendirme yapmak daha tutarlı sonuçlar verecektir. Bu şartlar, râviye ve rivayete yönelik şartlardır. Kısaca, râvinin konumu ve rivayetin durumu detaylı bir şekilde irdelendikten sonra, irtikâp edilen tedlîsin çeşidi de göz önüne alınarak hüküm verilmelidir.

3.1.1.3.1. Râvîye Göre

Muhaddisler, senet üzerinde gerçekleştirilen tedlîsleri, râvisine göre değerlendirerek, bunların, bazı şartlarla makbul sayılabileceğini belirtmişlerdir. Bu şartların en başında müdellisin, güvenilir vasıflı bir râvi olması gelmektedir. Çünkü senette tedlîse başvuran râvinin güvenilir olması, müdellisin bu eyleme yönelmedeki amacının gerçeği gizleme ve muhatabı aldatma olmadığını göstermektedir. Bu sebeple muhaddisler, güvenilir müdellislerin senet üzerinde yaptıkları tedlîsleri makbul saymışlardır. Ayrıca müdellisin yaptığı tedlîsi açıklaması ya da senetten güvenilir şeyhini düşürmesi gibi durumlarda, muhaddisler söz konusu rivayetlerin kabul edilebileceğini belirtmişlerdir.

Tedlîsü’l-ismân yöntemiyle oluşturulan nakillerin kabulü, râvi ile ilgili şu kriterlere bağlıdır:

a. Müdellisin güvenilir olması

Muhaddislerin bir kısmı, “sika” vasıflı müdellisler tarafından *حَدَّثَنَا*, *سَمِعْتُ* ve *أَخْبَرَنَا* şeklinde ittisâle yönelik sîgalarla nakledilen rivayetlerin kabul edilebileceğini belirtmişlerdir. Mesela Zerkeşi (794/1392); A’meş (148/765), Süfyân es-Sevrî (161/778), Süfyân b. Uyeyne (198/813), Hüseyim b. Beşîr (183/799) gibi müdellislerin, rivayetlerinde yalan söylemeyen, imamlıkları adil ve fıkhîta söz sahibi râviler olmalarından ötürü tedlîs ürünü nakillerinin dinde hüccet sayılacağını belirtmiştir.³¹⁶ Nitekim İbn Hacer (852/1448), tedlîs yaptığı tespit edilen güvenilir bir râvinin, sadece açık bir sîga ile naklettiği hadislerin kabul edilebileceğini söylemiştir.³¹⁷

Nesâî (303/915) de benzer bir görüşle, güvenilir râvinin “*حَدَّثَنَا*” ve “*أَخْبَرَنَا*” lafızlarıyla aktardığı rivayetlerin makbul olduğunu belirtmiştir.³¹⁸ Fakat görüşmediği ve hadis almadığı hocasından tedlîs yapan râvinin naklettiği hadis kesinlikle kabul edilmemelidir.

³¹⁴ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, c. I, s. 15

³¹⁵ En-Nisâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Butte el-İsfehânî kanalıyla gelen bir haberde tedlîsi “züll” olarak aktarmıştır. Bkz: el-Hâkim, *Ma’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadis*, s. 338-9

³¹⁶ Zerkeşi, *en-Nuket ‘alâ Mukaddimeti İbnü’s-Salâh*, c. II, s. 84

³¹⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-Nazar*, s. 104

³¹⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü’n-Nazar*, s. 104

Beyhâkî'ye (458/1066) göre, güvenilir müdellislerin nakillerini, doğrudan ret ya da kabul edilmemelidir. Ona göre, sika râvinin bizzat aldığını tasrih etmediği hadisler, inkıta' içermesinden ötürü zayıf kabul edilmelidir.³¹⁹

b. Müdellisin tedlîs yaptığı râvinin sika olması

Râvinin, kendisinden tedlîsü'l-Isnât yaptığı şeyhin güvenilir olması durumunda, bazı muhaddisler, bu rivayetin makbul olduğunu ifade edilmiştir.³²⁰ Örneğin Ebûbekr el-Bezzâr (292/905), sika râvilerden yapılan tedlîsin makbûl olacağını söylemiştir.³²¹ Yani müdellis râvinin, senetten hocasını düşürmesinden sonra, şeyhinin şeyhinden rivayette bulunmuş olmaktadır. Bu durumda, müdellisin, şeyhinin şeyhi konumunda yer alan râvinin "güvenilir" vasıflı olması gerekmektedir. Nitekim Sehâvî (902/1497)'ye göre, kendisinden tedlîs yapılan şeyhin güvenilir olması gerekir. Aksi halde, söz konusu tedlîs, mekruh sayılmaktadır.³²²

Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (562/1167) ise senet üzerinden gerçekleştirilen tedlîsin kabul edilmesini, müdellisin itirafına bağlamıştır. Bu durumda yaptığı tedlîsi açıklmayan müdellislerin, naklettiği hadisler kesinlikle reddedilmelidir. Nitekim es-Sem'ânî (562/1167), "Müdellis râvi, gizlediği hocası sorulduğunda, onu açıklamazsa, onun hiçbir rivayeti kabul edilmez"³²³ demiştir.

c. Senetten düşürülen şeyhin, "güvenilir" olması

Tedlîsü'l-Isnât sırasında müdellisin, senetten düşürdüğü şeyhin güvenilir olması durumunda, söz konusu naklin, kabul edilebileceği belirtilmiştir. Nitekim İbn Abdilber (463/1071), Bezzâr (292/905), Ebûbekir es-Sayrafî (330/941), Ebu'l-Feth el-Ezdî gibi muhaddisler, müdellis râvinin, senetten "sika" şeyhini düşürerek yaptığı tedlîsin makbul olduğunu belirtmişlerdir. Aksi durumda ise bu rivayetin reddedilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Örneğin muhaddisler, Süfyân es-Sevrî (161/778)'nin hıfz ve zabt sahibi bir râvi olarak temâyüz ettiğini belirterek, onun güvenilir şeyhlerini senetten çıkarmakla başvurduğu tedlîs türü nakillerinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.³²⁴

d. Güvenilir ve âdil müdellislerin, sika ve mutkîn râvilerden tedlîs yapması

Tedlîsü'l-Isnâdın kabul şartlarından biri de güvenilir râvilerin, sika şeyhlerden tedlîs yapmaları ve semâlarını tasrih etmeleridir. Burada müdellisin, semâmı açıklaması, tedlîs ürünü rivayetin kabulünde çok önemlidir. Fakat güvenilir râvinin, kesin şekilde işittiğini açıklamaksızın, naklettiği hadisin makbul sayılması mümkün değildir. Çünkü bu durum, tüm mürsellerin kabulüne zemin hazırlaması bakımından sakıncalı görülmüştür.

³¹⁹ Yıldırım, Enbiya, *Hadisçiler ve Çelişki*, Rağbet yay., İstanbul 2009, s. 54

³²⁰ Bkz: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 361

³²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *et-Ta'rif*, s. 9

³²² Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, c. I., s. 316

³²³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 356 vd.

³²⁴ Zerkeşî, *en-Nuket 'alâ Mukaddimeti İbnü's-Salâh*, c. II, s. 84

Nitekim İbn Hibbân (354/965) bu konuda şunları söylemiştir: “Süfyân es-Sevrî (161/778), A'meş (148/765), Ebû İshâk (127/744) vb. gibi sika ve âdil müdellislerin rivayetlerini, semâlarını tasrih etmeleri şartıyla kabul ederiz. Çünkü güvenilir dahi olsa, işittiğini tasrih etmeyen müdellisin rivayetini kabul edersek, maktu' ve mürsel haberleri de kabul etmemiz gerekir. Bu durumun istisnası olan tek râvi ise Süfyân b. Uyeyne (198/813)'dir. Yani onun semâını açıklamasına gerek yoktur. Zira İbn Hibbân, onun sadece kendisi gibi güvenilir râvilerden tedlîs yaptığını ifade etmiştir. Bu sebeple, İbn Uyeyne'nin müdelles rivayetlerinin kabul edilmesi gerektiğini kaydeden İbn Hibbân (354/965) durumu İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayetine benzetmiştir.³²⁵ O bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Süfyân'ın durumu, tıpkı İbn Abbas'ın (r.a) Hz. Peygamber'den (s.a.v) duymadığını rivayet etmesindeki durum gibidir. Ashabın Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet ettiklerinin hepsi, semâlarını açıklamasalar dahi, kabul edilmelidir. Çünkü onlardan herhangi birisi, ola ki bunu Rasulullah'tan (s.a.v) işiterek rivayet eden sahabînin adını zikretmeden rivayet etmiştir. Allah onların hepsinden razı olsun, onların hepsi -dinde- öncelik ve önderlikleri olan adil imamlardır. Allah (c.c) onları herhangi bir gevşekliğin töhmeti altında bırakmayıp arındırmıştır.”³²⁶

e.Müdellislerin, muteber kaynaklarda nakillerinin bulunması

İsnât tedlîsi ve çeşitlerinin, muhaddislerce makbul karşılanmasının başka bir şartı da, müdellislerin muteber kaynaklardaki rivayetleriyle güvenilirliklerini ispat etmiş olmalarıdır. Örneğin İbnü's-Salâh'a (643/1245) göre Sahîhayn ve diğer muteber hadis kitaplarında Katâde, el-A'meş (148/765), Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. 'Uyeyne, Abdurrezzak, Velid b. Müslim ve benzeri ravilerin “سَمِعْتُ” ve “حَدَّثَنَا” gibi sarîh lafızlarla rivayet ettikleri hadislerin çokça bulunduğunu ifade eder.³²⁷

3.1.1.3.2. Rivâyete Göre

Muhaddisler, tedlîsü'l-İsnât ve çeşitlerinin kabulünde, rivâyete yönelik bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Söz konusu şartları taşıyan rivayet makbul, taşımayan nakiller ise merdud sayılmıştır. Bu şartlar genellikle, müdellisin senette kullandığı edâ sîgalarıyla ilgilidir.

Tedlîsü'l-İsnad ve çeşitlerinin rivâyetlere yansıyan biçimi, şu kriterlere bağlı olarak makbul sayılabilir:

³²⁵ Emîr 'Alâuddîn el-Fârisî, *Sahîh-u İbn Hibbân*, (thk: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâr Me'ârif, Mısır, c. I, ss. 122-123

³²⁶ Fârisî, *Sahîh-u İbn Hibbân*, c. I, ss. 122-123

³²⁷ Bkz: İbnü's-Salâh, *a.g.e*, s. 75; Karşılaştırma için bkz: es-Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, c. II., s. 263

a.Müdellesin, doğrudan ittisal içeren sîgalarla yaptığı tedlîsi açıklaması

Nevevî (676/1277) ve İbnü's-Salâh (643/1245) *سَمِعْتُ*, *حَدَّثَنَا* ve *أَبْنَانَا* gibi doğrudan doğruya ittisal içeren bir sîga ile hadis nakleden müdellesin, söz konusu eylemini açıklaması durumunda, rivayetinin kabul edilebileceğini belirtmişlerdir.³²⁸ Yani, açık sîgalarla senette tedlîse başvuran râvinin, yaptığı eylemi açıklamaması, bu rivayetin reddine sebep olur. Çünkü müdelles, bununla yaptığı tedlîsin bilinmesine engel olmakta ve yayılmasını istemektedir. Bu sebeple, müdelles râvi, tedlîsini açıklayıp, isnâdın gerçek şeklini beyan etmelidir.

b.Müdellesin, tedlîs yapmadığı rivayetleri, ittisâl içeren sîgalarla nakletmesi

Muhaddislerin bir kısmı, müdelles râvinin tedlîse başvurmadığı hadislerini *سَمِعْتُ*, *حَدَّثَنَا* ve *أَبْنَانَا* gibi açık sîgalarla nakletmeleri gerektiğini beyan etmişlerdir. Aksi halde, söz konusu rivayetinin kabul edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Hatîb el-Bağdâdî (463/1071), İbnü's-Salâh (643/1245), Nevevî (676/1277), Sehâvî (902/1497), Şafîî (204/820), Yahya b. Maîn (233/847), Ali b. el-Medîni (234/849) bu görüşü benimsemişlerdir.³²⁹ Örneğin İbn Ebî Şeybe (235/850), Hişâm er-Rifâî'ye babasının rivayet etmekte olduğu hadisin, tedlîs mi yoksa yalan mı olduğunu sormuştur. Hişâm ise “Niçin tedlîs olsun ki? Babam, rivayet ederken senette “*حَدَّثَنَا*” diyor” şeklinde cevap vermiştir.³³⁰

Ayrıca râvinin, gerçekte tedlîs yapmadığı hadisleri, kesinlik bildiren sîgalar yerine “*قَالَ*” ve “*عَنْ*” gibi vehim içeren lafızlarla nakletmesini eleştirmişlerdir. Çünkü râvinin, hocasından işittiği ve tedlîs yapmadığı bir rivayeti, ihtimal içeren lafızlarla nakletmesi, rivayetinin kusurlu olduğu yönünde bir şüpheye neden olur. Bu sebeple müdelles, tedlîs yapmadığı rivayetlerde, açık edâ lafızları kullanmalıdır. Nitekim İbn Abdilber (463/1071) bu konuda, müdellesin “*حَدَّثَنَا*” diyene kadar hiçbir hadisinin kabul edilmemesi gerektiğini söylemiştir.³³¹

b.Müdellesin, az miktarda tedlîse başvurusu

Tedlîsü'l-isnâdın makbul sayılabilmesi için ileri sürülen şartlardan birisi de tüm rivayetlerine oranla, râvinin müdelles rivayetlerinin çok az olmasıdır. Çünkü bu eylemi alışkanlık haline getiren müdellesin, naklettiği rivayetlerin kabul edilmemesi gerekir. Müdelles, an'ane ve benzeri sîgalarla az miktarda tedlîs yaparsa onun tedlîsi kabul edilir; fakat râvi, tedlîs yapmayı alışkanlık haline getirerek her zaman bu yola tevessül ederse bu caiz değildir.³³²

³²⁸ es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, c. I., s. 351

³²⁹ Krş: es-San'ânî, *Tavzîhu'l-Efkâr*, c. I., s. 351

³³⁰ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 318

³³¹ Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, c. I., s. 324

³³² Ali Toksarı, *a.g.m.*, s. 9

Nitekim Ya'kub b. Şeybe (262/875), Ali bin el-Medîni'ye (234/849) "Bir râvinin, içinde حَدَّثَنَا demeden yaptığı tedlîs hüccet olur mu?" diye sormuş ve "Şayet onun tedlîsi çok ise hüccet olmaz" cevabını almıştır.³³³

3.1.2. TEDLÎSÜ'T-TESVİYE

Tecvîd ve tezyin şeklinde isimlendirilen tedlîsü't-tesviye, senet üzerinde gerçekleşen bir tedlîs türüdür. Tesviye, müdellisin, şeyhinin şeyhi konumunda bulunan râviyi senetten düşürmesiyle gerçekleşir. Böylece müdellis, isnâdı zayıf ve mecruh râvilerden arındırmış olmaktadır. Muhaddisler, tedlîsin diğer türlerine nazaran, tedlîsü't-tesviye hakkında ortak bir görüş belirtmişlerdir.

Buna göre, tesviye tedlîsinin hükmü şu başlıklar altında değerlendirilebilir.

a. Büyük bir aldatma ve yalancılık olması

Tedlîsü't-tesviye, doğurduğu sonuçlar itibariyle, tedlîs türleri içerisinde en kötüsüdür.³³⁴ Alâî, bu türün, tedlîs çeşitlerinin en kötüsü olduğunu söylemiştir.³³⁵ Konuyla ilgili Hammâd b. Zeyd (179/795) "Tedlîs açık bir yalandır"³³⁶ demiştir. Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071), Ebû Üsâme'den naklettiği şu söz oldukça dikkat çekicidir: "Allah tedlîs yapanların evleriyle harp eder, öyle ki onlar bana göre yalancıdan başkası değildir."³³⁷ Öte yandan İbn Şâzekûnî'nin (234/849), vefatı esnasında "Allahım! Muhsan bir kadına iftira etmemden ve hadiste tedlîs yapmamdan dolayı senden bağışlanma diliyorum"³³⁸ şeklinde dua etmesi, bu eylemin çirkinlik hatta haramlık boyutuna işaret etmesi bakımından son derece önemlidir.

Yine el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) Abdurrezzak isimli bir şahsın hac günlerindeki hayıflanmasını aktaran şu nakli, tedlîsin çirkinlik boyutuyla ilgili çarpıcı bir atıftır: "Mekkeye geldim, orada üç gün kaldım; fakat hadis ashabından hiç kimse yanıma uğramadı. Orada günler geçirdim, tavaf ettim, Kabe'nin örtüsünü astım (hala kimse gelmedi) ve 'Ya Rabbi! Bana neler oluyor, yalancı mıyım? Müdellis miyim? Neden hiç kimse hadis almak için yanıma gelmiyor?' dedim."³³⁹

b. Müdellisin yaptığı tedlîsten ötürü, şeyhini zan altında kalması

İsnâdı tesviye edip güvenilir râvilerle tezyîn etmenin, kabul edilebilecek hiçbir tarafı yoktur. Çünkü müdellis, senette tesviye yaparak kendi konumunu lekelediği gibi şeyhinin zan altında bırakmış olmaktadır. Bu sebeple muhaddisler,

³³³ Bkz: Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, c. I., s. 323-4

³³⁴ İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 9

³³⁵ Dümeynî, *et-Tedlîsü fi'l-Hadis*, s. 120

³³⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 356

³³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 356

³³⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 357

³³⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 357

tesviye tedlîsini eleştirerek amacı doğrudan doğruya hile ve aldatma olan ravinin cerh edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Velid b. Müslim (195/811), Evzâî'den (157/774) nakilde bulunurken, Evzâî'nin zayıf şeyhlerini atlayarak sadece güvenilir olanlarını zikrederdi. Kendisine böyle yapmasının sebebi sorulunca Velîd, "Evzâî böylelerinden rivayet etmiş olmaktan beridir" demiştir. Kendisine tekrar "Evzâî zayıf olmalarına rağmen bu ravilerden münker hadis rivayet etmişse, senin o zayıf râvileri iskat ederek rivayet etmen Evzâî'yi daha kötü bir duruma düşürmez mi?" diye sorulunca Velîd b. Müslim (195/811) bu söze aldırış bile etmemiştir.³⁴⁰

Sonuç olarak, zayıf ravileri düşürerek, senedi sikalarla süslemek gayesi taşıyan tedlîsü't-tesviyenin hükmünün haram, müdellisin mecrûh, rivayetinin de metrûk olacağı açıktır.

c. Tesviyeden sonra senetteki "güvenilir" vasıflı râvinin tedlîsle ithâm edilmesi

Muhaddisler, tesviye tedlîsine başvuran râviyi şiddetle eleştirmişlerdir. Çünkü tesviye yapan râvi, başta hadis aldığı kendi şeyhi olmak üzere, senetteki diğer güvenilir râvileri zan altında bırakmış olmaktadır. Zira senetten şeyhinin şeyhini düşüren müdellis, söz konusu durumu açıklamadığı takdirde, hadis aldığı hocasını tedlîsle ilişkilendirmiş olmaktadır. Çünkü tesviyeden sonra isnâtla karşılaşan bir kimse, senetteki tesviyeyi fark edemeyerek, güvenilir râvinin tedlîs yaptığını düşünebilir.

Örneğin A→B→X→C→D senesinde; D müdellis, X zayıf, A, B ve C ise güvenilir râvi olsun. Bu durumda, tedlîsü't-tesviye yapan D râvisi, şeyhinin şeyhi konumundaki X'i, zayıf olmasından ötürü düşürerek, senedi A→B→C→D şekline sokmuş olur. Böylece isnâdı tamamen güvenilir olan A, B ve C râvilerinden nakletmiş olmaktadır. Fakat A→B→C→D senediyle karşılaşan bir kimse, C ile B'nin birbiriyle görüşme imkanının olmadığını gördüğünde D'nin tedlîs yaptığı yargısına ulaşamaz. Yani tesviyeden sonra muhatap, D'nin senetten zayıf olan X râvisini düşürerek tesviye yaptığını anlayamaz. Böylece C râvisini tedlîs yapmakla itham etme yanlışı kaçınılmaz olur. Oysa C güvenilir, D ise müdellis râvidir.

Tedlîsü't-tesviye, çeşitli sebeplerle, senedi zayıf râvilerden arındırıp, güvenilir râvilerle süsleme girişimidir. Bu durumda büyük bir müdahale ile tesviye yapan müdellisin cerh edilmesinin sebebi, senetteki güvenilir râvilerin töhmet altında bırakılmasıdır. Bu sebeple birçok muhaddis, tesviye tedlîsi ile nakledilen rivayetlerin kesinlikle merdud olduğunu beyan etmişlerdir.

Örneğin İbn Hacer (852/1448) tedlîsü't-tesviyeyi, müdellisin kendi şeyhi olmayan ravilere müdahalesi olarak yorumlamıştır.³⁴¹ Alâî (761/1360) ise muhatapı yanlış yönlendirmesi gerekçesiyle "tedlîsü't-tesviye, tedlîs türleri arasında en çirkin olanıdır"³⁴² demiştir.

³⁴⁰ Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Istılahları*, s. 139

³⁴¹ İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 10

³⁴² İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 10

d.Tesviyeden ötürü oluŖan âli isnât ile hadisin deęerinin yükselmesi düşünceŖi

Zayıf ve mecrûh râvileri düşürerek, hadisi sadece güvenilir kimselerden aktaran müdellis, senedi ihtisar etmiş olmaktadır. Böylece Hz. Peygamber'den (s.a.v) en kısa zincirle rivayette bulunarak, âli isnât elde etmiştir. Bu şekilde, görünüşte âli bir senetle nakilde bulunan müdellis, hadisin değerini yükseltmiş olmaktadır. Bundan dolayı muhaddisler, tesviye sonrası, gerçek dışı bir senetle, hadisin değerini yükselterek muhatabı aldatmaya çalışan müdellisi tenkit etmişlerdir. Ayrıca tesviye yöntemiyle meydana gelen rivayetlerin, reddedilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü müdellis, tesviye yaparak zayıf rivayetleri, hasen hatta sahîh bir forma sokup hadisi daha değerli hale getirmek istemiştir.

Örneğin Yahya b. Maîn'e (233/847), tedlîsü't-tesviye yaparak senedi kısaltan bir râvinin durumu sorulmuştur. İbn Maîn ise, "Yalancından aktarılan bir hadis "işe yaramaz" hükmü alacaktır. Bundan dolayı râvi, tesviye yaparak, hadisi Ebû Safîd, el-A'meş (148/765) vb. gibi güvenilir râvilerden nakletmiş gibi göstermek istemiştir. Böylece sıhhatinden kuşku duyulmayacak bir konuma yükseltmeye çalışmıştır" diyerek söz konusu kişiyi eleştirmiştir.³⁴³

3.1.3. TEDLÎSÜ'Ş-ŞÜYÛH

Müdellisin, hadis aldığı hocasının ismi üzerinde birtakım değişiklikler yaparak gerçeği muhataptan gizleyerek yapmış olduğu tedlîs türüne tedlîsü'ş-şüyûh adı verilir. Yani tedlîsü'ş-şüyûh, şeyhin açık ismi yerine müdellisin, ta'miye(gizleme) amacıyla, o şeyhe ait başka isim, künye, lakap vb. gibi birtakım özelliklerinin kullanmasıdır.

Tedlîsin bu türünde isnâttan herhangi bir ravi düşürülmesi söz konusu değildir. Şüyûh tedlîsi, şeyh isimlerinde değişiklik yapılarak, farklı bir şeyhten hadis alındığı izlenimi uyandırmak maksatlı bir aldatma girişimidir. Bu sebeple Muhaddisler, şüyûh tedlîsinin hükmü konusunda isnât ve tesviye tedlîslerinde olduğu gibi sert tenkitlerde bulunmamışlardır. Mamafih, tedlîsü'ş-şüyûhun mekruh olduğunu belirtmişlerdir.

Örneğin İbnü's-Salâh tedlîsin bu türünün alacağı hükmün, tedlîsü'l-isnâda göre daha hafif olacağını ve söz konusu eyleme başvurulma amacına göre hükmün farklılaşabileceğini ifade etmiştir. "Tedlîsü'ş-şüyûhun hükmü, tedlîsü'l-isnâda göre daha hafiftir. Çünkü şüyûh tedlîsinde, kendisinden rivayette bulunulan şeyhin zayıf edilmesi ve onun durumuna veya yeterliliğine vakıf olmak isteyen kişiye bu araştırmanın zorlaştırılması vardır. Bu işlemin mekruhluğu, müdellisi tedlîs yapmaya götüren sebebe göre farklılaşmaktadır."³⁴⁴

Tedlîsü'ş-şüyûh, müdellisin senedi oluşturan râvilerin isimleri üzerinde değişiklik yaparak muhatabı aldatma gayesine yönelik bir girişimdir. Tesviye ve

³⁴³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 365

³⁴⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 76

isnâd tedlîsleri kadar tenkide uğramasa da amacı, kasıtlı bir şekilde ta'miye olan bu eylemden ötürü, müdellisin cerh edilmesi gerektiği belirtilmiştir. İşaret edilen konuya Atıyye el-Avfî'nin (111/792) durumu örnek verilebilir.

Ahmed b. Hanbel (241/855) Atıyye'nin hadislerinin zayıf olduğunu, onun Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'ye gidip ondan dinlediği tefsir derslerini, el-Kelbî'nin künyesi olan Ebû Sa'îd'i kullanarak ondan "haddesenâ Ebû Sa'îd" şeklinde nakilde bulunduğunu söyler. Atıyye el-Avfî, el-Kelbî'den yaptığı nakillerde, onun ismi yerine künyesini anıp Ebû Sa'îd demekle, sahabî Ebû Sa'îd el-Hudrî'yi çağrıştırarak bilmeyenler üzerinde böyle bir izlenim uyandırmak istemiştir.³⁴⁵

Görüldüğü gibi Atıyye el-Avfî, zayıf ve üstelik hadisçiler arasında makbul olmayan el-Kelbî isimli raviyi, güvenilir bir sahâbî gibi zikrederek tedlîsü'ş-şüyûh yapmış olmakta ve tabiatıyla insanları kandırmaktadır.

Özetle tedlîsü'ş-şüyûhun hükmü konusunda, muhaddislerce kabul edilen ortak bir görüş bulunmamaktadır. Ayrıca isnât ve tesviye tedlîsleri ile karşılaştırıldığında sonuçları bakımından, tedlîsü'ş-şüyûh, daha az eleştirilmiştir. Ancak, gizleme amacıyla zayıf râvileri farklı sıfatlarla zikrederek, güvenilir râvi izlenimi uyandıran müdellislerin cerh edilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

3.1.3.1. Tedlîsü'l-Bilâd

Tedlîsü'l-bilâd, müdellisin, hocasından hadis aldığı beldeyi söyleyerek başka bir bölge ya da şehir ismini kastetmesidir. Yani tedlîsin bu çeşidi, hadisin senet kısmında yer alan isimler üzerinde, birtakım değişiklikler yaparak gerçeği muhataptan gizlemeye yönelik bir eylemdir. Tedlîsü'l-bilâd, şehir ve belde isimlerinin farklı anlamları çağrıştıracak şekilde kullanılması şeklinde yapılır.

Müdellis, talebü'l-hadis için çeşitli seyahatlara çıktığı ve çok sayıda şeyhten hadis tahammul ettiği izlenimi uyandırmak amacıyla bu yönteme başvurur. Bunun için, rivayet sırasında, birbirinden farklı belde ve şehir isimleri kullanır. Böylece zikrettiği şehir ve bölge isimleri ile farklı hadis merkezlerini kastetmiş olur.

Muhaddisler, tedlîsü'l-bilâd hakkında müstakil bir hüküm koymamışlardır. Bu durum, çoğunlukla tedlîsin bu türünün, tedlîsü'ş-şüyûh başlığı altında ele alınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu eyleme başvuran müdellisin, rivayet kuralları arasında olmadığı halde, hocasından hadis aldığı beldeyi zikretmesinin, herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır. Ancak yine de bu konudaki bağlayıcı hükmün, müdellisin niyetiyle yakından ilişkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

³⁴⁵ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu'l-Dâiratu'l-Me'ârifu'n-Nizâmiyye, Hind, 1326, c. VII., ss. 225, 226; Dümeynî, *et-Tedlis fi'l-Hadis*, s. 126

3.2. TEDLİS YAPAN RÂVİLER

Müdelles hadislerin, senet ve metin açısından tahlilini yapabilmek için isnât ricâlini tanıtan eserlere ihtiyaç vardır. Herhangi bir hadisin senet zincirinde bulunan râviler hakkında bilgi veren eserlere ricâl kitapları adı verilir. Râvilerin hadis rivayetindeki tutumları, zamanla kayıt altına alınarak ricâl edebiyatı meydana getirilmiştir. Bu sebeple, ricâl türü eserler, senet kritiği açısından, muhaddislerin öncelikli başvuru kaynaklarıdır. Çünkü isnâdı oluşturan râvilerin hâlleri tam olarak bilinmeden hadisin güvenilirliği hakkında doğru bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

Muhaddisler, tedlîs yöntemiyle oluşturulan rivayetleri, en doğru şekilde analiz edebilmek için, müdellis râvileri çeşitli kategorilere dahil etmişlerdir. Bu sınıflandırmalarda çoğunlukla, irtikâp edilen tedlîsin çeşidi ile müdellis râvilerin cerh ve ta'dîl açısından konumu esas alınmıştır. Örneğin İbn Hacer, Süveyd b. Saîd adlı müdellisi, tedlîse sıkça başvurmasından ötürü dördüncü tabakada zikrederken, Süfyân es-Sevrî adlı râviyi hadiste imam olmasından ötürü ikinci tabakada zikretmiştir.

Öte yandan müdellis râvilerin tabakaları, muhaddislerin sıkı veya gevşek olmasına göre farklılık arz etmektedir. Tabiatıyla münekkitlerin, tedlîs ürünü rivayetlere getirdikleri yorum da, bu sebeple, çeşitlilik göstermektedir. Çünkü müdellis, meşhur olup olmaması bile muhaddislerin bakış açılarını dolaylı şekilde etkilemiş bulunmaktadır.

Örneğin, tedlîs konusunda titiz davranan muhaddisler A'meş(148/765), Süfyân b. Uyeyne, Süleymân et-Teymî gibi râvileri, tedlîslerinden dolayı şiddetle eleştirmişlerdir. Buna mukabil gevşek muhaddisler, bu isimlerin Sahîhayn râvileri olmasından ötürü, bu kanalla gelen hadislere ılımlı yaklaşmışlardır. Bu bakımdan, müdellisleri sınıflandırmada ve müdelles hadisleri tespit etmede, muhaddisler arasında genel-geçer ölçütler bulunmamaktadır.

Muhaddislerin, müdellisleri çeşitli tabakalara ayırmasındaki temel amaç, tedlîs unsuru taşıyan rivayetleri sağlıklı bir şekilde değerlendirmektir. Çünkü münekkitler, müdelles hadisleri değerlendirirken öncelikle senet ricâlini incelemiştir. Bu nedenle, isnât ricâlini teşkil eden râvilerin cerh ve ta'dîl açısından durumu ve buldukları tabaka dikkate alınarak, müdelles rivayete ilişkin hüküm verilmiştir. Hadis ilminde Âlâî (761/1360), müdellis râvileri ilk olarak sınıflandıran kimsedir. Kendisinden sonra yaşayan hadis ilmi meraklıları Âlâî'nin sitemini takip ederek tedlîs unsuru bulunduran hadisleri tahlil etmişlerdir.

Ayrıca müdellisleri çeşitli tabakalarda derecelendirme konusunda muhaddisler, yaşadıkları dönemin özelliklerine göre hareket etmişlerdir. Yani muhaddislerin bu tutumları, içinde buldukları dönemin izlerini taşımaktadır. Bu sebeple, oluşturulan müdellis tabakaları, bir bakıma muhaddisin kişisel düşüncesini yansıtmaktadır. Örneğin tedlîs yaptığı halde toplumda kabul görmüş zayıf bir râvinin, söz konusu durumunu açıklayıp onu müdellis olarak ilan etmek pek mümkün

gözükmemektedir. Nitekim Hâkim'in, hadis rivayetinde tedlîse başvuran râvileri korumak amacıyla isimlerini açıklamadığını söylemesi bunun en açık örneğidir.

Bununla beraber bazı muhaddisler, müdellis isimlerini incelemek ve onlarla ilgili araştırma imkânını kolaylaştırmak amacıyla, tedlîs yapan râvileri alfabetik bir yol izleyerek zikretmişlerdir. Bu yöntemde kayda geçirilen müdellis râvi isimleri, tabaka yerine mu'cem sitemiyle zikredilmektedir.

3.2.1.ALFABETİK SİSTEM

Alfabetik sistem, müdellis râvileri bir araya getirme yöntemlerinden biridir. Bu metotta, müdellis râvinin başvurduğu tedlîsin türü, kimden tedlîs yaptığı ya da bu eylemi hangi sıklıkta yaptığı önemli değildir. Yani alfabetik sistemde muhaddisler, tedlîs yapan tüm râvileri, herhangi bir özelliğe dikkat etmeksizin, mu'cem sistemine göre bir araya getirmeyi amaçlarlar. Bu sistem tabakât sistemine göre daha nesnel bir gözlem sonucu elde edilen bulgular içerir. Çünkü muhaddis, müdellis râviyi doğrudan isim sırasına göre zikreder.

Bununla beraber, alfabetik sınıflandırma yöntemi, tabakât sistemine göre daha elverişsizdir. Zira tabakat yöntemi, her bir müdellisi, belirli ilkelere göre derecelendirme amacına yöneliktir. Fakat alfabetik sistemde, tesviye tedlîsi yapan bir râvi ile şüyûh tedlîsine başvuran râvi aynı kategoride yer alır. Bu durum alfabetik sistemin bir dezavantajıdır.

Burada müdellis râvileri derleme amacıyla, alfabetik sistemle hazırlanmış eserlerden örnekler vereceğiz.

3.2.1.1. Esmâü'l-Müdellisîn

Suyûtî, *Esmâü'l-Müdellisîn* adlı eserini, alfabetik yöntemle meydana getirmiştir. O, tespit ettiği müdellisleri herhangi bir derecelendirme yapmaksızın eserine almıştır. Suyûtî bu eserinde 71 müdellis râvi zikretmiştir.³⁴⁶ Ayrıca o her bir müdellisi kısaca tanıtmıştır. Suyûtî'nin eserinde sıraladığı müdellis râviler şunlardır:

1. İbrâhim bin Yezîd en-Nehâî
2. İsmâîl bin Ebî Yahyâ
3. İsmâîl bin Hâlid
4. İsmâîl bin İshak bin Velîd

³⁴⁶ Suyûtî, *Esmâü'l-Müdellisîn*, ss. 25- 111

5. Telîd bin Süleyman el-Kûfî
6. Câbir el-Cu'fî
7. Habîb bin Ebî Sâbit
8. Haccâc bin Ertât
9. Hasan bin Ebî Zekvân Hasan el-Mısrî
10. Hüseyin bin Vâkîd el-Mervezî
11. Hafs bin Ğıyâs el-Kûfî
12. Hakem bin 'Uteybe
13. Hammâd bin Üsâme
14. Hamîd et-Tavîl
15. Zekerıyyâ bin Ebî Zâide
16. Sâlim bin Ebi Nücûd³⁴⁷
17. Saîd bin Ebî 'Arûbe
18. Süfyân es-Sevrî
19. Süfyân bin 'Uyeyne
20. Süleymân et-Teymî
21. Süleymân el-A'meş
22. Yezîn bin Saîd el-Hadrânî
23. Şibâk ed-Dabbî
24. Şüreyk bin Abdullah en-Nehâî
25. Şuayb bin Eyyûb
26. Tâvus bin Keysân el-Yemânî
27. Talha bin Nafi' bin Süfyân

---

³⁴⁷ Aynı isim, Salim Bin Ebi'l-Ca'd şeklinde de olabilir.

28. Abbâd bin Mansûr
29. Abdullah bin Lehî'a
30. Abdullah bin Ebî Nuceyh el-Beclî
31. Abdullah bin Ebî Ziyâd el-İfrikî
32. Abdullah bin 'Umeyr
33. Abdullah bin Zeyd el-Ceremî Ebû Kılâbe
34. Abdulmecîd bin Abdulazîz bin Ebî Dâvud
35. Abdurrahmân bin Muhammed el-Muhâribî
36. Abdulmelîk bin Cüreyc
37. Abdulvehhâb bin 'Atâü'l-Haffâf
38. 'Ikrim bin 'Ammâr
39. Ali bin 'Avvâb Ebu'l-Hasan bin el-Kûfî
40. 'Amr bin Ali el-Makdisî
41. 'Omer bin Abdullah Ebû İshâk
42. İsâ bin Mûsa Ğuncâr
43. 'Amr bin Ali bin 'Atâ bin Mukaddem
44. Katâde
45. Muhammed bin İshak
46. Muhammed bin Hâzim Ebû Mu'âviye
47. Muhammed bin Şihâb ez-Zührî
48. Muhammed bin Sadaka el-Velî Ebû Abdullah
49. Mübârek bin Fedâle
50. Muhammed bin Abdurrahman et-Tafâvî
51. Muhammed bin 'Aclân el-Medenî

52. Muhammed bin İsa bin Semi'
53. Muhammed bin İsa et-Tabbâ'
54. Muhammed bin Müslim Ebu'z-Zübeyr
55. Mervan bin Mu'aviye e-Fizârî
56. Ma'mer bin Râşid
57. Muğîre bin Nu'aym
58. Mûsa bin 'Ukbe
59. Meymûn bin Mûsa el-Merâî
60. Hişâm bin Hassân
61. Hişâm bin 'Urve
62. Hişâm bin Kesîr
63. Velîd bin Müslim
64. Yahyâ bin Ebî Hamîd Ebû Habbâbe
65. Yahyâ bin Sa'id el-Ensârî
66. Muhammed bin 'Omer bin 'Alkame
67. Yahyâ bin Ebî Kesîr
68. Yezîd bin Ebî Ziyâd
69. Yezîd bin Ebî Mâlik el-Hemedânî
70. Yûnus bin 'Ubeyd
71. Ebû Sa'd el-Bekkâl Saîd bin el-Merzebân

3.2.1.2. Kitâbu'l-Müdeîlisîn

İrâkî (826/1423) *Kitâbu'l-Müdeîlisîn* adlı eserinde, tespit ettiği 80 adet müdeîlis râviyi alfabetik bir şekilde zikretmiştir.³⁴⁸ İrâkî, müdeîlis râvileri herhangi

³⁴⁸ İrâkî, *Kitâbu'l-Müdeîlisîn*, ss. 31- 106

bir derecelendirmeye tabi tutmadan harf sırasına göre sıralamıştır. Buna göre, İrâkî'nin (826/1423) eserinde müdellis olarak ismi geçen râviler şunlardır:

1. İbrahim bin Muhammed bin Ebî Yahyâ el-Eslemî
2. İbrahim bin Yezîd en-Nehâî
3. İsmâ'îl bin Ebî Hâlid
4. Bakıyye bin Velîd
5. Telîd bin Süleymân
6. Câbir el-Cu'fî
7. Habîb bin Ebî Sâbit
8. Haccâc bin Ertât
9. Hasan bin Ebî Hasenü'l-Basrî
10. Hasan bin Zekvân
11. Hasan bin Mes'ûd bin el-Hasan bin Ebû Ali bin Ebu'l-Vezîr ed-Dımeşkî
12. Hüseyin bin Vâkîd el-Mervezî
13. Hafs bin Ğıyâs el-Kûfî
14. Hakem bin 'Uteybe
15. Hammâd bin Üsâme Ebû Üsame el-Kûfî
16. Humeyd et-Tavîl
17. Humeyd bin er-Rebî' el-Lahmî el-Kûfî
18. Zekeriya bin Ebî Zâide
19. Sâlim bin Ebi'l-Ca'd
20. Sa'îd bin Ebî 'Arûbe
21. Süfyân bin Sa'îd es-Sevrî
22. Süfyân bin 'Uyeyne
23. Seleme bin Temâm eş-Şekarî

24. Süleymân et-Teymî
25. Süleymân el-A'meş
26. Süveyd bin Sa'id
27. Şibâk ed-Dabbî
28. Şüreyk bin Abdullah en-Nehâî el-Kâdî
29. Şu'ayb bin Eyyûb
30. Tâvus bin Keysân
31. Talha bin Nâfi'
32. Abbâd bin Mansûr en-Nâcî
33. Abdullah bin Zeyd Ebû Kılâbe el-Ceremî
34. Abdullah bin 'Atâu't-Tâifî el-Mekkî
35. Abdullah bin Nuceyh el-Mekkî
36. Abdullah bin Vâkîd Ebû Katâde el-Haremî
37. Abdurrahman bin Ziyâd bin En'ame'l-İfrikî
38. Abdurrahman bin Muhammed bin Ziyâd el-Muhâribî
39. Abdulmecîd bin Abdulazîz bin Ebî Revâd
40. Abdulmelîk bin Abdulazîz bin Cüreyc
41. Abdulmelîk bin 'Umeyr
42. Abdulvehhâb bin Atâu'l-Haffâf
43. 'Ikrim bin Hâlid
44. 'Ikrim bin 'Ammâr
45. Ali bin Ğurâb Ebu'l-Hasan el-Kûfî
46. Amr bin Ali el-Mukaddemî
47. 'Omer bin Abdullah Ebû İshâk es-Seb'î

48. İsa bin Mûsâ el-Mulakkıb bi-Ğuncâr
49. Katâde bin De'âme
50. Mübârek bin Fedâle
51. Muhammed bin İshâk bin Yesâr
52. Muhammed bin İsmâil bin İbrâhim Buhârî
53. Muhammed bin Hâzım Ebû Mu'âviye
54. Muhammed bin Sadaka el-Fedekî
55. Muhammed bin Abdurrahmân et-Tafâvî
56. Muhammed bin 'Aclân el-Medenî
57. Muhammed bin İsa bin el-Kâsım
58. Muhammed bin İsa bin Nuceyh Ebû Ca'fer bin Tabba'
59. Muhammed bin Müslim bin Tüдрес Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî
60. Muhammed bin Müslim bin 'Ubeydullah bin Abdullah bin Şihâb
61. Mihrez bin Abdullah Ebû Rücâ el-Cezerî
62. Mervân bin Mu'âviye el-Fizârî
63. Muğîre bin Miksem ed-Dabbî
64. Mekhûl ed-Dımeşkî
65. Mûsa bin 'Ukbe
66. Meymûn bin Mûsa el-Merâî el-Basrî
67. Hişâm bin 'Urve
68. Hüşeym bin Beşîr
69. Velîd bin Müslim ed-Dımeşkî
70. Lâhık bin Humeyd es-Südûsî Ebû Miclez el-Basrî
71. Yahyâ bin Ebî Hayye Ebû Cenâbe el-Kelbî

72. Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî
73. Yahyâ bin Ebî Kesîr
74. Yezîd bin Ebî Ziyâd
75. Yezîd bin Abdurrahman bin Ebî Mâlik el-Hemedânî ed-Dimeşkî
76. Yûnus bin 'Ubeyd
77. Ebû İsrâîl el-Melâî
78. Ebû Hurre er-Rakkâşî
79. Ebû Sa'd el-Bekkâl
80. Ebû Kılâbe el-Ceremî

3.2.2. TABAKAT SİSTEMİ

Tabaka kelimesi sözlükte, yaş ve öğrenim bakımından birbirine yakın olan kimselerden oluşan grup demektir. Çoğulu etbâk veya tabakât şeklinde kullanılmaktadır.³⁴⁹ Hadis terimi olarak tabaka, muhaddisler tarafından râvilerin yaşları ve şeyhlerle görüşme durumları dikkate alınarak oluşturulan gruplardır.³⁵⁰

Tabakât kitapları, çeşitli ölçütler çerçevesinde râvilerin sınıflandırılmasını konu edinir. Bu nedenle râvilere ait bilgiler içermesi bakımından, hadis edebiyatının önemli ürünlerinden biridir. Bu tür eserlerde râviler, genellikle zaman ve mekân açısından çeşitli kategorilere ayrılmışlardır. Nitekim en bilinen sınıflandırma yöntemi râvileri, hadis ilminin dönemlerine göre tabakalara ayırmaktır. Buna göre sahâbe, tâbiûn, etbâu't-tâbiûn vb. şekilde râvilerin yaşadıkları zaman dilimi ön plandadır.³⁵¹

Öte yandan herhangi bir tabaka da kendi içerisinde çeşitli guruplara ayrılabilir. Örneğin tabakât edebiyatının önde gelen isimlerinden İbn Sâ'd (230/845), sahâbeyi beş tabakaya ayırmıştır.³⁵² Buna mukabil İbn Hacer (852/1448) sahâbe asrından rivayetin sona erdiği devre kadar olan tabakaları on iki kısma bölmüştür.³⁵³ Bu durum, muhaddisler arasında genel-geçer bir sınıflandırma şeklinin olmadığını, yani bu tür taksimlerin tamamen kişiye özel olduğunu göstermektedir.

³⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. X, s. 211-12

³⁵⁰ Ebû Huseyn Müslîm b. Haccâc en-Neysabûrî, *et-Tabakât*, Dâru'l-Hicr yay., Riyâd, 1991, c. I, s. 33; Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 284

³⁵¹ Krş: Bağcı, H. Musa, *Hadis Tarihi*, Ankara Okulu yay., Ankara, 2009, s. 11

³⁵² Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 284

³⁵³ Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, ss. 196- 197

Râvilerin belli başlı ölçütlere göre derecelendirilerek farklı tabakalara dahil edilmesi, rivayetleri daha detaylı bir şekilde irdelemeyi kolaylaştırması açısından önemlidir. Çünkü hadis kritiğinde öncelikli olan, senet ricâlinin incelenmesidir. Bu nedenle, râvilere ait doğum tarihi, doğum yeri, isim, neseb, künye, lakap, meslek gibi bilgilerin bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca râvilerin kimlerle görüştüğü, yaşam tarzı, rihletleri/ yolculukları, şeyhleri, talebeleri, eserleri, nakilleri ve vefat tarihleri gibi bilgiler de tenkît ve tahrîc çalışmalarında son derece gereklidir. Zira râviyi ayrıntılı bir şekilde tanımak, senet çözümlemesinin sağlıklı ilerlemesi ve doğru neticelenmesi için hayati bir öneme sahiptir.

Kimi muhaddisler, müdelles rivayetleri daha kapsamlı irdeleyebilmek için söz konusu eyleme başvuran râvileri, müstakil birtakım eserlerde toplamışlardır. Bu eserler, hadis rivâyetinde tedlîs yapan râvileri içermektedir. Küçük çapta tabakât niteliği taşıyan bu tür eserlerde, müdellis râviler, çeşitli benzerliklerine göre sınıflandırılmıştır. Muhaddisler, başvuru tedlîsin çeşidine ve müdellisin bu eylemi hangi sıklıkta ve ne tür bir niyetle yaptığına yönelik tespitlerde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda, rivâyetlerinde tedlîs yapan râviler değişik tabakalara dâhil edilmiştir. Böylece muhaddisler, sadece müdellisleri inceleme ve müdelles rivayetleri analiz edebilmeye yönelik hususî tabakât kitapları vücuda getirmişlerdir.

Tabakât sistemi, hadis rivayetinde tedlîs eylemine başvuran müdellislerin derecelendirilerek sınıflandırılması esasına dayanır. Bu bakımdan, müdelles rivayetlere yönelik tahrîc ve tenkît çalışmalarını büyük oranda kolaylaştırmaktadır. Çünkü isnât ricâlindeki müdellis râvinin, hangi tabakada yer aldığı, müdelles rivâyete verilecek hükmü etkilemektedir.

Örneğin İbn Hibbân, Süfyân b. Uyeyne'nin sadece güvenilir râvilerden tedlîs yapması gerekçesiyle, onun tedlîslerinin makbul olabileceğini ifade etmiştir.³⁵⁴ Nitekim İbn Hacer(852/1448) de benzer bir görüşle, ikinci tabakada zikrettiği Süfyân b. Uyeyne'nin sahîh kaynaklarda nakli bulunmasından ötürü, müdelles rivayetlerinin makbul olabileceğini söylemiştir.³⁵⁵

Özetle tabakât sistemi, müdellis râvileri derecelendirerek sınıflandırmaya imkan vermesi ve müdelles rivâyetlerin tahrîc ve tenkît çalışmalarını ciddi oranda kolaylaştırması bakımından büyük bir öneme sâhiptir. Bu sistem, müdellis râvileri çeşitli yönleriyle tanıma, senet kritiği yapma ve bu sayede tedlîs ürünü rivayetlere en doğru hükmü vermede, muhaddislere ışık tutmaktadır.

3.2.2.1. Tabakâtu'l-Müdellisîn

İbn Hacer (852/1448), müdellis râvileri beş tabakada incelemiş ve zikrettiği her bir raviyle ilgili bilgiler vermiştir. *Ta'rîfü ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs* isimli eserinde 152 müdellise yer veren müellif, râvilerin başvurdukları tedlîs çeşitlerini derecelendirmiştir.

³⁵⁴ Emîr 'Alâuddîn el-Fârisî, *Sahîh-u İbn Hibbân*, c. I, ss. 122-123

³⁵⁵ İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 23

İbn Hacer (852/1448) eserinin içeriğini şu şekilde tanıtmıştır: “Bu bilgi Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadislerinin senetlerinde tedlîsle muttasıf olanların derecelerinin bilgisidir. Hususan bu sayfalarda bulunan bilgilerin çıkış kaynağı, hocalarımızın hocası Selahaddin el-Alâî'nin (761/1360) *Câmi'u't-Tahsîl* adlı eseridir. Allah onu merhametiyle himaye etsin. O, eserindeki râvileri, titizlikle ayırarak onları beş tabakada zikretmiştir.”³⁵⁶

İbn Hacer'e (852/1448) göre, tabakalardaki müdellislerin özellikleri şöyledir:

1. Tabaka

- a. Yahya bin Sa'îd el-Ensârî gibi çok nadir olarak tedlîs yapanlar

2. Tabaka

- a. Muhaddislerin tedlîs yapmalarına ihtimal verdikleri kimseler
- b. Süfyân es-Sevrî gibi Hadîs ilminde söz sahibi kimseler
- c. Süfyân b. Uyeyne gibi sadece sikalardan tedlîs ile nakilde bulunan kimseler
- d. Tüm rivayetlerine kıyasla, müdelles rivayetleri az olan râviler
- e. Sahîh kaynaklarda rivayetleri bulunan kimseler

3. Tabaka

- a. Hadîs rivayetinde sıklıkla tedlîse başvuran râviler
- b. Rivayetleri tamamen reddedilen bazı müdellisler
- c. İbn Zübeyr el-Mekkî gibi hadisleri kabul edilen bazı râviler

4. Tabaka

- a. Zayıf ve meçhul râvilerden tedlîs yapan müdellisler

5. Tabaka

- a. Teslis yapımları dışında başka bir sebepten ötürü cerh edilen müdellis râviler

3.2.2.1.1. 1. Tabaka

Bu tabaka, Yahya bin Sa'îd el-Ensârî gibi çok nadir bir şekilde tedlîse başvuranlardan oluşmaktadır.³⁵⁷ İbn Hacer'in (852/1448), birinci tabakada zikrettiği otuz üç müdellis râvi şunlardır:³⁵⁸

³⁵⁶ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 13

³⁵⁷ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 23

³⁵⁸ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, ss. 27-48

1. Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak el-İsbehanî el-Hafız Ebû Nu'aym
2. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hâzim es-Semerkindî Ebû Yahyâ el-Kerabîsî
3. Ahmed b. Muhammed b. Yahya b. Hamza ed-Dimeşkî, el Kâdî
4. İshak b. Raşid el-Cezerî
5. Eyyüb b. Ebi Temime es-Sehtiyânî
6. Eyyüb b. en-Neccar el-Yemamî
7. Cerir b. Hazim el-Ezdî
8. Hüseyin b. Vakîd el-Mervezî
9. Hafs bin Gıyas el- Kûfî, el-Kadî
10. Halid bin Mihran el- Huzaî
11. Zeyd bin Eslem el- Ömerî
12. Selemlle bin Temmam eş- Şekarî/Şarkî
13. Sibâk ed- Dabbî
14. Tavus bin Keysan el- Yemanî
15. Abdullah bin Zeyd el-Cürmî
16. Abdullah bin Atâ et- Taifî
17. Abdullah bin Vehb el- Mısrî
18. Abdirabbih bin Nafî
19. Ali bin Ömer bin Mehdî ed- Darekutnî
20. Amr bin Dinâr el- Mekkî
21. El- Fazl bin Zükîn bin Züheyr Ebû Nuaym el- Kûfî
22. Malik bin Enes
23. Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire el-Buharî (İmam Buhârî)

24. Muhammed bin İmran bin Musa el- Merzübanî
25. Muhammed bin Yezîd bin Huneysi'l- Abîd
26. Muhammed bin Yusuf bin Süddî
27. Mahrame İbn. Bekir bin Abdullah bin El- Eşecc
28. Müslim bin Haccac el- Kuşeyrî en- Nisaburî İmam Müslim
29. Musa bin Ukbe el- Medenî
30. Hişam b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm
31. Lahik bin Humejd Ebû Miclez el-Basrî
32. Yahya b. Said b. Fahd İbn Kays el-Ensarî el-Medenî
33. Zeyd b. Harun el-Vasitî

3.2.2.1.2. 2. Tabaka

İbn Hacer (852/1448), bu kısımda da otuz üç müdellis ismine yer vermiştir.³⁵⁹ “İkinci tabaka, hadis imamlarının, tedlîs yaptıklarına ihtimal verdikleri kimselerden oluşmaktadır. Bu müdellisler arasında Süfyân es-Sevrî gibi hadiste söz sahibi kimseler ile sadece sika ravilerden tedlîs yoluyla nakilde bulunan Süfyân b. ‘Uyeyne gibi râviler bulunur. Ayrıca, tüm rivayetlerine kıyasla, müdelles rivayetleri az olan râviler ile sahîh kaynaklarda nakilleri bulunan kimseler de bu tabakada yer almaktadır.”³⁶⁰

İbn Hacer’in (852/1448) ikinci tabakaya dâhil ettiği otuz üç müdellis şunlardır:

1. İbrahim bin Süleyman el- Eftas ed- Dimeşkî
2. İbrahim bin Yezid en- Nehâ’i
3. İsmail bin Ebî Halid el- Kûfî
4. Eş’as bin Abdulmelik el- Humranî el- Basrî
5. Beşir bin el- Muhacir el- Gunavî
6. Cübeyr bin Nüfeyr el- Hadramî

³⁵⁹ İbn Hacer, *et-Ta’rîf*, s. 49-80

³⁶⁰ İbn Hacer, *et-Ta’rîf*, s. 23

7. Hasan bin Ebi'l- Hasan el- Basrî
8. Hasan bin Et- Teymî Ebû Ali el- Müzehheb
9. Hasan bin Mes'ud Ebû Ali ed- Dimeşkî İbnü' - Vezir
10. Hâkim bin Uteybe (Utbe)
11. Hammad bin Üsame Ebû Üsame el- Kûfî
12. Hammad bin Ebî Süleyman el- Kûfî
13. Halid bin Mi'dân eş-Şamî
14. Zekeriya bin Ebî Zaide el- Kûfî
15. Salim bin Ebi'l- Ca'd el- Kûfî
16. Said bin Abdülaziz ed- Dimeşkî
17. Said bin Ebî Arube el- Basrî
18. Süfyan bin Said es- Sevrî
19. Süfyan bin Uyeyne el-Hilâlî, el- Kûfî el- Mısrî
20. Süleyman bin Davud et- Tayâlisî
21. Süleyman bin Turhan et- Teymî
22. Süleyman bin Mihran el-A'meş
23. Şerik bin Abdullah en- Nehaî el-Kadı
24. Şuayb bin Muhammed bin Abdullah bin Amr bin El- Âs
25. Abdürrezzak bin Hemmam es- San'anî
26. İkrime bin Halid bin Said bin El- Âs bin Hişam el- Mahzumî
27. Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el- Âs es-Sehmî
28. Muhammed bin Hazim el- Kûfî
29. Muhammed bin Hammad et- Tahranî
30. Yahya bin Ebi Kesîr el- Yemanî

31. Yunus bin Ubeyd el- Basrî
32. Yunus bin Abdi'l- Âlâ es- Sadeî el- Mısrî
33. Yunus bin Ebi İshak Amr bin Abdullah es- Sebî

3.2.2.1.3. 3. Tabaka

İbn Hacer (852/1448), üçüncü tabakada elli adet müdellis râvi zikretmiştir.³⁶¹ Bu gurupta, hadis rivayetinde sıklıkla tedlîse başvuran râviler yer almaktadır. Hadis imamları bunların, ancak semainı açıkladıkları hadisleri delil olarak kullanır. Bu müdellisler arasında, hem hadisleri tamamen reddedilen râviler, hem de İbn Zübeyr el-Mekkî gibi hadisi kabul edilen râviler vardır.³⁶²

İbn Hacer'in (852/1448) üçüncü tabakaya dâhil ettiği müdellisler şunlardır:

1. Ahmed bin Abdulcebbar el- Ataridî el- Kûfî
2. İsmail bin Ayyaş Ebû Utbe el- Ansî
3. Habib bin Ebi Sabit el- Kûfî
4. Hasan bin Zekvan
5. Humeyd et-Tavîl
6. Şuayb bin Eyyüb es- Sarifinî
7. Şuayb bin Abdullah
8. Safvan bin Salih bin Dinar ed- Dımeşkî Ebû Abdulmelik el- Müezzin
9. Talha bin Nafî el- Vasitî
10. Abdullah bin Mervan Ebû Şeyh el- Harranî
11. Abdullah Ebi Nuceyh el- Mekkî el- Müfessir
12. Abdulcelil bin Atiyye el- Kaysî Ebû Salih el- Basrî
13. Abdurrahman bin Abdullah ibn. Mes'ud
14. Abdurrahman bin Muhammed el- Muharibî

³⁶¹ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 81-121

³⁶² İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 23

15. Abdülaziz bin Abdu'l- Kureşî el- Basrî Ebû Vehb el- Har'anî
16. Abdülmecid bin Abdülaziz bin Ebi Ruvvad el- Mekkî
17. Abdulmelik bin Abdülaziz bin Cüreyc el- Mekkî
18. Abdulmelik bin Umeyr el- Katî el- Kûfî
19. Abdülvehhab bin Atâ el- Hifaf el- Basrî
20. Ubeyde bin El- Esved bin Said el- Hamedanî
21. Osman binÖmer el- Hanefî
22. İkrime bin Ammar el- Yemamî
23. Ali bin Gurab el- Kûfî el- Kâdî
24. Ömer bin Ali bin Ahmed bin El- Leys el- Buharî el- Leysî Ebû Müslim
25. Amr bin Abdullah es-Sebiî el- Kûfî
26. Katade bin Daime es- Sedûsî el- Basrî
27. Mübarek bin Fudâle el- Basrî
28. Muhammed bin El- Buharî
29. Muhammed bin Sadaka el- Fedekî
30. Muhammed bin Abdurrahman et- Tafâvî
31. Muhammed bin Abdulmelik el-Vasitî el- Kebîr Ebû İsmail
32. Muhammed bin Aclân el- Medenî
33. Muhammed bin İsa bin Nüceyh Ebû Cafer bin Et-Tabbâ'
34. Muhammed bin Muhammed Süleyman el-Bâğdadî el-Hafiz
35. Muhammed bin Müslim bin Tedrüs el- Mekkî Ebû'z-Zübeyr
36. Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî el-Kakîh el-Medenî
37. Muhammed bin Mustafa
38. Muharriz bin Abdullah Ebû Recâ el- Cezerî

39. Mervan bin Muaviye el- Fezzârî
40. Mus'ab bin Said Ebû Hayseme el- Mıssîsî
41. Muğire bin Mıksem ed-Dabî el-Kûfî
42. Mekhul eş- Şamî
43. Meymun bin Musa el- Merâî
44. Hişâm bin Hassan el- Basrî
45. Huşeym bin Bişr el- Vâsitî
46. Yezid bin Ebî Ziyad el-Kûfî
47. Yezid bin Abdurrahman Ebû Halid ed- Dâlânî
48. Yezid bin Abdurrahman bin Ebî Malik el- Hamedanî, ed- Dımeşkî
49. Ebû Hurra er-Rakkaşî el-Basrî
50. Ebû Ubeyde bin Abdullah İbn. Mes'ud

3.2.2.1.4. 4. Tabaka

İbn Hacer (852/1448), bu tabakada on iki müdellise yer vermiştir.³⁶³ Bu grupta, zayıf ve meçhul râvilerden tedlîs yapan müdellisler bulunmaktadır. Ayrıca sadece semâ yöntemiyle rivayet ettiklerini söyleyen müdellislerin hadisleri hariç, Bakıyye b. Velîd gibi kimselerin rivayetlerinin, delil olarak kullanılmaması hususunda ittifak vardır.³⁶⁴

İbn Hacer'in(852/1448) dördüncü tabakaya dâhil ettiği müdellis râviler şunlardır:

1. Bakıyye bin El- Velid el- Hımsî
2. Haccac bin Ertad
3. Humeyd b. er-Rebî' el- Kûfî
4. Süveyd bin Said el- Hadsânî
5. Abbad bin Mansur el- Bâcî el-Basrî

³⁶³ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 121-137

³⁶⁴ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 24

6. Atıyye bin Said el- Avfî el- Kûfî
7. Ömer bin Ali el- Mukaddemî
8. İsa bin Musa el- Buharî
9. Muhammed bin İshak bin Yesar el- Matlubî el- Medenî
10. Muhammed bin İsa bin El- Kasım bin Semi' ed- Dımeşkî
11. Velid bin Müslim ed- Dımeşkî
12. Yakub bin Atâ' bin Ebî Rebah

3.2.2.1.5. 5. Tabaka

İbn Hacer (852/1448), bu bölümde yirmi dört müdellis râvi zikretmiştir.³⁶⁵ Bu grupta, tedlîse başvurmakla birlikte başka bir sebepten dolayı cerh edilerek zayıf duruma düşen râviler bulunmaktadır. Yani beşinci tabakada yer alan râviler hem tedlîse başvurmalarından dolayı hem de tedlîs dışında başka sebeplerden ötürü muhaddisler tarafından cerh edilmişlerdir. İbn Hacer'e (852/1448) göre, bu gruptaki müdellisler, hocalarından duyduklarını açıklasalar bile, rivayetleri kesinlikle kabul edilmez. Ancak İbn Lehî'a gibi, güvenilir râvileri kolayca zayıf kabul eden müdellislerin açıklamaları kabul edilir.³⁶⁶

İbn Hacer'in (852/1448) beşinci tabakaya dâhil ettiği müdellis râviler şunlardır:

1. İbrahim bin Muhammed bin Ebî Yahya el- Eslemî
2. İsmail bin Ebî Halife Ebû İsrail el- Mellâî
3. Beşir bin Zâdân
4. Tüleyd/Telîd bin Süleyman el- Muharibî el- Kûfî
5. Hasan b. Yezid el-Cu'fî
6. Hasan b. Ümâra el-Kûfî Ebû Muhammed
7. Hüseyin b. Atâ b. Yesâr el-Medenî
8. Harice bin Mus'ab el- Horasanî

³⁶⁵ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 137-149

³⁶⁶ İbn Hacer, *et-Ta'rif*, s. 24

9. Said bin El- Merzüban Ebû Said el- Bakkal
10. Salih bin Ebi'l- Ahdar
11. Abdullah bin Ziyad bin Semân el- Medenî
12. Abdullah bin Lehî'a el- Hadramî
13. Abdullah b. Muaviye b. Asım b. el-Münzir b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm
14. Abdullah bin Vakîd Ebû Katâde el- Harranî
15. Abdurrahman bin Ziyad bin En'am
16. Abdülaziz bin Abdullah bin Vehb el- Kilâî
17. Abdülvehhab bin Mücahid bin Cebr
18. Osman bin Abdurrahman et-Tarayiffi
19. Ali bin Galib el- Mısrî
20. Amr bin Hukkâm
21. Malik bin Süleyman el- Herevî
22. Muhammed bin Kesîr es-San'ânî
23. Heysem bin Adî et- Tâî
24. Yahya bin Ebî Hayye el-Kelbî Ebû Cenâb

3.2.3. SAHÎHAYN MÜDELLİSLERİ

Hadis tarihinin altın çağı olarak kabul edilen H. III. asır, hadis edebiyatının ana kaynaklarının ortaya konulduğu bir dönemi teşkil etmektedir.³⁶⁷ Bu dönemdeki musanniflerin temel amacı, Hz. Peygamber'e(s.a.v) ait en sahîh hadisleri toplamaktır. Söz konusu gayeye yönelik olarak meydana getirilen eserler, zamanla Kütüb-i Sitte adıyla kavramsallaşarak, gerek ümmet gerekse İslam âlimleri nazarında, en muteber kaynaklar olarak hüsn-ü kabul görmüştür.

Bu eserlerin en başında, kendi kriterlerine göre sahîh olan hadisleri toplamak amacıyla derlemeler yapan Buhârî (256/869) ve Müslîm'e (261/874) ait olan el-

³⁶⁷ Bağcı, *Hadis Tarihi*, s. 245

Câmiu's-Sahîh isimli eserler yer almaktadır. Sahîhayn'ı Nesâî (303/916), Tirmîzî (279/893), Ebû Dâvud (275/889) ve İbn Mâce'nin (273/886) es-Sunen adlı eserleri takip etmektedir.

Tasnif dönemi eserleri içerisinde en kayda değer olan Sahîhayn üzerine birçok çalışma yapılmış, bu eserlerde genellikle râviler ve rivayetleri incelemeye tabi tutulmuştur. Bazı muhaddisler, Sahîhayn râvilerinin bir kısmının, rivayetlerinde tedlîs yapan râviler olduklarını tespit etmişlerdir. Örneğin İbn Kesîr, hadis rivayetinde tedlîse başvuran bazı râvilerin aynı zamanda Sahîhayn'da rivayetleri bulunan râviler olduğunu ifade etmiştir. O, Süfyân b. Uyeyne (198/814), Süfyân es-Sevrî (161/778), Katâde, Hüseyim b. Beşîr (183/799), A'meş (148/765) gibi râvilerin, Buhârî (256/869) ve Müslîm'in (261/874) eserlerinde rivayetleri bulunan müdellislerden olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸

Muhaddisler, hadis naklinde tedlîs yapan râvileri, özelliklerine göre, çeşitli tabakalara ayırmışlardır. Müdellislerin hükme tâbi rivayetleri, söz konusu tabakalardan hangisinde yer aldığına göre değişkenlik arz etmektedir. Bu nedenle, عَنْ lafzıyla rivayette bulunan her müdellisin rivayetinin sıhhat derecesi eşit değildir. Muhaddisler, kimi râvilerin an'ane yöntemi ile naklettikleri hadisleri makbul, kimilerinininkini de merdut saymışlardır.

Fakat birçok muhaddis, Buhârî (256/869) ve Müslîm'in hadis ilmindeki otoritesinden ve eserlerinin icma ile hüsn-ü kabul görmesinden ötürü, Sahîhayn'da rivayeti bulunan müdellis râvilere yönelik hususi şartlar ileri sürerek, bu tür rivayetlerin kabul edilebileceğine dair görüş beyan etmişlerdir.

Örneğin Dümeynî, "İttisali açık olmayan yani ittisale ihtimal veren bir sigâ ile yapılan rivayetlerin hükmü, mürsel ve çeşitlerinin hükmü gibidir. Ancak, ittisali "semi'tü, haddesene, ehberane ve benzeri gibi açık bir lafızla yapılan rivayetler Sahîhayn ve bu ikisi dışındaki meşhur hadis kitaplarında da Katade, A'meş (148/765), Süfyâneyn, Hüseyim b. Beşîr vasıtasıyla) mevcuttur. Bu hadisler makbuldür ve delil olarak kullanılabilir" demiştir.³⁶⁹

İbn Kesîr'in hadis hocası el-Mizzî (742/1341) ise, Sahîhayn'daki müdellis râvilerin an'ane içeren hadislerinin, başka bablarda muttasıl senetleri bulunmasından ötürü, makbul olduğu yönünde görüş belirten muhaddisleri sert bir şekilde eleştirmiştir. Mizzî, böyle bir tutum içerisinde olmanın, Buhârî ve Müslîm'e yönelik iyi niyet beslemek olduğunu; ancak Sahîhayn'da, muttasıl şekli olmayan, birçok an'aneli hadis olduğunu belirtmiştir.

Ebû Abdullah b. Mende (395/1005), bazı nakillerinde Buhârî'nin (256/869), senette kendilerinden hadis dinlememiş olduğu şeyhlerden, dinlemiş gibi bir izlenim uyandırarak tedlîse başvurduğunu belirtmiştir.³⁷⁰ Örneğin Buhârî, eserinin Kitâbu'l-Cenâiz bâbında, Haccâc b. el-Minhal'den "kâle" lafzıyla aldığı bir hadisi Ehâdisü'l-

³⁶⁸ İbn Kesîr, *Bâ'isü'l-Hasis*, c. I, s. 174

³⁶⁹ Dümeynî, *et-Tedlis fi'l-Hadis*, s. 128; İbn Kesîr, *Bâ'isü'l-Hasis*, c. I, s. 175

³⁷⁰ İbn Hacer, *et-Ta'rîf*, s. 43-44

Enbiyâ bâbında, “haddesenâ Muhammed haddesenâ Haccâc b. el-Minhal” lafzıyla nakletmiştir.³⁷¹ Yani orijinal senet yapısı Haccâc b. el-Minhal→ Muhammed→ Buhârî şeklinde iken Kitâbu'l-Cenâiz babında Haccâc b. el-Minhâl→Buhârî olarak zikredilmiştir. İbn Mende ise, Buhârînin (256/869), Muhammed isimli râviyi isnâtan düşürdüğünü söylemiştir.³⁷² Ona göre Buhârî'nin, “قَالَ لَنَا” lafzıyla naklettikleri icâze, “قَالَ فُلَانٌ” tabiri ile naklettiği rivayetler ise, tedlîs içermektedir.³⁷³ Ebû Cafer b. Hamdân ise Buhârî'nin senette kullandığı قَالِ لِي فُلَانٌ sîgasının tedlîs ifade etmediğini söylemiştir.³⁷⁴

Konuyla ilgili araştırma yapan Fuat Sezgin ise oldukça önemli bulguar ortaya çıkarmıştır. O, Buhârî'nin (256/869) sadece on kadar hadisi قَالِ لَنَا، قَالِ لِي ve زَادَيْتَا gibi tabirlerle zikrettiğini, kimi zaman da bir râvinin ismini düşürerek rivayeti muallak olarak eserine aldığını belirtmiştir. Fakat gerek Ahmed b. Hanbel'den, gerek Halife b. Hayyât'tan yapılan ta'liklere, eserin çeşitli bâblarında mevcut bir hadisin takviyesi ya da küçük bir rivayet farkının gösterilmesi amacıyla başvurulduğunu belirtmiştir.³⁷⁵ Yani Buhârî, bu tür eylemlerinde tedlîse yönelmemiş, kitabının değişik bölümlerinde, aynı rivayete ihtiyaç olduğunda, tekrara düşmemek amacıyla, senedi ihtisar etme yolunu tercih etmiştir.

Fuat Sezgin, Buhârî'den (256/869) önceki yazılı edebiyata dikkat çekerek, hadis ilminin yazılı mahsullerinin artarak değişik İslam bölgelerine dağıldığını ve bu ürünü tek bir elde toplamanın maddeten mümkün olmadığını ifade etmektedir. Zengin bir hadis birikiminin hülasasına kalkışan Buhârî'nin ise, istifade sahasında semâ ve kıraat yoluyla rivayetini almamış olduğu kitaplar bulunduğunu belirten Sezgin, bu engelin ancak “icâze” yöntemiyle nakilde bulunularak ortadan kaldırılabileceğini beyan etmiştir. Böylece eserini bâblar halinde düzenleyen Buhârî, rivayeti kendisine kadar ulaşan kitaplardan حَدَّثَنَا lafzıyla, rivayet hakkına sahip olmadığı eserlerden ise قَالِ ve عَنِ sîgalarıyla an'ane yöntemiyle nakilde bulunmuştur. Bu bakımdan o, müdellis değildir.³⁷⁶

Özetle Buhârî (256/869) ve Müslîm, sıhhatini oldukça önemli ölçütler ileri sürerek kabul ettikleri hadisleri eserlerine almışlardır. Onlar, şartlarına uymadığı için semitu lafzıyla gelen rivayeti kabul etmedikleri gibi, an'ane kanalıyla gelen hadisleri de kriterleriyle örtüştüğü için kabul edip eserlerine dahil etmişlerdir. Bu bakımdan Sahîhayn'da rivayeti bulunan müdellislerin, rivayetlerini tamamen reddetmek doğru olmadığı gibi, olduğu gibi kabul etmek de doğru olmayacaktır. Bu nedenle, söz konusu müdellisleri, birtakım özelliklerine göre tabakalara ayırmak ve başvuru olan tedlîsin türüne ve râvinin bu konudaki niyetine paralel olarak, müdellis hadise yönelik bir hüküm belirtmek gerekmektedir.

³⁷¹ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 99

³⁷² Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 99

³⁷³ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 88

³⁷⁴ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 88, 99

³⁷⁵ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 98

³⁷⁶ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 83-108

İbn Hacer (852/1448) *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnü's-Salâh* kitabında, Buhârî ve Müslîm'in Sahîh'lerinde kendilerinden nakilde buldukları altmış yedi müdellis râvinin bulunduğunu belirtmiştir.³⁷⁷ İbn Hacer (852/1448) müdelles rivayetlerin tespitini kolaylaştırmak amacıyla Sahîhaynda rivayeti bulunan müdellisleri üç tabakaya ayırmıştır.

3.2.3.1. Nadiren Tedlîs Yapan Râviler

İbn Hacer'e (852/1448) göre bu kategoride on dört ravi bulunmaktadır. Sahîhayn müdellislerinden olan bu râviler, nadiren tedlîs yapmakla nitelendirilmiştir. Bu tabakadaki râviler, haklarında kesin bir delil olmadığı halde, irsâl ile tedlîsi aynı kabul eden muhaddisler tarafından, müdellis olarak vasıflandırılmıştır.³⁷⁸

İbn Hacer'e(852/1448) göre, nadiren tedlîs yapan Sahîhayn müdellisleri şunlardır:

1. Eyyûb es-Sahtiyânî
2. Cerîr b. Hâzim
3. Huseyn b. Vâkîd
4. Hafs b. Ğıyâs
5. Süleymân et-Teymî
6. Tâvûs
7. Ebû Kılâbe
8. Abdullah b. Vehb
9. Abdurabbih b. Nâfi' Ebû Şihâb
10. Fazl b. Dükeyn
11. Mûsâ b. 'Ukbe
12. Hişâm b. 'Urve
13. Ebû Miclez Lâhık b. Humejd

³⁷⁷ Şihâbüddîn Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer, el-Kenânî el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnü's-Salâh*, (thk: Rabî' b. Hâdî 'Umeyr), 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmiyyi bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti, Medine, 1984, c. II, s. 637

³⁷⁸ İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnü's-Salâh*, c. II, s. 636-638

14. Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî

3.2.3.2. Sadece Sika'dan Tedlîs Yapan Râviler

Bu tabakada on sekiz müdellis râvi bulunmaktadır. Rivayette buldukları tüm hadislerle oranla, az sayıda tedlîs unsuru içeren hadisleri bulunması sebebiyle, hadis imamlarının kitaplarında nakillerine yer verdiği müdellisler ile sadece güvenilir ravilerden tedlîs yapan Sahîhayn ravilerinden on sekiz müdellis bu kategoride yer almaktadır.³⁷⁹

İbn Hacer'e (852/1448) göre, sadece sika râvilerden tedlîs yapan müdellisler şunlardır:

1. İbrâhim b. Zeyd en-Nehâî
2. İsmâil b. Ebî Hâlid
3. Büşeyr b. Mühâcir
4. Hasan b. Zekvân
5. Hasanü'l-Basrî
6. El-Hakem b. 'Uteybe
7. Hammâd b. Üsâme
8. Zekeriyâ b. Ebî Zâide
9. Sâlim b. Ebi'l-Ca'd
10. Sa'îd b. Ebî 'Arûbe
11. Süfyân es-Sevrî
12. Süfyân b. 'Uyeyne
13. Şüreyk el-Kâdî
14. Abdullah b. 'Atâ el-Mekkî
15. 'Ikreme b. Hâlid el-Mahzûmî
16. Muhammed b. Hâzım Ebû Mu'âviye ed-Darîr

³⁷⁹ İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnü's-Salâh*, c. II, s. 638-640

17. Mahrame b. Bukeyr

18. Yûnus b. ‘Ubeyd

3.2.3.3. Sıklıkla Tedlîs Yapan Râviler

Bu tabakada otuz beş râvi yer almaktadır. Bu müdellislerin ortak özelliği, tedlîs eylemine sıklıkla başvurmalarındır.³⁸⁰ İbn Hacer’e (852/1448) göre, rivayetlerinde sıklıkla tedlîse başvuran Sahîhayn râvileri şunlardır:

1. Bakıyy b. el-Velîd
2. Habîb b. Ebî Sâbit
3. Haccâc b. Ertât
4. Humejd et-Tavîl
5. Süleymân el-A’meş
6. Süveyd b. Sa’îd
7. Ebû Süfyân el-Mekkî
8. Abdullah b. Ebî Nuceyh
9. Abbâd b. Mansûr
10. Abdurrahmân el-Muhâribî
11. Abdulmecîd b. Abdulazîz b. Ebî Revvâd
12. Abdulmelîk b. Abdulaziz b. Cüreyc
13. Abdulmelîk b. ‘Umeyr
14. Abdulvehhab b. ‘Atâ el-Haffâf
15. ‘Ikrim b. Ammâr
16. Ömer b. ‘Ubeyd et-Tanâfisî
17. Ömer b. Ali el-Mukaddemî

³⁸⁰ İbn Hacer, *en-Nüket ‘alâ Kitâbi İbnü’s-Salâh*, c. II, s. 640-643

18. ‘Amr b. Abdullah Ebû İshâk es-Sebî’î
19. İsâ b. Mûsâ Ğuncâr
20. Katâde
21. Mubârek b. Fedâle
22. Muhammed b. İshâk
23. Muhammed b. Abdurrahmân et-Tafâvî
24. Muhammed b. ‘Aclân
25. Muhammed b. İsâ b. et-Tabba’
26. Muhammed b. Müslim b. Tedrüs Ebu’z-Zübeyr
27. Muhammed b. Müslim b. Abdullah b. Abdullah İbn Şihâb ez-Zührî
28. Mervân b. Mu’âviye el-Fezârî
29. El-Muğîre b. Mıksem
30. Mekhûl eş-Şâmî
31. Hişâm b. Hasan
32. Hüseyim b. Beşîr
33. El-Velîd b. Müslim ed-Dimaşkî
34. Yahyâ b. Ebî Kesîr
35. Ebû Hurre er-Rakkâşî

SONUÇ

Hıfz, kitabet, tedvîn ve tasnif aşamalarından geçerek, kurumsallaşma sürecini tamamlayan Hadis ilmi üzerinde, özellikle Hicrî IV. asrın sonu V. asrın başı itibariyle, ciddi çalışmalar yapılmış ve günümüze kaynaklık eden oldukça önemli eserler yazıya kazandırılmıştır. Bu eserlerin temel amacı, Hz. Peygamber'e(s.a.v) ait sözlerin hiçbir değişikliğe uğramadan sonraki nesillere aktarılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak muhaddisler, hadislerin zaman içerisinde daha sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için, birtakım kurallar belirlemişlerdir.

Söz konusu rivayet kuralları kapsamında usûl yazarları, gerek hadisin senedine gerekse metin ve ricâl yönüne dikkat çekerek İslam dininin ikinci temel kaynağının korunması için titiz çalışmalar yürütmüşlerdir. Nitekim Hicri I. asrın son çeyreğinde, senet kullanarak hadis nakletme faaliyeti ve akabinde ortaya konulan hadis edebiyatının ilk nüveleri, hadislerin korunmasına yönelik çalışmalardır. Fakat kimi râviler, söz konusu kurallara aykırı hareket etmişler ve zamanla birçok farklı rivayet teknikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda tedlîs adı verilen rivayet şeklinin, hadis ilminin teşekkül sürecinde, hadislerin sonraki nesillere aktarımının önünde ciddi bir problem alanı oluşturduğu tespit edildi. Bu problemin, Hicri III. asır başlarında, rivayetlerde bir zaaf unsuru olarak ortaya çıktığı ve zamanla çeşitli sebeplerle yayıldığı görüldü. Ayrıca müdelles rivayetlerin yayımlacı bir seyir izlediği ve bu sayede günümüzde dahi muteber kabul edilen birçok eserde yer aldığı tespit edildi.

Tedlîs ürünü nakillerin yaygınlaşmasında ise toplum nazarında ilmi bir konum elde etmek isteyen râvilerin büyük rol oynadığı, bunun yanında siyasi, itikadi, çevresel olmak üzere birçok faktörün, râvilerin tedlîse başvurmasına zemin hazırladığı gözlemlendi.

Ancak hadis rivayetinde tedlîsin, muhaddisler arasında hoş karşılanmadığı ve kerahetten haramlığa kadar hükme tabi çeşitli görüşlerin bulunduğu ve en başta cerh-tadil sisteminin iyi işletilmemesinden ötürü bu tür rivayetlerin en makbul hadis kitaplarına dahi girebildiği araştırmamızda öne çıkan hususlardandır.

Son olarak Hadis ilminin en büyük sorunu, referans kaynaklarının güvenilirliği sorunudur. Hadis ilmi, dinamizmini yitirmeden ilerleme kaydedebilmek için bu sorunu çözüme ulaştırmalıdır. Bu sebeple en önemli ikinci kaynak hüviyetine sahip hadislerin, dinamik bir işleve sahip olması için, mevcut hadis kaynaklarının başta tedlîs olmak üzere tüm zaaf unsurlarından arındırılması gerekmektedir. Bu anlamda klasik hadis usulü verileri yeniden işlenerek aktüel hadis eserleri, sıhhati kabul edilebilir bir konuma eriştirilmelidir. Kuşkusuz bu görev, özgün bir hadis metodolojisi ile hadis ilminin yeniden ele alınması ile gerçekleştirilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- A'zami, M. Mustafa, *Studies in Hadith Methodology and Literature*, Revised Edition, Riyad, 1977
- Abdulfettah Ebû Gudde, *Mevzû Hadisler*, 2. bs., İnsan yay., (trc: Enbiya Yıldırım), İstanbul, 1997.
- Abdullah bin Yusuf el-Cudey', *Tahrîr-u 'Ulûmi'l-Hadîs*, 1. bs., Müessesetu Reyyân, Britania, 2003
- Ahmed Rıza, *Mu'cem-u Metni'l-Lügat Mevsûatü Lügaviyyetü Hadisiyye*, Dâr-u Mektebetü'l-Hayat, Beyrut, 1958
- Alâî, Salahuddîn Ebû Sa'îd Halîl b. Keykaldî b. Abdullah ed-Dımaşkî, *Câmi'u't-Tahsîl fi Ahkâmi'l-Merâsîl*, (thk: Hamdî Abdulmecîs es-Selefi), 2. bs., 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrût, 1986
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Tesbit Yöntemi*, Rağbet yay., İstanbul, 2009
- _____, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV yay., İstanbul, 2011
- _____, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş yay., İstanbul, 1987, s. 89
- Bağcı, H. Musa, *Hadis Tarihi*, Ankara Okulu yay., Ankara, 2009, s. 11
- Buhâri, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâr İbn Kesîr, Dımaşk, 2002
- Cezâirî, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed b. Mûhib ed-Dımaşkî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ 'Usûli'l-Eser*, (thk: Abdulfettâh Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, Halep, 1995
- Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Lügati ve Sihâhi'l-Arabiyyeti*, (thk: Ahmed Abdulgafûr Attâr), 4. bs., Dâr 'İlm-i Li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990
- Çakan, İ.Lütfî, *Hadis Usûlü*, M.Ü.İ.F.V. yay., 23. bs., İstanbul, 2010
- Dümeynî, Misfir bin Ğurmullah, *et-Tedlîsü fi'l-Hadîs hakikatuhûve aksâmuhû ve ahkâmuhû ve merâtibuhû ve'l-mevsûfûne bih*, b.y.y, Riyad, 1992
- Dozy, Reinhard, *Tekmiletü Me'âcimi'l-Arabiyye*, (trc: Muhammed Selîm en-Niaymî), Dârü'r-Reşîd, Irak, 1981
- Erul, Bünyamin, *"Tedlîs"*, D.İ.A, XL.

_____, *“Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu(I)”*, A.Ü.İ.F.D. Dergisi, cilt: XLIII, sayı: I, Ankara 2002

Fârisî, Emîr ‘Alâuddîn, *Sahîh-u İbn Hibbân*, (thk: Ahmed Muhammed Şâkir), Dâr Me’ârif, Mısır, trsz

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Mukr, *Misbâhu’l-Münîr fî Ğarîbi’ş-Şerhi’l-Kebîr er-Râf’î*, (thk: Abdulaziz eş-Şenâvî), 2. bs., Dâr el-Me’ârif, b.y.y., trsz

Fîrûzabâdî, Mecdiddîn Muhammed b. Ya’kûb, *Kâmûsu’l-Muhît*, (thk: Muhammed Naîm), 8. bs., b.y.y., 2000

Ğumârî, Abdulaziz b. Muhammed b. Sıddîk, *et-Te’nîs bişerhi Manzûmeti’z-Zehabî fî ehlîl-Tedlîs*, Muessesetu’r-Risâle, b.y.y., trsz

Hâkim en-Neysabûrî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *Ma’rifetu ‘Ulûmi’l-Hadîs ve Kemiyetu Ecnâsîh*, (thk: Ahmed b. Fâris es-Selûm), 1. bs., Dâr İbn Hazm, Beyrut, 2003

Hansu, Hüseyin, *Mu’tezile ve Hadis*, Kitâbiyât yay., Ankara 2004

‘Irâkî, Ahmed b. Abdurrahîm b. Huseyn Ebû Zûr’a Veliyu’d-Dîn, *Kitâbu’l-İktirâh li İbn Dakîk el-İd*, (thk: Ebu’l-Fadl Abdulkâdir b. Âbidi’l-İdrîsî), Dâr İbn Hazm, 1. bs., Beyrut, 2006

_____, Ahmed b. Abdurrahîm b. Huseyn Ebû Zûr’a Veliyu’d-Dîn, *el-Müdellesîn*, (thk: Re’fet Fevzî Abdulmuttalîb, Nâfiz Huseyn Hammâd), Dâru’l-Vefâ, b.y.y., 1995

İbn Abdiberr, Ebû ‘Amr Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. ‘Âsım el-Endelüsî, *et-Temhîd limâ fî’l-Muvatta mine’l-meânî ve’l-esânîd*, (thk.: Mustafa b. Ahmed el-Ulvî, Muhammed Abdülkerim el-Bekrî), 2. bs., Vizâratü ‘Umûmi’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslamiye, Mağrib, 1387

İbn ‘Acemî, Burhânuddîn el-Halebî Ebu’l-Vefâ İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Tırablusî eş-Şâfî Sebî, *et-Tebyînü li-Esmâi’l-Müdellesîn*, (thk: Yahya Şefîk Hasan), Dâru’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1986

İbnü’l-Esîr, Mecdüddîn Ebi’s-Sa’âdât b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîsi ve’l-Eser*, (thk: Mahmûd Muhammed Tannahî- Tahir Ahmed ez-Zâvî), el-Mektebetü’l-‘Asliyye, b.y.y., 1. bs., 1963

İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kenânî el-Askalânî, *en-Nüket ‘alâ Kitâbi İbnü’s-Salâh*, (thk: Rabî’ b. Hâdî ‘Umeyr), ‘Imâdetu’l-Bahsi’l-‘İlmiyyi bi’l-Câmi’ati’l-İslâmiyyeti, Medine, 1984

_____, Şihâbüddîn Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kenânî el-Askalânî, *Nuhbetu’l-Fiker Şerhi*, (trc: Talat Koçyiğit), A.Ü.İ.F yay., Ankara, trsz

_____, Şihâbüddîn Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kenânî el-Askalânî, *Nuhbetü'l-Fiker fî Mustalah-ı Ehli'l-Eser*, (thk. Abdulhamid b. Sâlih b. Kasım), Dâr İbn Hazm, 1. bs., Beyrût, 2006

_____, Şihâbüddîn Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kenânî el-Askalânî, *Ta'rîfü Ehli't-Takdîs bi Merâtib el-Mevsûfîne bi't-Tedlîs*, (thk: Abdulğaffâr Süleymân, Muhammed Ahmed Abdülazîz), 2. bs., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987

_____, Şihâbüddîn Ebi Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kenânî el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu'l-Dâiratu'l-Me'ârifu'n-Nizâmiyye, Hind, 1326

İbn Hanbel, Ahmed bin Muhammed, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetu'r-Ricâl*, (thk: Muhammed Abbas), 2. bs., Dâr el-Hânî, Riyad, 2001

_____, Ahmed bin Muhammed, *el-Müsned*, (thk: Muhammed Abdulkâdir Atâ), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmâmu'd-Dîn İsmâil, *el-Bâ'isü'l-Hasîs Şerh-i İhtisâr-i 'Ulûmi'l-Hadîs*, (şerh: Ahmed Muhammed Şâkir, thk: Nâsuriddîn el-Elbânî), bs. 1, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad, 1996

İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâr Sâdr, Beyrut, trsz

İbnü's-Salâh, Ebû 'Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrazûrî, *'Ulûmü'l-Hadîs*, (thk: Nûreddîn 'İtr), Dâr Fikr, Dımaşk, 1986

Juynboll, G. H. A, *Modern Mısır'da Hadis Tartışmaları*, (çev: Salih Özer), Ankara Okulu yay., Ankara, 2000

Kâdı İyâz, Musa b. 'İyâz el-Yahsûbî, *el-İlmâ' ilâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivâyeti ve Takyîdi's-Semâ'i*, (thk: Seyyid Ahmed Sakr), Dârü't-Türâs, Kâhire, 1970

Kandemir, M. Yaşar "*Hadîs*", *D.İ.A.*, XV

Karaman, Hayreddin, *Hadise Dair İlimler ve Hadîs Usûlü*, 10. bs., Ensar yay., İstanbul, 2010

Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahü'l-Hadîs*, (thk: Şuayb el-Arnâvûd), 1. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004

Kettani, Muhammed el-Muntasır b. Muhammed ez-Zemzemi b. Muhammed b. Ca'fer el-, *Hadîs Literatürü*, (çev: Yusuf Özbek), İz yay., İstanbul, 1994

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadîs Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., 4. bs., Ankara 2010

Koçyiğit, Talat, *Hadîs Usûlü*, T.D.V yay., 7. bs., Ankara, 2008

Mahmud Esad, İbnü'l-Emîn, *Muhtasar Hadis Usûlü Tarihi ve Seydişehirî'nin Usûlü-i Hadîsi*, (çev: Emre Yazıcı), Yasin yay., İstanbul, 2009

Mahmûd Tahhân, *Teysiru Mustalahı'l-Hadîs*, ed-Dirâsât, İskenderiye, 1415

Muhammed Hasan Abdülğaffâr, *Şerhu Kitabi't-Tedlîs fi'l-Hadîs li'd-Dümeynî*, Şebeketu'l-İslâmiyye, byy., trsz

Müslîm, Ebû Huseyn b. Haccâc en-Neysabûrî, *et-Tabakât*, Dâru'l-Hicr yay., Riyâd, 1991

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, *Zikru'l-Müde'llisîn*, (thk: Şerîf Hâtîm b. Arif el-Avnî), Dâr Alimu'l-Fevâ'id, Mekke, 1423

Nûreddîn 'Itr, *Menhecû'n-Nakd fi 'Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Fikr, 2. bs., Dimeşk, 1779

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadis İlmine Giriş*, DEM yay., İstanbul, 2009

Polat, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan yay., 2. bs., İstanbul, 2003

Polat Salahattin ve bşk., *Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu*, MÜİFV yay., 1. bs., İstanbul, 2008

Râmehürmüzî, el-Hasan b. Abdîrahmân, *el-Muhaddisü'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, (thk.: Muhammed Accâc el-Hatîb), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1971

Recep Abdulcevâd İbrahim, *Mu'cemi'l-Mustalahâtî'l-İslâmiyyeti fi'l-Misbâhu'l-Munîr*, Dâru'l-Âfâkı'l-Arabiyye, Kahire, 1. bs., 2002

San'ânî, Muhammed b. İsmâ'il el-Emîr, *Tavzîhu'l-Efkâr li Me'ânî Tenkîhu'l-Enzâr*, (thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, trsz

Sehâvî, Şemsüddîn Ebi'l-Hayr Muhammed bin Abdîrahman, *Fethu'l-Muğîs bi Şerh-i Elfiyeti'l-Hadîs*, (thk: Abdulkerîm bin Abdullah bin Abdurrahman el-Hudayr, Muhammed bin Abdullah bin Fuheyd âli Fuheyd), 1. bs., Mektebetu Dâri'l-Minhâc, Riyad, 1426

Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, *Usulü's-Serahsi*, Darul'l-Marife, Beyrut, trsz

Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1956

Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (çev: M. Yaşar Kandemir), 9. bs., MÜİF Vakfi yay., İstanbul, 2010

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerh-i Takrîbî'n-Nevevî*, Dâr-u Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1996

_____, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Elfiyetu's-Suyûtî fî 'İlm-i Hadîs*, (şerh: Ahmed Muhammed Şâkir), el-Mektebetü'l-İlmiyye, b.y.y., trsz

_____, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Esmâü'l-Müdellesîn*, (thk: Mahmud Muhammed Mahmud Hasen Ensâr), 1. bs., Dâr Ceyl, Beyrut, trsz

Şâfîî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, (thk: Muhammed Nebîl, Abdussabûr Şahin), Kahire, 1988

Tarsus-u Bustanî, *Muhîtu'l-Muhît*, Mektebet-u Lübnan, Beyrut, 1977

Tebrîzî, Ebu'l-Hasan Ali bin Ebû Muhammed Abdullah bin El-Hasan, *el-Kâfi fî 'Ulûmi'l-Hadîs*, 1. bs., Dârü'l-Esîriyye, Ürdün, 2008

Toksarı, Ali, *"Müdelles Hadis ve Sahabeye Tedlîs İsnadı"*, *E.Ü.İ.F. Dergisi*, sayı: V, Kayseri, 1988

Yardım, Ali, *Hadîs I-II*, Damla Yay., 5. bs., İstanbul, 2010

Yıldırım, Enbiya, *Hadisçiler ve Çelişki*, Rağbet yay., İstanbul 2009

Zebidî, Zeynü'd-Din Ahmed bin Ahmed bin Abdi'l-Latîf, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, (terc: Ahmed Naim), 5. bs., D.İ.B yay., Sayı: 55, Ankara, 1979

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (thk: Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1963

_____, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *el-Mûkaza fî 'İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, (thk: Abdülfettâh Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Halep, trsz.

Zâvî, Tâhir Ahmed, *Tertîbu'l-Kâmûsu'l-Muhît 'alâ Tarîkati'l-Misbâhi'l-Münîr ve Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Fikr, b.y.y., trsz

Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbnü's-Salâh*, (thk: Zeynü'l-Âbidîn b. Muhammed, Edvâu's-Selef, Riyad, 1998

ÖZET**MÜDELLES HADÎS VE TEDLÎS YAPAN RÂVÎLER****Mustafa TANRIVERDİ****Yüksek Lisans Tezi,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Danışman: Yard. Doç. Dr. Necmettin ŞEKER****Mart - 2013, VI+114 sayfa**

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, kapsamı, yöntemi, amacı ve önemi gibi çalışmayla ilgili temel bilgiler verilmektedir. Bunun yanı sıra sıhhat bakımından hadis türlerinden söz edilerek konuyla ilgili kaynaklara değinildi.

Birinci bölümde tedlîs kavramının analizini de içine alan konuyla ilgili terimlerin kavramsal çerçevesi çizildi.

Hadis rivayetinde tedlîs adını verdiğimiz ikinci bölümde, tedlîsin ortaya çıkışı, çeşitleri ve tedlîste kullanılan rivayet lafızları konuları örnekleriyle birlikte ele alındı.

Bunun yanı sıra tedlîsin hükümleriyle ilgili görüşlerle beraber tedlîs yapan ravilerden söz edildi. Tedlîsin hangi türleri hangi hadis imamları tarafından niçin reddedildi? Tedlîsin hangi türleri hangi hadisçiler tarafından ne tür koşullar ileri sürülerek kabul edildi? Bu bölümde ravi ve rivayete göre kabul ve red açısından tedlîs ele alındı. Son olarak, müdellis râvî isimleri, hem alfabetik sistemle hem de tabakat sistemiyle zikredildi.

Anahtar Kelimeler: Tedlîs, Müdelles Hadis, Râvî, Rivâyet, Sened, Müdellis

ABSTRACT**MUDALLES HADİTH AND NARRATORS WHO DO TADLİS****Mustafa TANRIVERDİ****Master Thesis,
Department of Basic Islamic Sciences****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Necmettin ŞEKER****March - 2013, VI+114 pages**

The research includes an introduction and two main parts:

In the introduction, the basic information about the scope, method and the purpose of the research is given. In addition, types of the Hadith in terms of health are discussed and the sources about the subject are mentioned.

The conceptual framework of the terms about the subjects including the analysis of the concept of tadelis was drawn in the first part.

In the second part, as tadelis hadith narration, the emergence of tadelis, types of tadelis, and the subject on words of narrations used in tadelis are argued with examples.

In addition, with the views about rules of tadelis, it is also mentioned the narrators of the Prophet Mohammad's hadith. Which kinds of tadelis were refused by which hadithors? Which kinds of hadith were accepted hadithors in which conditions? Tadelis were discussed in terms of acceptance and rejection and according to do narrator and the narration in this part. Lastly, mudallis's names were mentioned both alphabetically and as a community.

Key Words: Tadelis, Mudallas Hadith, Rawi(Narrator), Narration, Evidence, Mudallis

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mustafa TANRIVERDİ
Doğum Yeri : Niğde- Merkez
Doğum Tarihi : 01/ 05/ 1988
Medeni Durumu : Evli
Telefon : 0 (222) 631 31 86
Cep : 0 506 229 35 73
e-mail : mustafa.226@hotmail.com
Adres : Medrese Mahallesi, Atatürk Caddesi, No: 82
Mihalıççık –ESKİŞEHİR

EĞİTİM DURUMU

2010-Halen: Yüksek Lisans, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Iğdır
2005-2009 : Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve
Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, Diyarbakır.
2001- 2005 : Niğde İmam Hatip Lisesi, Niğde, Merkez
1993-2001 : Pınarcık Köyü İlköğretim Okulu, Niğde, Merkez

YABANCI DİL

Arapça, İngilizce
ÜDS: 50 (İngilizce)

İŞ DURUMU

2009- 2010 : Din Kült. ve Ahl. Bil. Öğr, Ziya Gökalp İ.Ö.O, Iğdır, Merkez
2010- Halen : Din Kült. ve Ahl. Bil. Öğr, Hürriyet İ.O, Mihalıççık,Eskişehir

BİLGİSAYAR

Windows Office Programları

